

Farlige forbindelser II

NORSKE BÅND TIL DEN ISRAELSKE OKKUPASJONEN

Oppdatert versjon juni 2016

FAGFORBUNDET

Norsk Folkehjelp

© Fagforbundet og
Norsk Folkehjelp 2016

Farlige forbindelser II
– norske bånd til den israelske
okkupasjonen

Oppdatert versjon juni 2016

Dette er en oppdatert versjon
av rapporten som ble lansert i
september 2015. Mindre rettelser
og oppdateringer ble gjort i
forbindelse med oversettelsen av
rapporten til engelsk i juni 2016.

LAYOUT

Siste Skrik Kommunikasjon AS

TRYKK

Rolf Ottesen AS

Det oppfordres til å sitere og bruke
opplysninger fra denne rapporten.

Siteres på følgende måte:

«Fagforbundet og Norsk
Folkehjelp. Farlige forbindelser
II – norske bånd til den israelske
okkupasjonen, 2016»

ANSVARLIG UTGIVER

Fagforbundet og
Norsk Folkehjelp

ANSVARLIG REDAKTØR

Kathrine Raadim
utenlandssjef
Norsk Folkehjelp

HOVEDFORFATTER:

Ingvild Skogvold

FORSIDEBILDE

Ammar Awad/Reuters/NTB
scanpix av Banksy-grafitti på
muren

Dette er den andre rapporten
i serien «Farlige forbindelser».
Den første rapporten, «Farlige
forbindelser – norske bånd til den
israelske okkupasjonen» (Farlige
forbindelser I) ble skrevet av
Ingeborg Moa og Martin Holter
og utgitt i 2012.

Denne rapporten følger opp
funnene i Farlige forbindelser I.

Grensepoliti står foran palestinere som venter på å krysse Qalandiya sjekkpunkt for å delta på fredagsbønnen i Al Aqsa-moskeen i Jerusalem, juni 2013. (Foto: Active Stills)

TAKK

Takk til alle som har bidratt med informasjon, gjennomlesing og innspill og til de selskapene og offentlige instansene som har hatt dialog med oss i arbeidet med denne rapporten.

En spesiell takk til den israelske organisasjonen Who Profits. Store deler av denne rapporten har vært avhengig av deres grundige dokumentasjon av kommersielle virksomheters rolle i den fortsatte okkupasjonen av palestinsk land.

Innhold

■	Forord	4
■	Sammendrag og anbefalinger	5
■	1. Innledning – formål	8
■	2. Avgrensninger, definisjoner og metode	12
■	3. Bakgrunn	16
■	4. Myndighetenes plikt til å overholde folkeretten og beskytte menneskerettighetene	32
■	5. Investeringer	42
■	6. Handel	66
■	7. Institusjonelt samarbeid og næringslivssamarbeid	82
■	Litteratur og henvisninger	90
■	ANNEKS I Liste over selskap SPU har investeringer i, og som gjennom sin aktivitet bidrar til okkupasjonen	93
■	ANNEKS II Norske banker og fondsforvaltere: Etikk og åpenhet	97
■	ANNEKS III Kart over israelske bosettinger på Vestbredden	102
■	Sluttnoter	104

Forord

Mette Nord

I 2012 ga Fagforbundet og Norsk Folkehjelp ut den første Farlige forbindelser-rapporten. Dette var første gang noen la fram omfattende og grundig dokumentasjon på ulike typer norske forbindelser til den israelske okkupasjonen.

Mye har skjedd siden da, men det er dessverre minst like nødvendig å følge dette feltet med argusøyne i 2015 som for tre år siden. Blant annet er våre felles sparepenger i Statens pensjonsfond utland (Oljefondet) stadig investert i en lang rekke selskaper som bidrar til den folkerettsstridige og brutale okkupasjonen av de palestinske områdene.

Vi har en rekke konkrete gjennomslag å vise til siden Farlige forbindelser I ble gitt ut. Mange av de politiske anbefalingene fra forrige rapport er likevel dessverre fortsatt høyaktuelle. Dessverre er ikke Norge noe foregangsland når det gjelder å ta nye politiske grep for å få slutt på Israels okkupasjon og brudd på folkeretten. Fram til nå har 21 europeiske land kommet Norge i forkjøpet og kommet med en anbefaling som fraråder økonomisk samkvem med israelske folkerettsstridige bosettinger. Det er på høy tid at våre myndigheter følger etter.

Liv Tørres

Denne rapporten er et resultat av samarbeidet mellom Fagforbundet og Norsk Folkehjelp til støtte for palestinerne i Midtøsten.

Samarbeidet er nå inne i sin andre landsmøteperiode siden 2009. Våre to organisasjoner har som mål å sørge for at norske myndigheter, næringsliv og organisasjoner verken direkte eller indirekte bidrar til okkupasjonen og Israels gjentatte brudd på FNs resolusjoner og internasjonale konvensjoner.

Farlige forbindelser I satte norske bidrag til okkupasjonen på dagsorden. Målet vårt er at Farlige forbindelser II vil styrke arbeidet for å få slutt på alle norske bånd til Israels okkupasjon.

Mette Nord
leder Fagforbundet

Liv Tørres
generalsekretær Norsk Folkehjelp

Sammendrag og anbefalinger

Dette er den andre rapporten i Fagforbundet og Norsk Folkehjelps rapportserie «Farlige forbindelser». Målet med rapportserien er å bidra til å redusere norsk støtte til okkupasjonen. Rapporten følger opp funnene og anbefalingene i «Farlige forbindelser – norske bånd til den israelske okkupasjonen» (Farlige forbindelser I) fra 2012.

Denne viste at norske myndigheter og selskaper gjennom finansielle investeringer og handel er involvert i virksomhet som bidrar til Israels brudd på folkeretten og menneskerettighetene under okkupasjonen av Vestbredden og Gazastripen. I tillegg viste den hvordan grupper i Norge direkte støtter okkupasjonen gjennom pengeoverføringer til enkeltbosettinger.

Farlige forbindelser II gir oppdatert informasjon om norsk handel med og investeringer i selskaper som bidrar til brudd på folkeretten og menneskerettighetene under okkupasjonen av Palestina.

I tillegg ser vi på to nye områder: Norske kommuners investeringer og norsk-israelsk institusjonelt og næringslivssamarbeid som støtter opp om normbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

I kapittel 4 ser vi nærmere på norske myndigheters plikt til å beskytte menneskerettighetene. Norske myndigheter har ingen klar politikk på økonomisk samarbeid som støtter opp om ulovlige bosettinger. Fram til nå har 21 europeiske land offentliggjort

anbefalinger som advarer næringslivet mot de økonomiske, juridiske og omdømmemessige konsekvensene av å inngå samarbeid som støtter opp om israelske bosettinger. Fagforbundet og Norsk Folkehjelp mener Norge bør følge etter og komme med en tilsvarende anbefaling.

Det er også behov for å sikre at offentlige instanser tar hensyn til menneskerettigheter i sin innkjøpspraksis. I kapittel 4.3 ser vi nærmere på den norske gavefradragsordningen. Vi anbefaler myndighetene å sikre at organisasjoner som bidrar til folkerettsbrudd, ekskluderes fra denne ordningen, og at de ikke blir inkludert i ordningen på nytt.

Kapittel 5 tar for seg investeringene til Statens pensjonsfond utland (SPU), private norske banker og fondsforvaltere, og de fire største norske kommunene. SPU har investert i 41 selskaper som har virksomhet som kan knyttes til okkupasjonen. Av disse er det 13 selskaper som vi mener er involvert i særlig alvorlige normbrudd som bryter med retningslinjene til SPU.

Disse er Heidelberg Cement, Cemex, Hewlett-Packard, Motorola, Alstom, Caterpillar, G4S, Bank Hapoalim, Bank Leumi, Dexia Group, First International Bank of Israel, Israel Discount Bank og Mizrahi Tefahot Bank.

Private norske banker og fondsforvaltere og norske kommuner har også investert i flere av disse 13 selskapene. Vår undersøkelse av de fire største kommunene i Norge viser at det

er behov for en mer aktiv etisk forvaltning både av kommunenes egne investeringer og av investeringene til offentlige tjenestepensjonsforvaltere.

I kapittel 5.1.4 ser vi nærmere på SPU's investeringer i israelske statsobligasjoner, noe som i praksis er lån til israelske myndigheter uten at det settes noen betingelser. Disse investeringene har økt betraktelig de siste årene. Fagforbundet og Norsk Folkehjelp mener det bør innføres etiske retningslinjer for investeringer i statsobligasjoner.

Kapitlet om handel viser at det selges produkter i Norge som er produsert på okkupert område og fra selskaper som har produksjonsvirksomhet i bosettinger. Dette bidrar økonomisk til de israelske bosettingene og slik handel bør derfor stoppes. Det er også påvist at frukt- og grøntprodusenter i Israel feilmerker varene fra bosettinger for å gi inntrykk av at de er produsert i Israel.

Vi anbefaler norske forhandlere om å avslutte handel med selskaper som har produksjonsvirksomhet i israelske bosettinger. I tillegg ser vi på regelverk og praksis for merking og fortolling av varer fra bosettingene. Dette regelverket er komplisert, samtidig som Israel skyver ansvaret over på importlandene.

I kapittel 7 viser vi eksempler på norsk-israelsk institusjonelt og næringslivssamarbeid som støtter opp om folkeretts- og menneskerettighetsbrudd. Gjennom flere prosjekter i EUs rammeprogram for

forskning og utvikling, har norske aktører samarbeidet med israelske selskaper og institusjoner som støtter opp om okkupasjonen.

I tillegg har vi funnet at produktene til et norsk selskap (Zenitel Norge) har blitt brukt i ulovlige bosettinger, og at et annet norsk selskap (Nicarnica Aviations) har inngått samarbeid med Elbit Systems, som er utelukket fra Statens pensjonsfond utland på grunn av leveranser til den folkerettsstridige muren.

Hovedfunn

- Fra 2011 til 2014 har norske myndigheters investeringer i israelske statsobligasjoner blitt 40 ganger større – fra 199 millioner til 8 milliarder.
- Statens pensjonsfond utland investerer 64,1 milliarder norske kroner i 41 selskaper som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i Palestina.
- 21 europeiske land fraråder sitt næringsliv til ikke å ha økonomisk samarbeid med bosettingene. Norske myndigheter har ennå ikke kommet med et slikt råd.
- De fire største kommunene i Norge investerer alle i selskaper som bidrar til okkupasjonen av Palestina.
- Norske frukt- og grøntimportører handler med selskaper som har produksjon i ulovlige israelske bosettinger på Vestbredden.

Rapporten presenterer følgende anbefalinger til norske myndigheter, banker og fondsforvaltere, handelsstanden og privatpersoner

1. ANBEFALINGER TIL NORSKE MYNDIGHETER

Næringslivsanbefaling

- Norske myndigheter må utarbeide en skriftlig anbefaling til norsk næringsliv som fraråder økonomisk samkvem som støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet, og andre folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene. En slik anbefaling bør advare om de økonomiske, juridiske og omdømmemessige risiki ved slikt samarbeid.

Investeringer

- Etikkrådet bør anbefale at SPU trekker sine investeringer fra selskapene som er nevnt under avsnitt 5.1.3.

- Der hvor Etikkrådet ikke anbefaler eksklusjon, må Norges Bank innlede dialog med selskapene med mål om å endre selskapets praksis.
- Norske myndigheter må innføre etiske retningslinjer for SPUs investeringer i statsobligasjoner, for å sikre at det ikke investeres i stater som er ansvarlige for grove menneskerettighetsbrudd.
- Norske kommuner må sørge for en aktiv etisk forvaltning av kommunale investeringer i fond og kommunale tjenstepensjonsordninger.
- Norske kommuner bør trekke egne investeringer og investeringer gjennom kommunens tjenstepensjonsforvalter fra selskapene som er nevnt under avsnitt 5.1.3. De bør sette disse selskapene på sine

eksklusjonslister inntil selskapene avslutter sine normbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

- Norske kommuner bør publisere eksklusjonslister og generelt utøve åpenhet overfor offentligheten når det gjelder egne investeringer og investeringer gjennom tjenstepensjonsordninger.

Offentlige innkjøp

- Offentlig sektor bør sørge for at de ikke har selskaper i sine leverandørkjeder som har virksomhet i bosettinger, som støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet, eller bidrar til andre folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

- ix. Offentlige innkjøpere må respektere menneskerettighetene i sine anskaffelsesprosedyrer.

Handel

- xi. Norske myndigheter bør være aktive pådrivere for å få på plass et regelverk som hindrer import av bosettingsvarer til Europa.
- xii. I påvente av et regelverk som hindrer import av bosettingsvarer, må norske myndigheter bidra aktivt i prosesser som foregår på europeisk nivå for å legge mer av ansvaret for tydelig opprinnelsesmerking over på israelske myndigheter.
- xiii. Norske myndigheter må sørge for at statistikk om import fra Israel, fra israelsk økonomisk virksomhet i de okkuperte områdene og fra områder styrt av de palestinske selvstyremyndighetene genereres på en måte som gjør det mulig å lese ut fra data fra Statistisk sentralbyrå (SSB) hva som er volum og verdi på varer importert fra de respektive områdene.
- xiv. Norske myndigheter må sørge for at tollmyndighetene har de ressursene som trengs for å utføre kontroll med varer importert fra Israel. De må sørge for at varer merket med postkoder fra bosettinger i de okkuperte områdene ikke nyter godt av lavere tollsatser under avtalen mellom EFTA og Israel. Norske myndigheter må også gi klare retningslinjer for hvordan og i hvor stort omfang slik kontroll skal foregå.

Bosettingsfinansiering

- xv. Norske myndigheter bør innføre lovgivning som forbyr norske statsborgere og organisasjoner å gi økonomisk støtte til de israelske bosettingene.
- xvi. Norske myndigheter må sørge for at organisasjoner som støtter bosettinger finansielt fjernes fra listen over organisasjoner som er omfattet av skattefradragssystemet for gaver til ideelle organisasjoner, og at slike aktører ikke havner på denne listen.

Institusjonelt samarbeid

- xvii. Norske myndigheter bør innføre egne retningslinjer for norsk deltagelse i EUs rammeprogram for forskning for å sikre at norske deltagere ikke samarbeider med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettsbrudd.

2. ANBEFALINGER TIL NORSKE BANKER OG FONDSFORVALTERE

- i. Norske banker og fondsforvaltere bør trekke sine investeringer fra selskapene som er nevnt under avsnitt 5.1.3 og sette disse selskapene på sine eksklusjonslister inntil selskapene avslutter sine normbrudd i de okkuperte palestinske områdene.
- ii. I de tilfellene der banker og fondsforvaltere ikke anser at selskapenes aktivitet er alvorlig nok for å foreta uttrekk, må banker og fondsforvaltere innlede dialog med selskapene for å få dem til å endre praksis.
- iii. Banker og fond bør publisere eksklusjonslister og utøve åpenhet overfor kunder og offentlighet om innholdet i investeringsporteføljene.

3. ANBEFALINGER TIL ORGANISASJONER, INSTITUSJONER OG NÆRINGS LIV

- i. Norske selskaper og importører bør avslutte all handel med selskaper som har produksjon i bosettinger og tilknyttede industrisoner, eller som på andre måter bidrar til folkeretts- og menneskerettsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.
- ii. Norske selskaper og importører bør avslutte handel med varer som produseres i israelske bosettinger og tilknyttede industrisoner i de okkuperte områdene.
- iii. Norske organisasjoner, institusjoner og virksomheter bør unngå samarbeid innenfor næringsliv, kultur og forskning med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

4. ANBEFALINGER TIL PRIVATPERSONER

- i. Vi oppfordrer folk til ikke å kjøpe varer som er produsert i de okkuperte palestinske områdene. Vi oppfordrer også folk til ikke å kjøpe varer fra selskaper som har produksjon i bosettingene, uavhengig av om varene som selges i Norge er produsert i en fabrikk i en bosetting eller ikke.
- ii. Vi oppfordrer privatpersoner som sparer i fond til å be sin bank eller fondsforvalter om å sjekke at fondene deres ikke har investeringer i selskaper som er aktive i de okkuperte palestinske områdene. Vi oppfordrer privatpersoner til å bytte fond, bank eller fondsforvalter dersom fondene har investeringer i disse selskapene og ikke vil vurdere å ekskludere dem fra sine porteføljer.
- iii. Vi oppfordrer norske enkeltpersoner til ikke å gi penger til israelske bosettinger i de okkuperte palestinske områdene.

1. INNLEDNING – FORMÅL

Gjennom rapportserien «Farlige forbindelser» har Fagforbundet og Norsk Folkehjelp vist at norske myndigheter og private norske aktører er knyttet til virksomhet som bidrar til brudd på folkeretten og menneskerettighetene under Israels okkupasjon.

I den palestinske byen Hebron bor bosettere midt i bykjernen under beskyttelse av det israelske militæret. Bildet viser kontrasten mellom bosetternes vanntanker i forgrunnen og de palestinske vanntankene i bakgrunnen. (Foto: Ingvild Skogvold)

1. Innledning – formål

Forutsetningene for en avslutning av okkupasjonen og etableringen av en palestinsk stat blir stadig dårligere. Israel har etablert en stadig mer omfattende permanent infrastruktur i de okkuperte områdene med formål om at disse skal fortsette å være en del av Israels territorium – uavhengig av en eventuell fredsløsning. Det er stadig flere bosettere i stadig flere bosettinger og stadig sterkere kontrollregimer.

Muren Israel har bygget står for det meste inne på den okkuperte Vestbredden. En rekke permanente militære kontrollposter og terminaler kontrollerer og hindrer palestinsk ferdsel.

Bosettingene legger beslag på vannkilder og store landområder, og Israel har etablert en rekke industrisoner for å støtte bosettingsøkonomien, kontrollere strategiske områder og utnytte naturressurser.

Dette har gjort okkupasjonsøkonomien til en integrert del av Israels økonomi, samtidig som palestinsk økonomisk utvikling hindres. Øst-Jerusalem er sperret av fra resten av Vestbredden, mens Gazastripen er innelukket og utsatt for en hard israelsk blokad.

Den norske regjeringen støtter en tostatsløsning. Det har vært et utenriks-

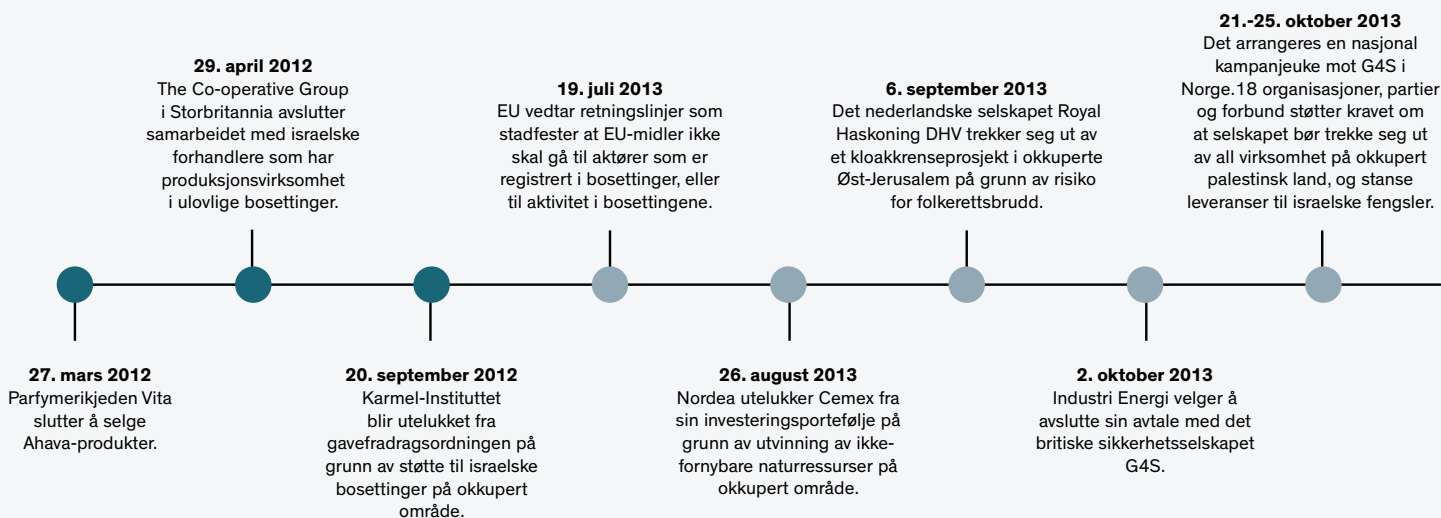
politisk mål for samtlige norske regjeringer i over to tiår å bidra til opprettelsen av en palestinsk stat. Det er tverrpolitisk enighet om at Israels okkupasjon av Gazastripen og Vestbredden inkludert Øst-Jerusalem strider mot folkeretten, og at denne okkupasjonen må avvikles og erstattes med en palestinsk stat på dette territoriet.

Gjennom rapportserien «Farlige forbindelser» har Fagforbundet og Norsk Folkehjelp vist at det finnes en annen side av saken: Norske myndigheter og private norske aktører er knyttet til virksomhet som bidrar til

Viktige begivenheter etter utgivelsen av Farlige forbindelser I

2012

2013

brudd på folkeretten og menneskerettighetene under Israels okkupasjon. Dette strider mot myndigheters og selskapers ansvar for ikke å bidra til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

Siden Fagforbundet og Norsk Folkehjelp ga ut den første rapporten i 2012, har bevisstheten om og interessen for de ulike norske båndene til Israels okkupasjon av Palestina økt betraktelig. Perioden har også vært preget av en rekke hendelser internasjonalt, hvor EU, europeiske myndigheter og flere banker og selskaper har tatt grep for å sørge for at de ikke støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet.

Nedenfor er noen eksempler på slike hendelser.

Selv om det har vært en rekke positive hendelser de siste årene, er det ennå et godt stykke igjen før norske myndigheter og næringsliv etterlever de forpliktelsene de har til ikke å støtte opp om folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

I Farlige forbindelser-rapportene presenteres konkrete anbefalinger til statlige og kommunale myndigheter, selskaper, institusjoner og privatpersoner. Fagforbundet og Norsk Folkehjelp har lenge vært i dialog med

norske myndigheter, privat næringsliv og ulike organisasjoner om fakta som kommer fram i rapporten og våre anbefalinger.

Med denne nye utgaven av rapporten håper vi å inspirere enda flere norske offentlige og private aktører til å bryte med virksomheter som bidrar til Israels brudd på folkeretten og menneskerettighetene i Palestina.

2014

2015

9. desember 2013

Britiske myndigheter advarer næringslivet om risikoen knyttet til å ha økonomiske forbindelser med ulovlige israelske bosettinger. I løpet av det neste halvåret gjør en rekke andre europeiske land det samme.

Februar 2014

Danske Invest utelukker Bank Hapoalim.

29. oktober 2014

SodaStream melder at de planlegger å flytte fabrikkene i Mishor Adumim til Negev i Israel i løpet av 2015.

August 2015

Veolia selger seg ut av Jerusalem Light Rail som betjener bosettingene i Øst-Jerusalem etter mange år med kritikk av selskapet.

6. november 2013

Universitetet i Bergen velger sikkerhetsselskapet NOKAS over G4S på grunn av omdømmerisiko knyttet til selskapets bidrag til menneskerettighetsbrudd i Israel og Palestina.

13. januar 2014

Det nederlandske pensjonsfondet PGGM utelukker fem israelske banker på grunn av bankenes finansiering av bosettingsaktivitet.

8.-14. september 2014

Nasjonal kampanjeuke mot SodaStreams støtte til Israels okkupasjon. 23 organisasjoner støtter kravet om at selskapet skal trekke seg ut av okkupert palestinsk område.

11. juni 2015

KLP utelukker Heidelberg Cement og Cemex fra sin investeringsportefølje på grunn av utvinning av ikke-fornybare naturressurser på okkupert område.

2. AVGRENSNINGER, DEFINISJONER OG METODE

Rapporten tar utgangspunkt i at den israelske okkupasjonen er folkerettsstridig, og at den må opphøre for at man skal kunne finne en rettferdig løsning på konflikten mellom Israel og palestinerne.

Palestinere klatrer over den folkerettsstridige muren for å be i Al-Aqsa-moskeen i Jerusalem under Ramadan, juli 2013. (Foto: Active Stills)

2. Avgrensninger, definisjoner og metode

Rapporten tar utgangspunkt i at den israelske okkupasjonen er folkerettsstridig, og at den må opphøre for at man skal kunne finne en rettferdig løsning på konflikten mellom Israel og palestinerne. Vi gir en oversikt over hvilke internasjonale regelverk og FN-resolusjoner som er grunnlaget for dette i kapittel 3.

I rapporten brukes begrepene «de okkuperte palestinske områdene» eller «de okkuperte områdene» for å referere til Vestbredden inkludert Øst-Jerusalem og Gazastripen. Vi har ikke sett på investeringer i eller handel med israelske eller internasjonale selskaper som opererer kun innenfor Israels grenser fra før 1967.

Vi har heller ikke inkludert de okkuperte Golanhøydene i denne rapporten, siden dette ikke er okkupert palestinsk område. Men noen av selskapene som er involvert i okkupasjonen av de palestinske områdene, opererer også på Golanhøydene.

Rapporten tar utgangspunkt i at selskaper har et ansvar for å sørge for at egne og underliggende virksomheter respekterer menneskerettighetene. Mer om selskapers ansvar for å respektere menneskerettighetene og folkeretten og de internasjonale rammeverkene for dette følger i kapittel 3.

Arbeidet med denne rapporten ble gjort fra januar til mai 2015, med enkelte oppdateringer lagt til i august 2015. Deler av den bygger på funn i Farlige forbindelser I fra 2012.

Rapporten er i stor grad basert på gjennomgang av rapporter og forskning, offentlig tilgjengelig informasjon fra offentlige myndigheter og privat næringsliv, og dialog med en rekke organisasjoner, selskaper og enkeltpersoner basert i Norge, Israel, de okkuperte palestinske områdene, flere europeiske land og USA.

Vi har i så stor grad som mulig forsøkt å verifisere informasjonen med minst to kilder, men i en god del tilfeller er informasjonen om selskapers aktiviteter så utilgjengelig at vi ikke har klart å finne mer enn én kilde. I et flertall av disse tilfellene har vår hovedkilde vært den israelske organisasjonen Who Profits. Målet til Who Profits er å offentliggjøre israelske og internasjonale selskapers involvering i den israelske okkupasjonen av palestinske og syriske områder. Organisasjonen har en svært god database hvor du finner informasjon om hvert enkelt selskaps involvering – www.whoprofits.org. De lager også større rapporter på enkelte selskaper og sektorer.

Alle norske selskaper som omtales spesielt er informert i forkant, og har hatt mulighet til å gi innspill til rapporten. Vi har vært i dialog med alle de 13 bankene og fondsforvalterne som omtales i kapittel 5. Før rapporten gikk i trykken, har de blitt forelagt våre funn og fått mulighet til å gi tilbakemeldinger på disse.

Alle de norske selskapene og institusjonene som er omtalt som eksempler i kapittel 6 om handel og kapittel 7 om institusjonelt samarbeid og nærings-

livssamarbeid, har vi enten kommunisert med på e-post, telefon eller hatt møter med. For temaet handel og støtte til bosettingene har vi vært i kontakt med Finansdepartementet, Utenriksdepartementet, Toll- og avgiftsdirektoratet og andre relevante offentlige etater. I forbindelse med oversettelsen av rapporten til engelsk i juni 2016 ble det gjort enkelte rettelser og oppdateringer også i den norske rapporten.

Fahmi Shawwa ble født i Gaza i 1927. Han har ni sønner og over 30 barnebarn. For 50 år siden kjøpte Fahmi jord nord på Gazastripen for å kunne realisere en drøm om egne frukttrær. Etter mange års hardt arbeid begynte endelig trærne hans å bære frukt. Lenge kunne Fahmi eksportere appelsiner og sitroner til Jordan og EU, men så ble jorda hans rasert av israelske bulldosere. – Med dette nye treet er det som jeg har fått et nytt barn, sier Fahmi. (Foto: Khalil Zaquot, Norsk Folkehjelp Palestina)

3. BAKGRUNN

Vold og overgrep fra israelske militære og bosettere, illegitim frihetsberøvelse, illegitim konfiskering og ødeleggelse av eiendom og restriksjoner på bevegelsesfrihet bidrar til at livet under okkupasjon er svært vanskelig.

Palestinsk gutt og israelsk soldat ved kontrollposten Abu Dis i Øst-Jerusalem i april 2006. (Foto: Kashfi Halford)

3. Bakgrunn

3.1 Den israelske okkupasjonen av palestinske områder

Siden Seksdagerskrigen i 1967 har Israel okkupert Vestbredden og Gazastripen. FNs sikkerhetsråds resolusjon 242 slår fast at Israel må trekke seg ut av de okkuperte palestinske områdene – en fellesbetegnelse for Vestbredden (inkludert Øst-Jerusalem) og Gazastripen.

De siste tiårene har konflikten om Palestina vært forsøkt løst gjennom forhandlinger om en såkalt tostatsløsning. Basert på folkeretten har palestinerne krevd at Israels okkupasjon må avsluttes, og at det skal opprettes en palestinsk stat på Vestbredden og Gazastripen. Oslo-avtalen mellom Israel og PLO i 1993 realiserte ikke dette, men etablerte et begrenset palestinsk selvstyre gjennom Den palestinske selvstyremyndigheten over deler av Vestbredden og Gazastripen. Målet var at en videre løsning skulle finnes gjennom forhandlinger. Men over 20 år etter Oslo-avtalen har forsøkene på å enes om en endelig avtale ennå ikke lyktes.

Gjennom Oslo-avtalen ble de okkuperte områdene delt inn i A-, B- og C-områder. I A-områdene skulle Den palestinske selvstyremyndigheten ha både sivil og sikkerhetsmessig kontroll. I B-områdene skulle selvstyremyndigheten ha sivil kontroll, men Israel den overordnede sikkerhetsmessige kontrollen. I C-områdene skulle Israel beholde full sikkerhetsmessig og sivil kontroll. Israel har både før og etter Oslo-avtalen flyttet egen befolkning inn i bosettinger i de okkuperte områdene. Disse befinner seg i stor grad i C-områdene, som utgjør

over 60 prosent av Vestbredden. Dette har ført til en geografisk fragmentering av de okkuperte områdene.

Okkupasjonen har omfattende omkostninger for den okkuperte palestinske befolkningen. Selve okkupasjonen står i veien for deres kollektive rett til selvbestemmelse, men den medfører også omfattende brudd på de rettighetene de har ifølge internasjonal humanitær rett som okkupert sivilbefolkning, i tillegg til brudd på menneskerettighetene.

Vold og overgrep fra israelske militære og bosettere, illegitim frihetsberøvelse, illegitim konfiskering og ødeleggelse av eiendom og restriksjoner på bevegelsesfrihet er noen av mange forhold som gjør livet under okkupasjon svært vanskelig.

Det gjelder ikke minst for Gazastripen, som holdes under en hard blokad og jevnlig utsettes for angrep fra Israel – med enorme samfunnsmessige kostnader. Okkupasjonsregimet ødelegger også palestinsk økonomi gjennom restriksjoner på transport og handel.

Bosettingene og muren i de okkuperte områdene²

Israel har bygd kolonier – bedre kjent som «bosettinger» – på okkupert palestinsk område siden Seksdagerskrigen i juni 1967. Disse bosettingene tilbyr boliger og forretningsmuligheter kun for israelere på okkupert palestinsk land. På Vestbredden og i Øst-Jerusalem finnes pr. i dag rundt 150 israelske bosettinger, og rundt 100 såkalte «utposter» som heller

ikke er godkjent av den israelske regjeringen. Det er anslått at det er rundt 550 000 israelske bosettere på okkupert område. Bosettingene skaper israelske enklaver på palestinsk land og stykker opp de okkuperte områdene. De er også beskyttet av det israelske militæret og er dermed en sentral del av okkupasjonsregimet på Vestbredden. Se anneks III for et kart som viser de israelske bosettingene på Vestbredden.

Ifølge UN OCHA i 2012 er 43 prosent av Vestbredden i stor grad utilgjengelig for den okkuperte befolkningen fordi det er øremerket til bruk for bosettingene. Ifølge israelske registre er omtrent en tredjedel av de landområdene som ligger innenfor de ytre grensene til bosettingene, privat eid av palestinere. Mer enn 60 prosent av palestinske hus som ble ødelagt av Israel i 2011 på grunn av manglende byggetillatelse, lå i områder som var blitt tildelt bosettingene.

UN OCHA dokumenterte 400 hendelser av bosettervold i løpet av 2013.³ Slike hendelser blir sjelden straffet. Den israelske menneskerettighetsorganisasjonen Yesh Din har dokumentert at bare 7,4 prosent av sakene fra 2005–2014 hvor israelske sivile var mistenkt for å angripe palestinere og deres eiendom, til tiltale.⁴

Det er bred enighet internasjonalt om at de israelske bosettingene på Vestbredden og i Øst-Jerusalem er ulovlige. Genève-konvensjonens artikkel 49 slår fast at «[...] okkupasjonsmakten kan ikke deportere eller flytte en del av sin egen sivilbefolkning til det område som

den okkuperer». I tillegg finnes det en rekke resolusjoner fra FNs Sikkerhetsråd som fastslår at bosettingene er ulovlige.

Siden 2002 har Israel bygd en mur på Vestbredden. 85 prosent av muren ligger på okkupert område. Murens totale lengde vil bli om lag 708 kilometer, hvorav 70 prosent er ferdig bygd eller under oppføring. Israels offisielle begrunnelse for muren er sikkerhet. I praksis etablerer muren en ny geografisk grense. Den omslynger en rekke av de israelske bosettingene og mange av Vestbreddens vannkilder, som blir utilgjengelige for palestinerne. 9,4 prosent av Vestbredden isoleres og flere

tusen palestinere blir fanget i den såkalte «søm-sonen» på vestsiden av muren. Et stort antall landsbyer mister tilgang til jorda si på motsatt side av muren, og palestinsk ferdsel og utvikling hindres.

I den rådgivende uttalelsen fra 2004 om lovmessigheten av muren på Vestbredden, slo FNs Folkerettsdomstol i Haag (International Court of Justice – ICJ) fast at muren som er bygd på okkupert område strider mot folkeretten og må rives.

ICJ vurderte også lovmessigheten av bosettingene, og konkluderte med at de israelske bosettingene på okkupert

palestinsk område (inkludert Øst-Jerusalem) er etabler i strid med folkeretten.

I tillegg til muren, bosettingene, kontrollposter og veisperringer har Israel bygd veier på okkupert område som bare israelske bosettere har lov til å bruke.

Til sammen utgjør dette et okkupasjonsregime som har en svært negativ effekt på palestinernes individuelle og kollektive rettigheter. I tillegg er dette regimet til stor skade for palestinsk økonomi.

3.2 Selskaper som støtter opp om okkupasjonen av Palestina

Det er israelske myndigheter som håndhever okkupasjonen av Palestina. Men private virksomheter er involvert i okkupasjonen på en rekke ulike måter. Selskaper som leverer infrastruktur som strøm og vann til bosettinger, eller har produksjon og annen tilstedeværelse i industrisoner tilknyttet bosettinger, bidrar med stor sannsynlighet til brudd på folkeretten og brudd på menneskerettighetene.

Det finnes også selskaper som utvinner naturressurser som rettmessig tilhører palestinerne, leverer tjenester eller varer til israelske fengsler hvor palestinske mindreårige sitter fengslet, og produserer militært utstyr

og våpendeler som blir brukt mot sivilbefolkningen på Gaza.

Den israelske økonomen Shir Hever beskriver en prosess han kaller «privatiseringen av okkupasjonen», hvor det siden tidlig 2000-tallet har dukket opp flere forretningsmuligheter for private virksomheter knyttet til håndhevingen av okkupasjonen.

Ifølge Hever gikk den israelske okkupasjonen inn i en ny fase rundt 2002 da okkupasjonen ble «privatisert». Basert på arbeider av andre økonomer og egen forskning hevder Hever at mange av de oppgavene som tidligere lå under det israelske militæret, for eksempel

vedlikehold av militære kontrollposter og forsvar av bosettingene, nå ble gjenstand for en massiv privatisering. Ifølge Hever førte ikke disse endringene til at okkupasjonen ble «billigere» for Israel, men bidro til utallige forretningsmuligheter for blant annet private sikkerhetselskaper.

En slik utvikling mot økende involvering av privat næringsliv i okkupasjonen er en av grunnene til at det er viktig å sette søkelyset på norske bånd til okkupasjonen og på statens og det private næringslivets ansvar. Nedenfor ser vi nærmere på to måter private virksomheter er involvert i okkupasjonen på: Gjennom

tilstedeværelse i israelske industrisoner i de okkuperte områdene og gjennom å drive bosettergårder i Jordandalen.

I kapittel 5.1.3 finner du flere eksempler på selskaper som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd på okkupert område.

3.2.1 Industrisoner i de okkuperte områdene

Det finnes om lag tjue israelske industriområder i de okkuperte områdene, enten tilknyttet en bosetting eller som mer eller mindre «selvstendige» industrisoner. Noen av de største og viktigste er Alfei Menashe, Barqan, Binyamin, Gush Etzyon, Kadumim (aka Baron), Mishor Adumim, Shahak, Shim'a (aka Meitarim), og Atarot industrisoner i Øst-Jerusalem, Ariel West, Nitzanei Shalom, Shilo, Karney Shomron, Ma'ale Efrayim, Alon Moreh, Haramish, Nili, Ptza'el og Kiryat Arba.

Industrisonene mottar ulike former for subsidier og støtte fra israelske myndigheter. Årsaken er at Israel klassifiserer alle industrisoner som nasjonale økonomiske A-prioritetsområder. I lys av okkupasjonen må slike insentiver til israelske industrisoner på okkupert område ses på som israelske myndigheters aktive politikk for å utvide bosettingene og forsterke okkupasjonen.

Ifølge den israelske organisasjonen B'Tselem gikk 22 prosent av Israels totale investeringer i industriområder til slike soner i de okkuperte områdene.

Den samme organisasjonen viser at selskaper som etablerer seg i Ariel industrisoner på Vestbredden betaler en leie på 41 NIS pr. kvadratmeter, mens selskaper som i stedet etablerer seg i Rosh Ha'Ain, som ligger ti minutters kjøretur unna, men innenfor grensene til Israel fra før 1967, betaler så mye som 87 NIS pr. kvadratmeter.

Disse industriområdene bidrar direkte til en utvidelse og opprettholdelse av de ulovlige bosettingene, og er dermed med på å skape det som kalles «facts on the ground» – fakta på bakken i de okkuperte områdene. Selskaper som etablerer seg i disse industrisonene, bidrar økonomisk til bosettingene, både gjennom å skape arbeidsplasser, økonomisk utvikling og kommuneskatt til bosettingene de er tilknyttet.¹³

I tillegg til at industrisonene bidrar aktivt til å opprettholde okkupasjonen, har det også vært store utfordringer når det gjelder arbeidstakeres rettigheter og forurensningsproblemer. Mange av arbeiderne i industrisonene er palestinere. Først i 2007 vedtok israelsk høyesterett at israelsk arbeidsmiljølov skulle gjelde også for palestinere som jobber for israelske arbeidsgivere i bosettingene eller industrisonene på Vestbredden. Siden dette har palestinske arbeidere hatt rett på israelsk minstelønn, lønsslipp, feriepenger og helseforsikringsordninger.

Kav LaOved, en organisasjon som jobber for rettighetene til blant annet palestinske arbeidere og immigrantarbeidere, uttalte i forbindelse med høyesterettsdommen at selv om denne

var positiv, så er den også uforenlig med folkeretten. Folkeretten slår fast at en okkupasjonsmakt ikke kan tvinge gjennom eller håndheve sitt eget lovverk overfor den okkuperte befolkningen.¹⁴

Selv om de på papiret er likestilt med israelske arbeidere som jobber i bosettinger når det gjelder arbeidsmiljøloven, har ikke palestinske arbeidere fra Vestbredden de samme rettighetene som israelske arbeidere. De er blant annet avhengig av en sikkerhetsgodkjennelse fra israelske myndigheter for å få arbeidstillatelse. Ifølge Who Profits risikerer palestinske arbeidere i bosettinger som velger å organisere seg, er politisk aktive, eller som på andre måter krever sine rettigheter, å miste arbeidstillatelsen.¹⁵

Det har i tillegg blitt dokumentert av israelske journalister at arbeidsmiljøloven ikke blir håndhevet i de israelske industrisonene på Vestbredden. Det er et utbredt problem at palestinske arbeidere i bosettinger får utbetalt for lite lønn.¹⁶

Mishor Adumim industrisone

Industrisone Mishor Adumim like utenfor Jerusalem er en av de største israelske industrisonene på Vestbredden. Mishor er knyttet til bosettingen Ma'ale Adumim, den tredje største bosettingen på Vestbredden med rundt 39 000 innbyggere. Denne bosettingen er bygd på land som tilhører de palestinske landsbyene Abu Dis, Al-Izriyyeh, Al-Issawiyeh, Al-Tur og Anata. Både Ma'ale Adumim og Mishor er en del av det kontroversielle East 1-prosjektet. Formålet med prosjektet er i praksis å kutte forbindelsen mellom Jerusalem og Vestbredden ved å utvide bosettingen/industrisone. Dette vil bidra ytterligere til å ødelegge mulighetene for en levedyktig palestinsk stat.

Industrisone er ledet av The Ma'ale Adumim Economic Development Company Ltd. Ifølge organisasjonen Corporate Watch jobber dette selskapet tett med den israelske land-administrasjonen for å oppfordre til en utvidelse av bosettingsaktiviteten i området. Et datterselskap (The Ma'ale Adumim Planning and Development Company Ltd) er også ansvarlig for en søppelplass som er etablert på land tilhørende den palestinske byen Abu Dis. Denne søppelplassen mottar avfall fra Ma'ale Adumim, Jerusalem og de omkringliggende områdene.

Til sammen er det mer enn 230 fabrikker og selskaper i industrisone Mishor Adumim. I likhet med andre industrisoner på den okkuperte Vestbredden, har Mishor mye industri som produserer miljøfiendtlig avfall. På hjemmesiden til Mishor Adumim reklamerer det med at industrisone har status som nasjonalt prioritetsområde A, noe som gir selskaper retten til å motta en rekke med fordeler fra myndighetene, blant annet lav selskaps- og kommuneskatt.¹⁷

Brusmaskinprodusent SodaStream er ett av selskapene vi omtaler i kapittel 6 om handel. Selskapet selger sine produkter i Norge og har sin hovedfabrikk i Mishor Adumim. SodaStream flyttet sin produksjon ut av Mishor Adumim i desember 2015. Andre selskaper som er til stede i Mishor er for eksempel Mayer's Cars and Trucks, som er den offisielle representanten for Volvo Group i Israel, og Rami Levy og Shufersal, to supermarkedkjeder som Statens pensjonsfond utland eier aksjer i.

SodaStreams fabrikk i industrisone Mishor Adumim, tilknyttet bosettingen Ma'ale Adumim, oktober 2011. (Foto: Who Profits)

Situasjonen beskrevet i dette eksemplet gjentar seg i stor grad i de andre industrisonene. Det er et vanlig mønster at industrisonene er knyttet til en eller flere bosettinger som ligger på land stjålet fra palestinske byer og landsbyer, nyter godt av lavere skatter og andre subsidier fra den israelske regjeringen og er i stor grad en del av Israels planer om å skape «fakta på bakken» i de okkuperte områdene.

Svært mange av industrisonene har selskaper som er anklaget for dårlige arbeidsforhold og store miljøskadelige utslipp, i tillegg til at de forbruker palestinske naturressurser som vann og mineraler. Et flertall av selskapene vi beskriver i denne rapporten har forbindelser enten til bosettingene, til industrisonene eller begge deler, og er dermed med på å støtte direkte opp under den fortsatte israelske okkupasjonen av de palestinske områdene.

3.2.2 Bosettergårder i Jordandalen

Jordandalen ligger på Vestbredden øst for Jordanelva og nord for Dødehavet. På grunn av tilgangen til god jord, vannressurser og gunstige klimatiske forhold har denne dalen svært gode jordbruksområder. Her dyrker israelske bosettere frukt, grønnsaker og blomster til eksport.

Jordbruk i de israelske bosettingene i Jordandalen er intensivt, pågår året rundt, er i stor grad datastyrt og kan raskt endre typen avling ut fra etterspørselen på det lokale eller internasjonale markedet. Bosettingene her får støtte fra det israelske landbruks-

departementet for å utvikle ny teknologi og metoder for å takle salthetsgraden i jorda.

Israelske myndigheter har gitt Jordan Valley Regional Council og Megilot Regional Council, to regionale bosettersråd, kontroll over 86 prosent av Jordandalen. Dette til tross for at de 9500 bosetterne i Jordandalen bare utgjør 11 prosent av befolkningen i området.¹⁸

De israelske bosettingene i Jordandalen er svært avhengige av private jordbruks-selskaper. Livsgrunnlaget til flere bosettinger ville vært truet hvis eksportmulighetene ble redusert. Rundt 30 prosent av bosettingene i området er basert på jordbruk, og ytterligere 30 prosent på støttefunksjoner som pakkhus, kjøling, transport og kontor-tjenester.¹⁹

Ifølge Verdensbanken produserer disse bosettingene 60 prosent av dadlene til det israelske markedet, og 40 prosent av dadlene Israel eksporterer.²⁰ Hadiklaim, som har eksportert dadler til Coop, har rundt 60 prosent av sin daddelproduksjon i dette området. Mehadrin, som eksporterer både til BAMA og Coop, kjøper også produkter fra bosettinger i området. I tillegg har Edom UK, som er leverandør til BAMA og ICA, et pakkhus i Tomer-bosettingen i Jordandalen. Se kapittel 6 for mer informasjon om disse selskapene.

I sterk kontrast til suksessen til jordbruksprodusentene i bosettingene i Jordandalen har palestinerne store utfordringer med sitt jordbruk i samme område. Den vanskelige situasjonen for

palestinske bønder er en direkte konsekvens av Israels okkupasjon og jordbruk. Den palestinske befolkningen i Jordandalen rammes hardt av militære veisperringer og kontrollposter. Bare 1/8 av jordbrukslandet palestinerne har tilgang til, brukes til å dyrke frukt og grønnsaker. Israelske restriksjoner på tilgjengelige vannressurser for palestinerne har gjort at kostnadene for bøndene har økt. Dette har også ført til at avlingene ikke er like gode som før. Dermed kan de heller ikke lenger konkurrere på markedet mot bosettingsprodukter eller produkter fra palestinske bønder andre steder på Vestbredden.

Verdensbanken har anslått at dersom palestinerne fikk tilgang til område C, ville dette gi en produksjon tilsvarende 23 prosent av palestinsk BNP i 2011 (2,2 milliarder amerikanske dollar) for sektorene jordbruk, mineralutvinning, gruivevirksomhet, turisme, byggenæringen og telekommunikasjon.²¹

Det at palestinere har begrenset eller ingen tilgang til Dødehavet, har også hindret utviklingen av industri og andre virksomheter som kunne vært en betydelig kilde til inntekt og arbeidsplasser.

Samtidig med at palestinere ikke har hatt mulighet til å starte slik virksomhet i dette området, har israelske bosettinger kunnet utvikle virksomheter innenfor jordbruk, mineralutvinning, turisme og andre næringer der, noe som har gitt store inntekter.²²

Barnearbeid på bosettergårdene i Jordandalen

Mange palestinere jobber på bosettergårdene, ofte under svært vanskelige forhold. Rapporten «Ripe for Abuse: Palestinian Child Labor in Israeli Agricultural Settlements in the West Bank» fra Human Rights Watch (HRW) dokumenterer at hundrevis av palestinske barn jobber i israelske bosettergårder på Vestbredden, mesteparten av disse i Jordandalen. Dette skjer på tross av at Folkeretten så vel som både israelsk og palestinsk lovgivning definerer 15 år som minimumsalderen for når man kan begynne å jobbe. HRW har snakket med barn som begynte å jobbe på bosettergårdene i 13–14-årsalderen, og enda yngre barn jobber deltid. En av dem HRW intervjuet, sa at han jobbet sammen med en gutt som bare var ti år gammel.

Arbeidet disse barna utfører i bosettergårdene er hardt og til tider svært farlig. Barna HRW snakket med beskriver brekninger, svimmelhet og utslett fra sprøyting med plantevernmidler samt

smertesmerter og nummenhet i kroppen fra tunge løft. Temperaturene ute på jordene og i drivhusene kan bli svært høye, og noen barn fortalte at de hadde fått symptomer på hetseslag.

Ingen av barna HRW intervjuet hadde helseforsikring eller trygd. Flertallet av dem som trengte medisinsk behandling på grunn av arbeidsrelatert skade eller sykdom, sa at de selv måtte betale sykehusregninger og transportkostnader til palestinske sykehus.

Alle som HRW intervjuet, sa at de arbeidet på bosettergårdene på grunn av familiens alvorlige økonomiske situasjon og mangelen på alternative arbeidsplasser. Årsaken til den høye arbeidsløsheten er israelske myndigheters politikk på Vestbredden, inkludert Jordandalen, som sterkt begrenser palestinernes adgang til jord, vann, gjødsel og muligheten til å transportere egne varer.²³

Palmer til daddelproduksjon i bosettingen Na'aran i Jordandalen, april 2015. (Foto: Saed Abu Farha)

3.3 Stemmer fra Jordandalen

Foto og tekst: Saed Abu Farha

De palestinske bøndene i Jordandalen oppfordrer forbrukere til å boikotte israelske dadler, grønnsaker og frukt fra selskapene Mehadrin og Hadiklaim, og andre selskaper som eksporterer varer fra israelske bosettinger. Disse to selskapene samarbeider med de israelske bosettingene i Jordandalen, og har en direkte og indirekte påvirkning på livet til palestinske bønder og deres mulighet til å markedsføre varene sine.

– Jeg og familien min dyrket grønnsaker vår egen jord, men da bosettingen Massu'a begynte å eksportere grønnsaker via Mehadrin, påvirket det markedsprisen på produktene våre. Etter en stund ble vi tvunget til å slutte å dyrke jorda vår fordi det ikke lønte seg lenger. (Hussayn al-Aydi, palestinsk bonde fra landsbyen Al-Jiftlik i Jordandalen)

Konkurransen familien al-'Aydi fikk fra produktene til bosettingen Massu'a, medførte ikke bare at de måtte slutte å dyrke jorda. I tillegg ble al-Aydi tvunget til å jobbe som bonde for bosettingen mot lav lønn og under dårlige arbeidsforhold. «

– Jeg er ikke stolt over arbeidet mitt i bosettingen som er bygd på palestinsk land. Men fordi de kontrollerer jorda, vannet og markedet, har jeg ingen andre muligheter for å tjene til livets opphold.

Det finnes mange historier som ligner på den al-Aydi forteller fra Jordandalen. Blant dem er fortellingen til bonden Ahmad Tubasi fra Tammoun. Tidligere

dyrket han i drivhus for å forsørge familien sin, nå jobber han i bosettingen Beqa'ot. Tubasi forteller at han har sett mye svindel i løpet av tiden han har arbeidet i bosettingen. De unnlater blant annet å merke varene med at de er produsert i bosettingene, og noen ganger merker de dem med at de er produsert i Det hellige land – The Holy Land.

– Jeg hadde drivhus på et område på 12 dekar hvor jeg dyrket paprika. Dyrkingen var svært vellykket, og det var et stort marked for eksport,» forteller Saddam Bani'Awda og fortsetter: «Etter ett år begynte bosettingen Beqa'ot å bruke drivhus til paprikadyrking, monopoliserte markedet og begynte å eksportere til Europa. Etter å ha tapt 250 000 shekel ble jeg tvunget til å forlate jorda og arbeide i bosettingene som utkonkurrerte avlingen min og ødela min suksess.

– Jeg og familien min dyrket grønnsaker på vår egen jord. Men da bosettingen Massu'a begynte å eksportere grønnsaker via Mehadrin, påvirket det markedsprisen på produktene våre. Etter en stund ble vi tvunget til å slutte å dyrke jorda vår fordi det ikke lønte seg lenger.

De israelske landbruksselskapenes monopolisering av markedet er ikke den eneste hindringen som møter de palestinske bøndene her. Okkupasjonsmakten kontrollerer vannressursene i Jordandalen. De forbyr palestinerne å bygge nye brønner eller reparere gamle, men bygger selv nye og utvider gamle.

I gjennomsnitt hentes rundt 600 kubikkmeter vann i timen fra israelske brønner med en dybde på 300 meter. Gjennomsnittet for å hente vann fra palestinske brønner med dybde på 90 meter, er rundt 60 kubikkmeter i timen.

Dette har en direkte påvirkning på de palestinske bøndenes muligheter. Alle de palestinske bøndene i Jordandalen lider på en eller annen måte under bosettingene der. De er bygd på palestinsk jord, kontrollerer jorda og vannet og monopoliserer eksportmarkedet av grønnsaker, frukt og blomster.

– Jeg er ikke stolt over arbeidet mitt i bosettingen som er bygd på palestinsk land. Men fordi de kontrollerer jorda, vannet og markedet, har jeg ingen andre muligheter for å tjene til livets opphold sier Husayn al- Aydi, palestinsk bonde fra Al-Jiftlik i Jordandalen.

(Foto: Saed Abu Farha)

3.4 Internasjonale og norske rammeverk for selskapers samfunnsansvar

Vi har vist hvordan private aktørers virksomhet i stadig større grad er med på å opprettholde Israels okkupasjon. Nå vil vi se nærmere på rammeverket for selskapers ansvar i en konflikt-situasjon hvor det foregår systematiske folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

Når, i hvor stor grad og på hvilken måte kan selskaper bli holdt ansvarlige – moralsk eller juridisk – for brudd på menneskerettighetene? Spørsmålet har blitt viktigere i takt med at store multinasjonale selskaper med kompliserte eierstrukturer og global rekkevidde i større grad direkte påvirker folks liv.

Parallelt med at multinasjonale selskaper har fått økende makt har det både internasjonalt og her hjemme blitt mer oppmerksomhet rundt selskapers samfunnsansvar, ofte referert til som CSR – Corporate Social Responsibility. I tillegg har vi fått et klarere internasjonalt rammeverk som slår fast at selskaper skal respektere menneskerettighetene og folkeretten.

Internasjonale konvensjoner er i aller høyeste grad relevante for selskaper som er til stede på okkupert palestinsk område. Den internasjonale Røde Kors-komiteen har blant annet sagt at internasjonal humanitærrett ikke bare binder stater, men alle aktører som er koblet til væpnet konflikt, inkludert private foretak.²⁴

Medvirkning til folkerettsbrudd kan i verste fall medføre juridisk straffeansvar i nasjonale domstoler, både for enkelte forretningsfolk og for selskaper.²⁵

Det har blitt etablert en rekke rammeverk for selskapers samfunnsansvar. Internasjonalt er FNs retningslinjer for menneskerettigheter og næringsliv (UNGP) det viktigste blant disse ulike rammeverkene.

I tillegg finnes FNs Global Compact, OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, det FN-støttede initiativet Principles for Responsible Investment (PRI), og det norske Initiativ for etisk handel (IEH).

Samlet har rammeverkene etablert en norm som tilsier at selskaper har et ansvar for å respektere menneskerettighetene og folkeretten.

Investorer har gjennom sine investeringer et tilsvarende ansvar for å sikre at de ikke bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd gjennom sine forretningsforbindelser.

Noen av de viktigste initiativene og rammeverkene er kort oppsummert nedenfor.

I juli 2011 vedtok FNs Menneskerettighetsråd «Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations Protect, Respect and Remedy Framework». Rammeverket blir nå referert til som **FNs Guiding Principles** (UNGP) og hviler på tre søyler: Staters plikt til å beskytte mot menneskerettighetsbrudd begått av en tredje part, inkludert selskaper, selskapers ansvar for å respektere menneskerettighetene og tilgang til effektiv kompensasjon for ofre for menneskerettighetsbrudd.²⁶ Forholdet

til internasjonal humanitær rett er også dekket av disse prinsippene. I kommentaren til ett av prinsippene i UNGP står det at i situasjoner hvor det er væpnet konflikt, bør virksomheter respektere internasjonal humanitærrett, som er betegnelsen på de folkerettslige reglene som gjelder i krig og konflikt.²⁷

Ifølge UNGP har alle selskaper et ansvar for å respektere menneskerettighetene. Dette betyr at selskaper skal unngå å være direkte årsak til, eller indirekte bidra til, negative menneskerettighetsvirkninger. I tillegg skal selskaper arbeide for å forhindre eller redusere negative menneskerettighetsvirkninger som er direkte knyttet til deres virksomhet mellom forretningsforbindelser, produkter eller tjenester, selv om selskapet ikke bidrar direkte til krenkelsen.

I praksis betyr det at et selskap må operere med aktsomhet slik at man unngår å krenke andres rettigheter. Omfanget av tiltak virksomheter setter i gang avhenger av om selskapet er direkte årsak til krenkelsen, om de bidrar indirekte, eller om de er tilknyttet gjennom forretningsforbindelser, produkter eller tjenester. Tiltakene bør også være tilpasset næringsvirksomheten og menneskerettighetsvirkningen.²⁸

UNGP definerer forretningsforbindelser som relasjoner med forretningspartnere, enheter i verdikjeden og andre statlige eller ikke-statlige enheter som er direkte koblet til et selskaps virksomhetsoperasjoner, produkter eller tjenester.²⁹ Der en virksomhet

eller en investor bidrar til en krenkelse gjennom en forretningsforbindelse, og de ikke har mulighet til å påvirke slik at normbruddet opphører, anbefaler UNGP å avslutte forretningsforbindelsen.

I 2000 lanserte FN initiativet **Global Compact**³⁰. Dette er et policy-initiativ for selskaper som ønsker å inkludere de ti universelt aksepterte prinsippene i Global Compact, som blant annet gjelder menneskerettigheter og anti-korrupsjon, i sine strategier og sin virksomhet. Til nå er over 8000 selskaper og organisasjoner fra over 130 land tilknyttet Global Compact.

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper består av anbefalinger fra regjeringer til flernasjonale selskaper. Den oppdaterte (2011) versjonen av retningslinjene har inkorporert UNGP, og legger blant annet økt vekt på selskapers ansvar for å gjennomføre risikobaserte aktsomhetsvurderinger³¹ og ansvarlig styring av leverandørkjeden. I tillegg har OECD sammen med næringslivet, stater og sivilsamfunnet utviklet retningslinjer for leverandørkjeder av mineraler som kommer fra krigs- og konfliktsoner.

Retningslinjene gir detaljerte anbefalinger for å hjelpe selskaper med å respektere menneskerettighetene og unngå å bidra til konflikt gjennom beslutninger og praksis knyttet til mineralinnkjøp. Flere av anbefalingene i retningslinjene er relevante for andre leverandørkjeder i krigs- eller konfliktsoner.³² Norge er gjennom medlemskapet i OECD forpliktet til å

ha en klageinstans, et såkalt nasjonalt kontaktpunkt. Fra 1.3.2011 håndteres klager til kontaktpunktet i Norge av et uavhengig utvalg på fire personer.³³

Det FN-støttede initiativet **Principles for Responsible Investment (PRI)**³⁴ er et nettverk av internasjonale investorer. PRI består av seks prinsipper for ansvarlig investering som danner et frivillig rammeverk for investorers inkludering av såkalte ESG-vurderinger³⁵ i sin virksomhet og eierskapsutøvelse. I Norge har de fleste fondsforvaltere og banker sluttet seg til PRI.

Økt interesse for bærekraftig investeringsvirksomhet i bransjen ble gjenspeilet i etableringen av **NORSIF**³⁶ i 2013. NORSIF er en uavhengig forening for kapitaleiere, forvaltere, tjenestetilbydere og bransjeorganisasjoner med interesse for ansvarlig og bærekraftig forvaltning, som skal fremme kunnskap om og bidra til utviklingen av fagområdet ansvarlige investeringer.

Her hjemme er i tillegg **Initiativ for etisk handel (IEH)** et ressurscenter og en pådriver for etisk handel.³⁷ Formålet er samarbeid for handel som fremmer menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, utvikling og miljø.

Også IEH legger vekt på at ansvar strekker seg utenfor selskapets egen direkte virksomhet og skriver følgende på sine nettsider: «Å være medlem i IEH innebærer å ta tak i utfordringer i egen leverandørkjede, og rapportere åpent om status og fremdrift i arbeidet.»

De fleste av de norske selskapene som handler med varer fra de okkuperte områdene eller med selskaper som har deler av sin produksjon der, har medlemskap i IEH.³⁸ De fleste av de omtalte selskapene i denne rapporten refererer også i sine egne dokumenter om samfunnsansvar og etikk til ett eller flere av de internasjonale rammeverkene vi har presentert.

3.5 Selskapers ansvar i forbindelse med de okkuperte palestinske områdene

I juni 2014 kom FNs «Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises» med en uttalelse om gyldigheten av UNGP i konteksten av israelske bosettinger på okkupert område. I denne uttalelsen slås det fast at UNGP også gjelder under en militær okkupasjon.

Den sier i tillegg at selskaper som opererer i konfliktområder har et særskilt ansvar for å utøve en utvidet aktsomhetsvurdering. I tillegg understreker arbeidsgruppa at selv om selskaper opererer i tråd med israelsk lovgivning, så har de ansvar for å

respektere menneskerettigheter foran nasjonal lovgivning. Uttalelsen åpner for at selskaper bør vurdere å avslutte et forretningssamarbeid hvis virksomheten ikke lykkes med å dempe risikoen for negative menneskerettighetsvirkninger.³⁹

Andre FN-instanser har også advart mot enkelte virksomheters bidrag til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene. FNs spesialrapportør for menneskerettighetssituasjonen i de okkuperte palestinske områdene, Richard Falk, advarte i en rapport til FNs menneskerettighetsråd i oktober 2013 at

finansinstitusjoner og eiendoms-selskaper som er involvert i bosettings-industrien, kan bli holdt strafferettslig ansvarlig.⁴⁰

I mars 2012 skrev en uavhengig granskningskommisjon en rapport til FNs menneskerettighetsråd om konsekvensene av bosettingene for den palestinske befolkningen på Vestbredden. I rapporten skriver kommisjonen at private virksomheter direkte og indirekte har muliggjort, tilrettelagt og profittert på bygging og vekst i bosettingene.⁴¹

3.6 Økende økonomisk og politisk press mot Israels okkupasjon

Økonomiske forbindelser til selskaper som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i forbindelse med okkupasjonen av de palestinske områdene blir i økende grad forbundet med finansiell og omdømmemessig risiko. Dette gjelder spesielt for selskaper som støtter opp om de folkerettsstridige bosettingene.

EU og europeiske myndigheter, selskaper og investorer har tatt grep for å sikre at de i sitt samarbeid og handel med Israel ikke støtter opp om bosettingsvirksomheten. Advarslene 21 europeiske land har kommet med, fraråder eget næringsliv økonomisk samkvem med bosettingene (se kapittel 4.2). I 2013 vedtok EU retningslinjer

som slår fast at EU-midler ikke skal gå til aktører som er registrert i bosettinger eller til aktiviteter i bosettingene. Flere europeiske investorer har utelukket selskaper på grunn av medvirkning til folkerettsbrudd i Palestina.⁴²

I januar 2014 besluttet det nederlandske pensjonsfondet PGGM å utelukke fem israelske banker på grunn av bankenes finansiering av bosettingsaktivitet.

Internasjonalt og her hjemme er det en økende kampanjevirkosomhet rettet mot konkrete selskaper som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene. Selskaper som SodaStream, Veolia og G4S har blitt utsatt for omfattende

internasjonale kampanjer rettet mot deres bidrag til okkupasjonen. Selskaper som er mål for kampanjer opplever økt risiko for omdømmetap, og har i flere tilfeller også tapt store kontrakter. Veolia, som var involvert i driften av en bybane i Jerusalem som forbinder ulovlige bosettinger med resten av byen, skal ha tapt kontrakter verdt milliarder av amerikanske dollar de siste årene.⁴³

I 2015 solgte Veolia seg ut av bybanen i Jerusalem.

Kampanjevirkosomhet mot SodaStream og G4S

Her hjemme har Fagforbundet og Norsk Folkehjelp, sammen med mange andre organisasjoner, samarbeidet om nasjonale kampanjer rettet mot sikkerhetsselskapet G4S og brusmaskinprodusenten SodaStream. Kampanjene har engasjert folk over hele landet, og bidratt til å øke oppmerksomheten om disse selskaperes normbrudd.

I oktober 2013 ble det arrangert en nasjonal kampanjeuke mot G4S' bidrag til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i Israel og de okkuperte palestinske områdene. Fokuset til kampanjen var at G4S leverer sikkerhetssystemer til israelske fengsler hvor palestinske mindreårige blir utsatt for systematisk mishandling, og hvor fanger blir holdt uten dom. 18 organisasjoner støttet kampanjens krav om at G4S skulle trekke seg ut av okkupert område og avslutte kontraktene med det israelske fengselsvesenet. Fram til dette skjedde, oppfordret kampanjen norske kunder til å avslutte kontraktene sine med G4S. Lengre tids kampanjevirkosomhet mot G4S i Norge førte til økt oppmerksomhet om selskapets bidrag til okkupasjonen og selskapet skal ha tapt flere kontrakter. 31.10.2013 kom nyheten om at G4S Norge ble kjøpt opp av NOKAS. Konkurransetilsynet godkjente salget i januar 2014. Salget førte til at G4S ikke lenger arbeider i Norge, bortsett fra at en del investorer har plasseringer i G4S.

I 2012 tok Norsk Folkehjelp Solidaritetsungdom initiativ til kampanjen «La boblene breste, boikott SodaStream». I september 2014 ble det organisert en nasjonal kampanjeuke mot brusmaskinprodusenten SodaStreams støtte til Israels okkupasjon. Det ble arrangert møter og aksjoner over hele landet, samt en konsert med den palestinske rapgruppa DAM i Oslo.

Kampanjen fikk bred dekning i både lokale og nasjonale medier. 23 organisasjoner støttet kampanjens krav om at selskapet måtte avslutte sin produksjon på okkupert palestinsk område og at norske forhandlere skulle slutte å selge produktene så lenge selskapet fortsatt hadde sin hovedfabrikk i en ulovlig bosetting.⁴⁴ Høsten 2014 uttalte en representant for SodaStream at selskapet planla å flytte produksjonsvirksomheten ut av den ulovlige bosettingen Mishor Adumim. Flyttingen ble gjennomført i desember 2015 og innebar en full seier for kampanjen.

Øverst: Aksjon mot butikk som selger SodaStream i Bergen, september 2014. (Foto: Håkon Benjaminsen)

Nederst: Stein Guldbrandsen fra arbeidsutvalget i Fagforbundet, Annicken Lundgård, daværende leder for Palestinakomiteen i Norge, og Orrvar Dalby, daværende utlandssjef i Norsk Folkehjelp, utenfor hovedkontoret til G4S i Oslo. (Foto: Norsk Folkehjelp)

Det er en etablert internasjonal norm at selskaper og investorer har et ansvar for å respektere folkeretten og menneskerettighetene innenfor egen virksomhet, i egne leverandørkjeder, investeringer og finansielle forbindelser. På dette grunnlaget mener Fagforbundet og Norsk Folkehjelp at norske selskaper

har et ansvar hvis de importerer varer fra selskaper som har produksjon i israelske bosettinger og industrisoner i de okkuperte palestinske områdene.

På samme måte mener vi at virksomheter har et ansvar hvis de handler med eller investerer i selskaper som

har produksjon eller annen virksomhet som bidrar til brudd på folkeretten eller menneskerettighetene i de okkuperte områdene, og at de derfor bør avslutte disse forretningsforbindelsene.

4. MYNDIGHETENES PLIKT TIL Å OVERHOLDE FOLKERETTEN OG BESKYTTE MENNESKERETTIGHETENE

Stater har en plikt til å beskytte menneskerettighetene. Dette inkluderer en plikt til å beskytte mot overgrep begått av private virksomheter. Stater skal heller ikke foreta seg noe som støtter opp om ulovlige handlinger, som for eksempel Israels bosettingsvirksomhet på okkupert palestinsk land.

*Palestinere i kø ved Beit Iba kontrollpost på Vestbredden, april 2006.
(Foto: Kashfi Halford)*

4. Myndighetenes plikt til å overholde folkeretten og beskytte menneskerettighetene

Stater har en plikt til å beskytte menneskerettighetene. Dette inkluderer en plikt til å beskytte mot overgrep begått av private virksomheter. Stater skal heller ikke foreta seg noe som støtter opp om brudd på folkeretten, som for eksempel Israels bosettingsvirksomhet på okkupert palestinsk land.⁴⁵ Dette har blant annet blitt slått fast i resolusjon 465 fra FNs sikkerhetsråd, som oppfordrer alle stater til ikke å gi Israel noen form for assistanse som kan brukes til bosettingene i de okkuperte områdene.

Ifølge FNs retningslinjer for menneskerettigheter og næringsliv (UNGP) skal myndigheter bistå selskaper med å identifisere, redusere og hindre menneskerettighetsrelaterte risikoer knyttet til selskapers forretningsforbindelser og aktiviteter. Norge har tatt på seg ytterligere ansvar gjennom å lede arbeidet i FNs menneskerettighetsråd med å få på plass veiledende prinsipper om næringsliv og menneskerettigheter. Norge støtter arbeidet til John Ruggie, FNs spesialrepresentant for menneskerettigheter og næringsliv, knyttet til retningslinjer for stater, næringsliv og sivilt samfunn på dette feltet.⁴⁶

I 2011 publiserte FN en rapport som handler om virkemidler stater kan bruke i sine relasjoner med selskaper som er tilknyttet krig eller konflikt. Rapporten beskriver en gradert tilnærming med informasjon og støtte, engasjement og advarsler. Rapporten

påpeker at når et selskap ikke viser vilje til å samarbeide eller forbedre sin adferd, kan myndighetene trekke tilbake statlig, diplomatisk eller økonomisk støtte.⁴⁷

I dette kapitlet ser vi nærmere på noen områder hvor vi mener det er et gap mellom ansvar og praksis når det gjelder myndighetenes plikt til å overholde folkeretten og beskytte menneskerettighetene. Vi undersøker blant annet i hvilken grad offentlige myndigheter ivaretar menneskerettighetene i sin innkjøpspraksis, og behovet for en anbefaling fra norske myndigheter som fraråder økonomisk samarbeid med Israels bosettinger.

I tillegg ser vi på norske organisasjoner som finansierer bosettinger gjennom gavefradragsordningen. Ordningen åpner for å utelukke organisasjoner som bidrar til folkerettsbrudd. Vi mener norske myndigheter bør gjøre det ulovlig for norske statsborgere og organisasjoner å støtte bosettingene økonomisk.

Vi ser også på andre områder som angår myndighetene. I kapittel 5 ser vi på investeringene til både Statens pensjonsfond utland og de fire største kommunene. Vi undersøker myndighetenes retningslinjer og praksis for import og toll av varer fra bosettingene i kapittel 6. Våre anbefalinger til norske myndigheter er sammenfattet på side 5–7.

Nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs retningslinjer for menneskerettigheter og næringsliv

Siden UNGP-prinsippene (se over) ble utarbeidet har EU, Europarådet og FNs menneskerettighetsråd oppfordret sine medlemsstater til å utvikle nasjonale handlingsplaner (National Action Plans) for å implementere retningslinjene nasjonalt. Norges nasjonale handlingsplan for næringsliv og menneskerettigheter ble lansert i oktober 2015. Så langt har også Danmark, Finland, Italia, Litauen, Nederland, Spania og Storbritannia offentliggjort sine nasjonale handlingsplaner. En rekke andre land, inkludert Norge, har forpliktet seg til å lage nasjonale handlingsplaner, men har ennå ikke ferdigstilt dem.⁴⁸

Som et ledd i arbeidet med handlingsplanen bestilte UD en kartleggings- og avviksanalyse fra Fafo. Rapporten er skrevet av forskeren Mark Taylor og gir en oversikt over statsforvaltningens oppfølging av de veiledende UNGP-prinsippene. Rapporten påpeker også en rekke forbedringsområder, og nevner risikofaktorer for Norge knyttet til krenkelse av menneskerettigheter, blant annet i leverandørkjeden ved offentlige anskaffelser, og krenkelser begått av statseide virksomheter eller virksomheter som mottar ulike former for statlig støtte.

I den nasjonale handlingsplanen står det, "Regjeringen vil arbeide videre med tiltak for å fremme respekt for internasjonale menneskerettigheter i offentlige kontrakter." Vi håper dette punktet, sammen med de andre tiltakene i handlingsplanen, vil bli fulgt opp i praksis.

4.1 Menneskerettighetene i offentlige innkjøp

Offentlige innkjøp utgjør rundt 15 prosent av Norges brutto nasjonalprodukt. Myndighetene representerer dermed en betydelig kjøpekraft, og har gjennom sine innkjøp mulighet til å bidra til en større etterspørsel etter varer og tjenester som er produsert i tråd med etiske standarder, og av selskaper som etterlever sitt ansvar ifølge FNs prinsipper for menneskerettigheter og næringsliv.⁴⁹

Det er en klar politikk fra myndighetenes side at etikk bør prege alle offentlige innkjøp. Initiativene knyttet til etikk i offentlige innkjøp⁵⁰ har både i Norge og Europa fokusert på arbeids- og produksjonsforholdene internt på arbeidsplasser, og selskapers miljøfotspor. Det har derimot vært lite fokus på menneskerettighetshensyn i offentlige innkjøp.⁵¹ Myndighetenes ansvar til å ivareta respekt for menneskerettighetene i sine innkjøp nevnes i UNGPs prinsipp nr. 6. Der står det at de kommersielle transaksjonene stater gjennomfører med næringslivet, ikke minst gjennom sin innkjøpspraksis, gir stater unike muligheter til å fremme bevissthet om og respekt for menneskerettigheter hos disse virksomhetene.⁵²

I kartleggings- og avviksanalysen til UD i forbindelse med arbeidet med en nasjonal handlingsplan står det: «Med svært få unntak utøver ikke offentlige anskaffelsesinstanser en ansvarlig forvaltning av leverandørkjeder med henblikk på menneskerettigheter, dvs ved å kreve at leverandører styrer sine internasjonale leverandørkjeder slik at brudd på menneskerettigheter kan forhindres eller risiko for brudd reduseres.»⁵³ Videre står det i rapporten at en utbedring av dette avviket vil for eksempel kreve utelukkelse av selskaper som ikke kan vise at de har tilstrekkelige systemer for aktsomhetsvurdering på plass, eller utelukkelse av selskaper som har begått dokumenterte krenkelser av menneskerettigheter inntil de endrer adferd.⁵⁴

En offentlig oppdragsgiver har rett og plikt til å avvise leverandører i visse tilfeller. I anskaffelsesforskriften slås det fast at man kan avvise leverandører som «i sitt yrke har gjort seg skyldig i alvorlige forsømmelser mot faglige og etiske krav i vedkommende bransje».⁵⁵

Det har blitt fremmet forslag i Stortinget for å få offentlige myndigheter til

i større grad å ivareta menneskerettighetene i sin innkjøpspraksis. 7. januar 2015 fremmet SV et forslag i Stortinget som ba regjeringen endre regelverket for offentlige anskaffelser, slik at det stilles krav om ivaretagelse av grunnleggende arbeids- og menneskerettigheter ved offentlige innkjøp.⁵⁶

28. april, 2015 fikk forslaget støtte fra et enstemmig Storting. Forslaget ber regjeringen endre regelverket for offentlige anskaffelser slik at det stilles krav om ivaretagelse av grunnleggende arbeids- og menneskerettigheter ved offentlige innkjøp.⁵⁷

Initiativ for Etisk Handel (IEH) har også engasjert seg i dette temaet. I sitt høringssvar til NOU 2014:4 skrev IEH at anskaffelsesregelverket må utformes på en måte som i sterkere grad sørger for at aktører som ikke respekterer grunnleggende menneskerettigheter og miljøstandarder, ikke kan delta i og vinne offentlige anbudskonkurranser. IEH understreker at det bryter med prinsippet om likebehandling når en leverandør som ikke respekterer grunnleggende menneskerettigheter og skader miljøet kan konkurrere om et

Med svært få unntak utøver ikke offentlige anskaffelsesinstanser en ansvarlig forvaltning av leverandørkjeder med henblikk på menneskerettigheter.

offentlig anbud på lik linje med seriøse leverandører.⁵⁸

Hvis offentlige innkjøpere handler med selskaper som har produksjon i bosettinger eller som på andre måter

støtter opp om okkupasjonen av de palestinske områdene, risikerer offentlig sektor å bidra til å støtte opp om folkeretts- og menneskerettighetsbrudd. Myndighetene må sikre at offentlige instanser som skoler og

universiteter har mulighet til å følge sine egne etiske retningslinjer, og at offentlig innkjøpspraksis ivaretar hensyn til menneskerettighetene.

Universiteter velger bort G4S: To eksempler

Sikkerhetsselskapet G4S har vært mål for omfattende kampanjevirkosomhet på grunn av leveranser av sikkerhetssystemer- og tjenester til ulovlige bosettinger og israelske fengsler, hvor det har blitt dokumentert omfattende mishandling av palestinske fanger. Se boksen på side 60 for mer informasjon.

I januar 2013 sa Universitetet i Oslo (UiO) opp avtalen med G4S, og utlyste en ny anbudsrunde for sikkerhetstjenester. I juni 2013 valgte UiO å ekskludere G4S fra anbudsrunden. UiO begrunnet avgjørelsen med at selskapet ikke oppfylte kvalifikasjonskravet om at leverandøren må følge normer som gjelder i bransjen, konvensjoner vedtatt av Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) og internasjonale menneskerettighetskonvensjoner.⁵⁹ Beslutningen kom i etterkant av at Studentparlamentet ved UiO, NTL UiO og Palestinakomiteen på Blindern hadde demonstrert mot at G4S leverte sikkerhetstjenester til universitetet.

G4S klaget inn avgjørelsen til Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA). KOFAs vurderinger er ikke juridisk bindende, men deres tolkninger av regelverket for offentlige anskaffelser blir tillagt betydelig vekt. I oktober 2013 avgjorde KOFA at UiO ikke hadde anledning til å avvise norske G4S i anbudsrunden for sikkerhetstjenester. KOFAs argument var at «det ikke er andre tilknytninger mellom det norske G4S og det israelske G4S enn den selskapsrettslige» og at «[D]et kan ikke legges til grunn at det opplyste arbeidet, utført av klagers søsterselskap på Vestbredden, har direkte relevans for klagers egnethet til å oppfylle kontraktsforpliktelsene i foreliggende anskaffelse, som gjelder vaktjenester ved Universitetet i Oslo».⁶⁰

Universitetet i Oslo uttalte seg kritisk til KOFAs avgjørelse. I en pressemelding 24.10.2013 sa universitetet at de aksepterte avgjørelsen, men var uenig i begrunnelsen. Rektor Ole Petter Ottersen uttalte: «UiO kritiserer at multinasjonale selskaper får operere med rettslig uavhengige søsterselskaper, og mener at multinasjonale selskaper må stå samlet ansvarlig for deres virksomhet.»⁶¹

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp kritiserte også KOFAs avgjørelse, og uttalte at UiO burde ha rett til å sikre at de ikke støtter menneskerettighetsbrudd gjennom sine innkjøp, og følge egne etiske retningslinjer.⁶² Initiativ for Etisk Handel skrev i en pressemelding 29.10.2013 at avgjørelsen til KOFA «reiser spørsmålet om vi syns det er greit at man kan organisere seg bort fra ansvar».⁶³

Universitetet i Bergen (UiB) valgte en annen sikkerhetsleverandør enn G4S, men gikk fram på en annen måte enn UiO. UiB utelukket ikke G4S fra anbudsrunden, men valgte å tillegge anbudet fra G4S en ekstrakostnad i form av et estimert omdømmetap på 2,5 millioner norske kroner, som UiB mente de ville tape dersom G4S vant anbudsrunden for vaktjenester. Denne ekstrakostnaden gjorde at G4S til slutt ble dyrere enn NOKAS, som gikk seirende ut av anbudsrunden i november 2013. I vedtaket ga styret ved UiB følgende begrunnelse;

«Universitetet i Bergen ønsker å unngå handel med leverandører som gjennom sin virksomhet har svært høy risiko for å medvirke til alvorlige krenkelser av individets rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner jf. Genève-konvensjonene og FN-resolusjoner.»

Kort tid etter UiBs beslutning ble det kjent at NOKAS skulle kjøpe opp G4S Norge. Derfor var det ikke aktuelt for G4S Norge eller NOKAS å klage inn UiBs beslutning til KOFA.

Anbefalinger

- i. Offentlig sektor bør sørge for at de ikke har selskaper i sine leverandørkjeder som har virksomhet i bosettinger, som støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet, eller bidrar til andre folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.
- ii. Offentlige innkjøpere må respektere menneskerettighetene i sine anskaffelsesprosedyrer.

Palestinske bønder kastes ut fra jorda si i Susia i South Hebron Hills, juni 2013. Her foregår fortsatt en hard drakamp mellom Israel og denne landsbyen om eiendomsretten til jorda. (Foto: Tal King)

4.2 Anbefaling som fraråder økonomisk samkvem med israelske bosettinger

Ifølge UNGP har myndigheter et ansvar for å hjelpe selskaper med å identifisere, redusere og hindre menneskerettsrelaterte risikoer knyttet til selskapers samarbeidsforhold og aktiviteter.

I mars 2014 vedtok FNs menneskerettighetsråd en resolusjon som oppfordrer alle stater til å informere enkeltpersoner og bedrifter om de økonomiske, omdømmemessige og juridiske risikoene knyttet til å være involvert i aktiviteter relatert til bosettingene, samt muligheten for krenkelse av rettighetene til enkeltpersoner. Resolusjonen nevner økonomiske og finansielle aktiviteter, i tillegg til tjenesteleveranser til bosettingene og oppkjøp av eiendom som eksempler på slike aktiviteter.⁶⁴

Norge har ikke fulgt opp sitt ansvar i henhold til resolusjonen. Med hensyn til næringslivets samfunnsansvar og den israelske okkupasjonen finnes kun følgende formulering på hjemmesiden til den norske ambassaden i Tel Aviv:

«For norske bedrifter som er interessert i å drive økonomisk aktivitet i eller importere varer fra Israel kan det være aktuelt å vurdere sitt samfunnsansvar i lys av de spesielle politiske forhold i landet. Ambassaden kan kontaktes for ytterligere informasjon eller dialog om slike problemstillinger.»⁶⁵

Siden 2012 har Fagforbundet og Norsk Folkehjelp jobbet for at norske myndigheter skal offentliggjøre en anbefaling til norsk næringsliv som fraråder økonomisk samkvem med

israelske bosettinger. De mange tilfellene av norske forbindelser til bosettingene som vi har avdekket, og vår dialog med en rekke norske selskaper i den forbindelse, har vist behovet for en slik anbefaling fra myndighetene.

I juni 2015 fikk utenriksminister Børge Brende spørsmål fra stortingsrepresentant Truls Wickholm om hvorvidt norske myndigheter vil komme med en slik anbefaling. Utenriksministeren slo i sitt svar fast at Norge anser bosettingene som folkerettsstridige, og at

«For Norge innebærer dette både en forpliktelse til ikke selv å iverksette støttende tiltak, og til å motvirke aktiviteter som støtter opp under de ulovlige bosettingene.»

Brende avsluttet sitt svar slik:

«Hvorvidt det også er hensiktsmessig å utarbeide en skriftlig anbefaling til norsk næringsliv som fraråder økonomisk samkvem med de ulovlige israelske bosettingene, er gjenstand for vurdering.»⁶⁶

Europeiske land advarer mot økonomisk samarbeid med bosettingene

Mange europeiske land har kommet Norge i forkjøpet og advarer nå sitt næringsliv om den juridiske, omdømmemessige og økonomiske risikoen knyttet til økonomiske bånd til bosettinger. Slike advarsler har i skrivende stund kommet fra Storbritannia, Sverige, Danmark, Nederland, Tyskland, Spania, Italia, Frankrike, Irland,

Portugal, Østerrike, Malta, Luxembourg, Slovenia, Hellas, Slovakia, Kroatia, Belgia, Latvia, Tsjekkia og Finland.

Norske myndigheters anbefaling til næringslivet om Vest-Sahara

Vest-Sahara er et ikke-selvstyrt område. I praksis har Marokko kontroll over det meste av området, noe som ikke anerkjennes av det internasjonale samfunnet. Fordi Norge ikke anerkjenner Marokkos annekasjon av området, fraråder Utenriksdepartementet alt økonomisk samkvem med Vest-Sahara. På Utenriksdepartementets nettsider står det, «Norge ser det som viktig å avstå fra handlinger som kan utlegges som en legitimering av situasjonen i Vest-Sahara. For å forhindre handel, investeringer, ressursutnyttelse og andre former for næringsvirksomhet som ikke er i samsvar med lokalbefolkningens interesser og følgelig kan være i strid med folkeretten, fraråder norske myndigheter slike aktiviteter».

Europeiske land advarer

Nederlandske myndigheter fraråder selskaper fra å investere eller utvikle aktiviteter for eller i bosettingene. Dette inkluderer aktiviteter som bidrar til eller tilrettelegger for konstruksjon og vedlikehold av bosettinger:

«For ordens skyld vil vi gjøre oppmerksom på regjeringens stående politikk om å fraråde nederlandske bedrifter fra å investere eller involvere seg i andre aktiviteter i eller på vegne av israelske bosettinger. Dette gjelder aktiviteter som bidrar til eller letter byggingen og vedlikehold av bosettinger.»⁶⁸

Danske myndigheter fraråder danske private og offentlige virksomheter og institusjoner fra å ha aktiviteter i og med de israelske bosettingene, fordi

enhver aktivitet innebærer en risiko for å medvirke til å opprettholde eller legitimere de ulovlige bosettingene.⁶⁹ Britiske myndigheter advarer om at finansielle transaksjoner, investeringer, handel og andre økonomiske aktiviteter (inkludert turisme) til nytte for eller i de israelske bosettingene innebærer juridisk og økonomisk risiko, siden bosettingene er bygd på okkupert land, og ikke er anerkjent som legitime deler av Israels territorium.⁷⁰

Anbefaling

- i. Norske myndigheter må utarbeide en skriftlig anbefaling til norsk næringsliv som fraråder økonomisk samkvem som støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet og andre folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene. En slik anbefaling bør advare om økonomiske, juridiske og omdømmemessige risiki ved slikt samarbeid.

4.3 Finansiering av bosettinger og gavefradragsordningen

Norske myndigheter har en klar politikk på at bosettingene er folkerettsstridige og undergraver muligheten for en fredsløsning mellom israelere og palestinere. Likevel finnes det både organisasjoner og enkeltpersoner i Norge som samler inn midler som går direkte til utvidelse av de ulovlige bosettingene i de okkuperte områdene.

Stiftelsen Karmel-instituttet har vært i offentlighetens søkelys for sitt arbeid med å samle inn penger til støtte for israelske bosettinger på okkuperte palestinske områder.⁷¹ I februar 2014 skrev Vårt Land at John Skåland, leder i Karmel-instituttet, overrakte 500 000 norske kroner til en ny skole i bosettingen Alonei Shilo på Vestbredden.

Ifølge artikkelen har instituttet tidligere bygd nærmere 25 brakker, tre permanente hus, tre lesesaler, en betydelig del av «rådhuset» i bosettingen samt gitt Alonei Shilo 600 000 kroner til infrastruktur.

Vårt Land skriver videre: «... samme måned ble en brakke reist i Dotan-dalen på Vestbredden. Pengene ble gitt av venner av Karmel, og er første brakke i dalen finansiert av norske gaver. Det ble også overrakt 150 000 kroner som pengegave.»⁷²

Fram til september 2012 fikk de som ga pengegaver til Karmel-Instituttet skattefradrag. I september 2012 kunngjorde Finansdepartementet at Karmel-instituttet skulle utelukkelse fra gavefradragsordningen. Denne utelukkelsen var mulig på grunn av at regjeringen innførte en utelukkelses-

mekanisme for gavefradragsordningen i oktober 2011, med mål om at penge-gaver til organisasjoner som medvirker til brudd på folkeretten ikke lenger skal kvalifisere til skattefritak.

I en pressemelding fra Finansdepartementet 20.09.2012 sa statssekretær Roger Schjerva: «Vi vil unngå at gavefradragsordningen tilgodeser organisasjoner som aktivt støtter eller medvirker til handlinger som er i strid med folkeretten. Derfor innførte vi utelukkelsesmekanismen. På grunn av nye opplysninger om Karmel-instituttets støttepraksis i 2012 har departementet funnet grunnlag for å utelukke stiftelsen fra gavefradragsordningen.»⁷³

I Vårt Land 30.11.2013 kritiserte stortingsrepresentant Jørund Rytman fra Fremskrittspartiet utelukkelsen av Karmel-instituttet fra gavefradragsordningen. I samme sak sa statssekretær i Finansdepartementet Jørgen Næsje at regjeringen ville se på de aktuelle retningslinjene.⁷⁴

Stortingsrepresentant Snorre Valen fra SV fulgte opp saken med et spørsmål til finansminister Siv Jensen i Stortingets spørretime:

«Vil statsråden gå inn for å endre skatteloven slik at det åpnes for en indirekte statlig subsidiering av organisasjoner som medvirker til handlinger i strid med folkeretten?»⁷⁵

Finansministeren svarte at hun i utgangspunktet var positivt innstilt til intensjonen med utelukkelsesmekanis-

men om å sikre overholdelse av folkeretten, og fulgte opp med: «Det bør ikke være opp til den til enhver tid sittende regjeringens skjønn å håndheve bestemmelsen. Jeg mener derfor vi bør se nærmere på kriteriene og retningslinjene som ligger til grunn for denne utelukkelsesregelen. Det har jeg tenkt å gjøre i samråd med utenriksministeren.»

I februar 2014 sendte Fagforbundet og Norsk Folkehjelp et brev til finansminister Siv Jensen og utenriksminister Børge Brende med en oppfordring om at en gjennomgang av retningslinjene i ekskluderingsmekanismen burde skje med grunnlag i Norges folkerettslige forpliktelser.

I brevet oppfordret vi også finansministeren og utenriksministeren til å gjennomgå samtlige organisasjoner i gavefradragsordningen, for å sikre at ingen av disse aktivt støtter opp om eller medvirker til handlinger i strid med folkeretten. I sitt svar i april 2014 takket finansministeren for innspillet og skrev at hun ville ta det med videre i vurderingen hun skulle gjøre i samråd med utenriksministeren.

Vi mener norske myndigheter bør sørge for at organisasjoner i gavefradragsordningen opererer i tråd med folkeretten og menneskerettighetene.

Plakett på boligbrakke i bosettingen Alonei Shilo som viser at den er bygget med penger gitt av nordmenn.

Anbefalinger

- i. Norske myndigheter bør innføre lovgivning som gjør det ulovlig for norske statsborgere og organisasjoner å gi økonomisk støtte til de israelske bosettingene.
- ii. Innen slik lovgivning kommer på plass, må norske myndigheter sørge for at organisasjoner som støtter bosettinger finansielt fjernes fra listen over organisasjoner som er omfattet av skattefradragssystemet for gaver til ideelle organisasjoner, og at nye slike aktører ikke havner på denne listen.

5. INVESTERINGER

Statens pensjonsfond utland (SPU), private norske banker, fondsforvaltere og norske kommuner har investeringer i en rekke selskap som Fagforbundet og Norsk Folkehjelp mener i alvorlig grad bidrar til okkupasjonen av de palestinske områdene.

Aktivister demonstrerer mot byggingen av muren ved landsbyen Ni'ilin på Vestbredden ved å blokkere Caterpillar-bulldosere, juni 2008. (Foto: Active Stills)

5. Investeringer

Investorer har et ansvar for at selskapene de er investert i respekterer folkeretten og menneskerettighetene og overholder FNs prinsipper om menneskerettigheter og næringsliv (UNGP). Dette gjelder også for minoritetsaksjonærer – det vil si investorer som har et mindretall av aksjer i et selskap.

5.1 Statens pensjonsfond utland (SPU)

Gjennom Oljefondet (SPU) er nordmenns felles sparepenger investert i selskap verden over. Flere av disse selskapene bidrar på ulikt vis til Israels okkupasjon og til spesifikke normbrudd i de okkuperte palestinske områdene. Fram til i dag er fire selskaper utelukket fra SPU på grunnlag av at de har bygd bosettinger og deler av muren på Vestbredden. Under viser vi at det er en rekke flere israelske og internasjonale selskaper det bør være uakseptabelt for SPU å ha investeringer i.

SPU er regnet som verdens største statlige investeringsfond, og det anslås at fondet vil fortsette å vokse i årene framover. SPU er et statlig eid fond og den operative forvaltningen ivaretas av Norges Bank Investment Management (NBIM) innenfor et mandat fastsatt av Finansdepartementet. Formålet med SPU er ifølge Stortingsmelding 19 (2013–2014) «å understøtte statlig sparing for finansiering av folketrygdens pensjonsutgifter og å underbygge langsiktige hensyn ved anvendelsen av statens petroleumsinntekter».⁷⁷

I 2015 ga NBIM for første gang ut en rapport om ansvarlig forvaltning. I denne står det blant annet: «Som en

langsiktig finansiell investor er vi tjent med en sunn og bærekraftig utvikling i de selskapene og markedene vi har investert i.»⁷⁸

Pr. 31.12.2014 eier SPU aksjer i 9134 selskaper over hele verden, i tillegg til obligasjoner utstedt av stater og selskaper. Pr. 16.4.2015 hadde fondet en markedsverdi på 6955 milliarder norske kroner. I gjennomsnitt eier fondet 1,3 prosent av alle børsnoterte aksjer i verden.⁷⁹

I mange selskaper er eierskapet spredt på svært mange enkelteiere, noe som gjør at selv eierandeler på så lite som én prosent kan gjøre at SPU er blant de største enkelteierne.⁸⁰

5.1.1 Etske retningslinjer, eierskapsutøvelse og utelukkelse av selskaper

Gjennom mandatene for forvaltningen av SPU er det definert et sett av ulike virkemidler som skal sikre ansvarlig investeringspraksis og hensyn til samfunnsmessige og etiske forhold.

Eierskapsutøvelse er Norges Banks arbeid for å påvirke selskap Norges

Bank er og ønsker å fortsette å være eier i. Arbeidet med eierskapsutøvelse er basert på et sett med forventningsdokumenter knyttet til selskapsstyring, barns rettigheter, klimaendringer og vannforvaltning. NBIM følger opp selskapene gjennom blant annet direkte dialog, stemmegivning og dialog med andre investorer.

Negativ filtrering er et virkemiddel som skal sikre at SPU ikke har investeringer i selskaper som driver med produksjon av bestemte vareslag som regnes for uetiske. Det gjelder pr. i dag selskaper som «produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper», og selskaper som produserer tobakk.⁸¹

Uttrekk innebærer at SPU selger sine aksjer i et selskap basert på at dette selskapets virksomhet bryter med et sett av retningslinjer som er vedtatt av Stortinget.

Observasjon har blitt innført som et virkemiddel der «det er tvil om vilkårene for utelukkelse er oppfylt, om utviklingen framover i tid eller der det av andre årsaker finnes hensiktsmessig.»⁸²

Arbeidet med å vurdere selskapenes virksomhet i relasjon til de tre siste virkemidlene gjøres av Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland, og er definert i egne retningslinjer.⁸³ I retningslinjene heter det:

«Observasjon eller utelukkelse kan besluttes for selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for: a) grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnarbeid; b) alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner; c) alvorlig miljøskade; d) grov korrupsjon; e) andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.»⁸⁴

Etikkrådet er et uavhengig råd som gir anbefalinger til Norges Bank om å utelukke selskaper fra fondet eller sette selskaper til observasjon, på bakgrunn av handlinger fra selskapet som strider mot kriteriene i de etiske retningslinjene. Før 1.1.2015 ga Etikkrådet anbefalinger til Finansdepartementet, som tok den endelige beslutningen om uttrekk eller observasjon. Rådet ble først opprettet i Statsråd i november 2004. Etikkrådet har fem medlemmer og et eget sekretariat på åtte personer.⁸⁵

5.1.2 Etikkrådets vurderinger av selskaper og okkupasjonen

Etikkrådet har siden 2006 offentliggjort en rekke vurderinger av selskaper med virksomhet som er knyttet til Israels okkupasjon av Vestbredden og

Gazastripen. Etikkrådet har tilrådet eksklusjon av fire selskaper: Elbit, Africa Israel, Danya Cebus og Shikun & Binui. Tilrådingene fra Etikkrådet ble fulgt, og SPU solgte seg ut av selskapene og utelukket dem fra sin investeringsportefølje:

- I september 2009 ble det offentliggjort at det israelske selskapet Elbit Systems Ltd. var ekskludert fra SPU. Elbit er et stort selskap innenfor militærteknologi. Selskapet er en av to hovedleverandører av elektronisk overvåkning til muren og til elektroniske gjerder i «sømsonen». Elbit leverer også dronefly til det israelske militæret som brukes til overvåking og til krigføring mot Gazastripen. Etikkrådet begrunnet sin konklusjon med at Elbit leverer spesialdesignet overvåkingsutstyr som er en integrert del av muren Israel bygger på Vestbredden, og at dette er å anse som «særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer».⁸⁶
- I august 2010 ble det israelske selskapet Africa Israel Investments Ltd. og datterselskapet Danya Cebus Ltd. ekskludert fra SPU. Tilråding om eksklusjon ble gitt av Etikkrådet i september 2009. Danya-Cebus er Africa Israel-gruppens datterselskap for entreprenørarbeid og står bak mange boligprosjekter på den okkuperte Vestbredden. Selskapet har som kontraktør oppført Green Park-prosjektet i bosettingen Modi'in Illit på Vestbredden. Det har oppført et boligprosjekt i bosettingen Ma'ale Adumim, prosjekter for utvikleren

Heftziba i bosettingene Har Homa, Ma'ale Adumim og Adam, og det ble leid inn for å ferdigstille noen boligprosjekter der etter at Heftziba gikk konkurs. I tillegg vant selskapet en kontrakt verdt 78 millioner israelske shekel (NIS) for å anlegge C-Jerusalem-prosjektet i bosettingsområdet Gilo i Øst-Jerusalem i 2011.

Etikkrådet begrunnet sin tilråding om eksklusjon med at Africa Israel og Danya Cebus' virksomhet er direkte knyttet til bygging av israelske bosettinger på Vestbredden. Etikkrådet skriver i sin tilråding at rådet derfor anser at «fondets investering i selskapet utgjør en uakseptabel risiko for framtidig medvirkning til alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, og at investeringen derfor er i strid med fondets etiske retningslinjer».⁸⁷

I august 2013 offentliggjorde Finansdepartementet sin beslutning, basert på en anbefaling fra Etikkrådet, om å fjerne Africa Israel og Danya Cebus fra SPUs eksklusjonsliste.⁸⁸ Bakgrunnen for beslutningen var at Etikkrådet hadde fått garantier fra selskapet om at de ikke lenger var involvert i virksomhet i de ulovlige bosettingene. Det viste seg at beslutningen ble tatt på feil grunnlag, og at selskapet likevel var involvert i et byggeprosjekt i bosettingen Gilo i Øst-Jerusalem. Fagforbundet og Norsk Folkehjelp sendte et brev til Etikkrådet med dokumentasjon på selskapets

aktivitet i Gilo, og en oppfordring om å tilråde at selskapene igjen ble utelukket fra SPUs investeringsportefølje. I januar 2014 ble selskapene igjen utelukket fra SPU.⁸⁹

- I juni 2012 utelukket Finansdepartementet Shikun & Binui Ltd fra SPU etter anbefaling fra Etikkrådet. Entreprenørselskapet var på det tidspunktet involvert i oppføringen av folkerettsstridige bosettinger i Øst-Jerusalem, og hadde også tidligere vært involvert i bygging av bosettinger på Vestbredden og i Øst-Jerusalem. Etikkrådet skrev i sin tilråding at «selskapets virksomhet innebærer en uakseptabel risiko for at det medvirker til alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner».⁹⁰

Etikkrådet har i sine tilrådinger henvist til uttalelsen i 2004 fra FNs folkerettsdomstol i Haag. Denne legger til grunn at Israels bygging av bosettinger så vel som muren strider mot folkeretten, og at selskaper som direkte medvirker til staten Israels normbrudd kan holdes ansvarlig for denne medvirkningen.

Etikkrådet har imidlertid holdt en svært restriktiv linje for hva som utgjør «direkte medvirkning» til et normbrudd fra selskapers side. I sin argumentasjon for tilrådingen om utelukkelse av Africa Israel og Danya Cebus skriver Etikkrådet følgende:

«Flere selskaper som inngår i fondets portefølje, kan trolig sies å understøtte bosettingene på ulikt vis og i varierende

grad: I tillegg til selve byggingen av bosettinger og deres infrastruktur, dreier dette seg blant annet om selskaper som leverer strøm og telekommunikasjon til bosettinger, selger matvarer og drivstoff, har industrivirksomhet eller driver eiendoms-megling av boliger i bosettinger. I tillegg kan det være selskap i fondets portefølje som leverer ulike typer byggematerialer og andre innsatsfaktorer som brukes til byggingen av bosettinger og deres infrastruktur.

Etikkrådet anser imidlertid ikke at enhver økonomisk aktivitet i tilknytning til bosettingene nødvendigvis kan sies å utgjøre uakseptabel medvirkning til brudd på fondets etiske retningslinjer, og finner at en vesentlighetsbetraktning av selskapenes bidrag derfor må legges til grunn for rådets vurderinger. Entreprenørvirksomhet i forbindelse med bygging av bosettingene, framstår for Etikkrådet som det mest vesentlige bidrag til den videre utbyggingen av bosettingene på Vestbredden.»⁹¹

Etikkrådet har også uttalt seg om selskaper som Caterpillar og Israel Electric Corporation (IEC). Caterpillars salg av bulldosere som Israel bruker til å rasere palestinske hjem, har ikke vært ansett som normbrudd ettersom varen kan brukes til både gode og dårlige formål. Ansvar for dette slik Etikkrådet ser det, tilligger brukeren av varen.⁹²

Israel Electric Corporations kutt av strømleveranser til Gazastripen i 2008 har Etikkrådet vurdert til å være problematisk opp mot de etiske retnings-

linjene for SPU, men de vurderte ikke å tilråde uttrekk ettersom de anså at strømkuttet var kortvarig og ikke pågående.⁹³ Etikkrådets vurdering har også vært at IECs forsyning av strøm til bosettingene ikke bryter med SPUs retningslinjer.⁹⁴

5.1.3 SPUs portefølje, Israels okkupasjon og selskaper som bryter med SPUs retningslinjer

Av de over 9000 selskapene SPU eier aksjer i pr. 31.12.2014, har vi funnet 41 selskaper som bidrar til normbrudd i de okkuperte palestinske områdene. Disse 41 selskapene framkommer ved å se SPUs investeringsportefølje opp mot den israelske organisasjonen Who Profits' liste over selskaper som er involvert i okkupasjonen.

Selskapene er fra Israel (18), Belgia (1), Frankrike (3), Japan (2), Mexico (1), Nederland (2), Storbritannia (2), Sveits (1), Sverige (1), Sør-Korea (1), Tyskland (2) og USA (7). Samlet eier SPU aksjer for 68,8 milliarder norske kroner i selskaper som på ulike måter bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

SPUs omfattende investeringer i selskaper som bidrar til og profitterer på Israels okkupasjon viser at Norge gjennom sitt pensjonsfond også er bidragsyter til okkupasjonen. En fullstendig liste over disse selskapene og beskrivelse av deres virksomhet finnes i annekset I bakerst i rapporten.

Samlet eier SPU aksjer for rundt 64,1 milliarder norske kroner i selskaper som på ulike måter bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

Vår vurdering er at flere selskaper enn dem SPU til nå har ekskludert, er involvert i *alvorlige krenkninger av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner eller andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer*. Vi har trukket fram 13 selskaper i denne rapporten som vi mener er involvert i okkupasjonen på en måte som gjør at det kvalifiserer til brudd på SPUs retningslinjer.⁹⁵ Disse 13 selskapene er valgt ut på grunnlag av en samlet vurdering hvor vi blant annet har sett på alvorlighetsgraden til normbruddet selskapet er involvert i, hvor direkte selskapet er involvert og hvorvidt normbruddet ennå pågår.

Dette dreier seg om selskaper som er involvert i følgende aktiviteter: Bygging av sentral infrastruktur for bosettingene i de okkuperte palestinske områdene (Alstom), leveranse av sentrale innsatsfaktorer til konstruksjon i bosettingene eller muren (Cemex), og av maskiner til ødeleggelse av palestinske hjem og infrastruktur (Caterpillar), uttak av ikke-fornybare naturressurser på okkupert område (Heidelberg Cement), utvikling og leveranse av teknologi og systemer til Israels militære kontroll og restriksjon av bevegelsesfrihet (Hewlett-Packard og Motorola), finansiering av bosettinger (Bank Leumi, Hank Hapoalim, Dexia Group, First International Bank of Israel, Israel Discount Bank og Mizrahi Tefahot Bank), og gjennom å levere utstyr og sikkerhetstjenester til bosettinger, fengsler og militærinstallasjoner i de okkuperte områdene (G4S).

I tillegg til aktivitetene nevnt over mener vi også at andre former for

selskapers tilstedeværelse på okkupert område er med på å bidra til okkupasjonen. Dette gjelder for eksempel å ha produksjon eller kontorlokaler i industrisonene, filialer i bosettinger eller å levere sivile tjenester til bosettinger. Slik virksomhet styrker okkupasjonens karakter av å være varig, og understøtter økonomisk og praktisk bosettingenes eksistens.

Nedenfor følger en nærmere vurdering av disse 13 selskapene:

Heidelberg Cement er direkte involvert i uttak av ikke-fornybare naturressurser på den okkuperte Vestbredden. Se videre fakta og vurdering på side 49. Dette er virksomhet som har klare paralleller til forhold som Etikkrådet har vurdert å være del av eksklusjonsgrunnlag i andre saker, som eksklusjon av selskaper som handler med fosfat utvunnet i Vest-Sahara.⁹⁶

Cemex har levert byggematerialer til ulovlige bosettinger og det er en høy risiko for at selskapet vil fortsette med dette. I tillegg har Cemex fire fabrikker i israelske bosettinger.

Hewlett-Packard er direkte involvert i okkupasjonen ved å levere et spesialtilpasset system for biometrisk personkontroll som Israel har installert i militære kontrollposter på den okkuperte Vestbredden. Dette tilsvarer grunnlaget selskapet Elbit ble ekskludert fra SPU for i 2010. Se videre fakta og vurdering av selskapet i ramme på side 50.

Motorola Solutions eier Motorola

Solutions Israel som leverer virtuelle gjerder til israelske bosettinger. Systemet benyttes også i muren på Vestbredden, i muren rundt Gaza og i militærbaser. Også dette har klare likheter med grunnlaget Elbit ble ekskludert fra SPU for i 2010. Se videre fakta og vurdering av selskapet i ramme på side 51.

Alstom er direkte bidragsytere til Israels folkerettsstridige annekasjon av Øst-Jerusalem og etablering av bosettinger der. Selskapet er sentrale aktør i bygging og drift av bybanen i Jerusalem, som integrerer bosettingene i Øst-Jerusalem med resten av byen. Se videre fakta og vurdering av selskapet i ramme på side 57.

G4S er involvert i en rekke forhold som bidrar til okkupasjonen og spesifikke menneskerettighetsbrudd mot palestinere fra okkupasjonsmakten. G4S leverer teknisk utstyr til militære kontrollposter på den okkuperte Vestbredden samt tjenester og sikkerhetssystemer til israelske fengsler som drives i strid med folkeretten og hvor det begås overgrep mot palestinske fanger. Se videre fakta og vurdering av selskapet i ramme på side 60.

Caterpillar har gjennom mange år levert bulldosere til den israelske hæren som brukes til å rasere palestinske hjem. Se videre fakta og vurdering av selskapet i ramme på side 59.

Vi har trukket fram 13 selskaper i denne rapporten som vi mener er involvert i okkupasjonen på en måte som gjør at det kvalifiserer til brudd på SPUs retningslinjer.

Bank Hapoalim, Bank Leumi, Dexia Group, First International Bank of Israel, Israel Discount Bank og Mizrahi Tefahot Bank er alle involvert i finansiering av folkerettsstridig bosettingsvirksomhet. Se videre fakta og vurdering av selskapene i ramme på side 91.

Et av de nevnte selskapene, Caterpillar, har Etikkrådet som nevnt tidligere gjort vurdering av. Vi mener imidlertid at Etikkrådet har lagt en for restriktiv linje for hva som er vesentlig bidrag til normbrudd. Med hensyn til selskaper som leverer en vare som brukes til normbrudd, slik som bulldosere og sement, så er det etter vår mening ikke grunnlag for å frita selger av varen fullt fra ansvar når misbruket av varen (som bruk av bulldosere til å rasere hus) er kjent for selger over tid, og selger likevel fortsetter å levere varen.

Nesten alle disse selskapene er konfrontert med sin medvirkning til okkupasjonen gjennom omtale i mediene, offentlige kampanjer eller bekymringsmeldinger fra investorer. Som det framgår av den nærmere beskrivelsen av hvert enkelt selskap, har et fåtall av selskapene i noen grad uttalt at de ønsker å avslutte noen av forholdene.

I tillegg har enkelte selskaper solgt seg ut av visse problematiske aktiviteter. Vår vurdering er imidlertid at de fremdeles er ansvarlige for alvorlige normbrudd som strider mot de etiske retningslinjene til SPU.

Vår vurdering er også at det i utgangspunktet ikke er grunn til å tro at fortsatt dialog med disse selskapene vil føre til

at de avslutter sin normbrytende virksomhet.

Vår primære anbefaling er derfor at Etikkrådet bør tilråde uttrekk fra disse selskapene. I tilfeller der hvor Etikkrådet ikke kommer med tilråding om uttrekk mener vi Norges Bank må ta opp de nevnte forholdene i sin eierskapsutøvelse overfor selskapet, med mål om at selskapet avslutter den delen av virksomheten som bidrar til Israels okkupasjon.

To av selskapene som ble nevnt i den første versjonen av denne rapporten, Cemex og Cement Roadstone Holdings (CRH), har endret sine aktiviteter på okkupert område. CRH har solgt sine eierandeler i Neshet, og Cemex har ikke lenger eierskap av steinbruddet Yatir på Vestbredden.

Heidelberg Cement

Det tyske selskapet Heidelberg Cement er verdens største sementprodusent, og har siden 2007 vært eier av det israelske selskapet Hanson. Hanson produserer sement, grus og asfalt. Deler av denne produksjonen foregår på okkupert område ved at det tas ut naturressurser fra steinbrudd på den okkuperte Vestbredden. Hanson har sementfabrikker i Modi'in Illit og Atarot, og sør for Elqana en asfaltfabrikk samt grusuttaket Nahal Raba.⁹⁷

I september 2010 dokumenterte det tyske nyhetsprogrammet Panorama at privat palestinsk land ble konfiskert fra landsbyen Az-Zawiya som følge av etableringen av steinbruddet som Heidelberg Cement nå driver på okkupert område.⁹⁸

Folkeretten forbyr en okkupasjonsmakt å ta ut naturressurser fra okkuperte områder om det ikke er av militær nødvendighet eller for å ivareta interessene til den okkuperte lokalbefolkningen. Artikkel 55 i Haag-konvensjonen av 1907 sier med hensyn til bergverk: «(...) forbids wasteful or negligent destruction of the capital value, whether by excessive cutting or mining or other abusive exploitation, contrary to the rules of good husbandry.».

Grustakene som drives under israelsk kontroll på okkupert område, blant annet av Hanson, er alle etablert etter okkupasjonen i 1967, og de er ment å være og er i praksis en del av okkupasjonsmaktens økonomi. Totalt uttak fra israelsk-opererte grustak på Vestbredden er om lag 12 millioner tonn stein og grus årlig. Om lag ni millioner tonn blir transportert til Israel. Av om lag tre millioner tonn som ble solgt til «lokalt marked» inkluderte dette også salg til de folkerettsstridige bosettingene på Vestbredden.¹⁰⁰ Videoer som dokumenterer transport av stein og grus fra Hansons steinbrudd på Vestbredden og inn i Israel finnes tilgjengelig på nett.¹⁰¹

I 2009 meldte den israelske menneskerettsorganisasjonen Yesh Din en sak inn for israelsk høyesterett.¹⁰² Yesh Din krevde at det ble kjent ulovlig å ta ut naturressurser fra okkupert område. Den

26.12.11 avviste israelsk høyesterett Yesh Dins sak mot israelske myndigheter på grunnlaget at høyesterett ikke hadde anledning til å dømme i politiske spørsmål.¹⁰³

Heidelberg Cement og Hanson profitterer på å ta ut en ikke-fornybar ressurs fra okkupert palestinsk område. Selskapet er direkte involvert ved å operere et grustak, en økonomisk aktivitet som fratar den okkuperte befolkningen framtidig ressursgrunnlag. Dette strider mot folkerettens prinsipper når det gjelder uttak av naturressurser. Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland har tidligere sagt at det er et mål i folkeretten å gjøre det ulovlig for en okkupasjonsmakt å tjene økonomisk på å ta ut naturressurser fra et okkupert område.¹⁰⁴

www.heidelbergcement.com
www.hanson-israel.com

Skilt til Nahal Raba produksjonsanlegg for asfalt ved Cross Shomron Highway, november 2008. (Foto: Who Profits)

Hewlett-Packard (HP)

Hewlett-Packard eier EDS Israel, som ble slått sammen med HP i 2009 og tok navnet HP Enterprise Services. EDS Israel har levert Baselsystemet (utvikling, installasjon, vedlikehold og fortløpende support i felt) til det israelske forsvarsdepartementet. Basel er et automatisert biometrisk system for tilgangskontroll som er installert på store militære kontrollposter. I januar 2015 bekreftet det israelske forsvarsdepartementet overfor Who Profits at Basel-systemet har blitt installert på 14 flere kontrollposter på Vestbredden.¹⁰⁵ Forsvarsdepartementet har også meddelt at HPs kontrakt med departementet for å bemanne, operere og vedlikeholde Baselsystemet fram til 31.12.2012 har blitt utvidet til slutten av 2015.¹⁰⁶

HP er dermed direkte ansvarlig for leveranse og drift av et skreddersydd system som brukes for å kontrollere palestinsk ferdsel på okkupert område. Mange av disse militære kontrollpostene ligger langt inne på Vestbredden. De skiller palestinske områder fra andre palestinske områder og legger store hindringer i veien for normal ferdsel for palestinske innbyggere, noe som strider mot menneskerettighetene. Mange steder er kontrollpostene en integrert del av muren Israel har bygd på Vestbredden og som Folkerettsdomstolen i Haag har funnet å være i strid med folkeretten.

Rundt Jerusalem er systemet en avgjørende del av Israels politikk for å stenge palestinere ute fra byen, da palestinere med ID-kort fra Vestbredden ikke får tillatelse til å reise inn i Jerusalem. Dette skillet er i strid med folkeretten. Israels okkupasjon av Vestbredden, inkludert Øst-Jerusalem i 1967, og senere ensidige annektering av Øst-Jerusalem, har ikke blitt anerkjent av det internasjonale samfunnet.

Flere andre forhold knytter HP til okkupasjonen. I 2008 signerte HP en kontrakt med det israelske innenriksdepartementet for produksjon av biometriske ID-kort for israelske innbyggere, inkludert palestinere med israelsk statsborgerskap og palestinere som har «residency» i okkuperte Øst-Jerusalem. HP har også levert tjenester og teknologi til den israelske hæren. Blant annet har selskapet ansvar for administrasjon av IT-systemet til den israelske marinen, som har vært ansvarlig for å opprettholde sjøblokaden av Gazastripen siden 2007. Den typen IT-system som HP har levert til den israelske marinen, har blitt brukt av den israelske hæren som et testprosjekt for muligens å implementere det samme systemet for hele den israelske hæren. Dette har vært kalt «virtualization project». HP fikk kontrakten på dette i 2009. Samme år vant HP nok en kontrakt – for leveranse av alt datautstyr til den israelske hæren.

Hewlett-Packard er også med i et prosjekt som heter «Smart City» i bosettingen Ariel. Dette prosjektet leverer et lagringssystem for bosettingens administrasjon. Det var israelske myndigheter som bestemte at bosettingen Ariel skulle være pilotby for dette prosjektet. I tillegg har HP fra 2008 drevet et utviklingscenter i bosettingen Beithar Illit, som ansetter ultraortodokse kvinner. Selskapet Matrix og dets underselskap Tact Testware som leverer teknologiske tjenester til HP, ligger i bosettingen Modi'in Illit. HP leverer også tjenester og teknologi til israelske fengsler. Selskapet har en kontrakt fram til 2016 til en verdi av titalls millioner NIS med Israel Prison Services (IPS) på å levere printere og vedlikehold av HP-systemer og sentrale servere.

www.hp.com

Basel-prosjektet i bruk ved kontrollposten Ephraim Gate, mai 2010. (Foto: Machsom Watch)

Motorola Solutions

Motorola Solutions Israel er et heleid datterselskap under Motorola Solutions.

I 2005 vant Motorola Solutions Israel en kontrakt fra det israelske forsvarsdepartementet om å levere virtuelle gjerder til israelske bosettinger. Dette systemet heter MotoEagle Surveillance. Det omfatter radarer og kameraer som brukes for å oppdage menneskelig ferdsel utenfor bosettingene, og er basert på radarer levert av ICx Radar Systems.

Ifølge Who Profits er systemet nå installert på rundt 25 bosettinger. I noen tilfeller er radarstasjonene reist på privat palestinsk land og er til hinder for palestinsk ferdsel i nærheten av israelske bosettinger. Systemet benyttes også i muren på Vestbredden, i muren rundt Gazastripen og i militærbaser. Selskapet leverer vedlikehold på systemene og fortsetter å tilby dem til bruk i israelske anlegg i de okkuperte områdene.

Motorola Solutions Israel har også utviklet og skaffet til veie kommunikasjonssystemet Mountain Rose for den israelske hæren, et spesialdesignet mobilsystem for bruk i felt. Det brukes av israelske soldater både på den okkuperte Vestbredden og for eksempel i militære angrep på Gazastripen.

I januar 2014 signerte det israelske forsvarsdepartementet en 15 år lang kontrakt med Motorola Solutions for å utstyre det israelske militæret og andre sikkerhetsstyrker med krypterte smarttelefoner. Telefonene fra Motorola vil tilby krypterte samtaler, e-poster, muligheten til å sende og motta digitale signaler og navigasjonsmuligheter. Den vil erstatte «Mountain Rose» mobilsystemet, som vil fortsette å være i bruk fram til 2018.

Selskapet har også utstyrt det israelske politiet med kommunikasjonssystemet Astro25. Spesialpatroljeenheten til det israelske politiet bruker dette systemet under operasjoner på okkuperte palestinske områder.¹⁰⁷

Motorola bidrar med tilpassede systemer som er en integrert del av de folkerettsstridige bosettingene og muren på den okkuperte Vestbredden. Fagforbundet og Norsk Folkehjelp mener at selskapet må holdes ansvarlig for medvirkning til brudd på folkeretten, slik selskapet Elbit tidligere har blitt holdt ansvarlig for tilsvarende normbrudd.

www.motorola.com

Motorola radarsystem ved bosettingen Otniel, mai 2011. (Foto: Who Profits)

5.1.4 SPU's investeringer i israelske statsobligasjoner

Statsobligasjoner er lån til en stat, uten at det stilles betingelser for hva pengene skal brukes til. I 2014 utgjorde statsobligasjoner i overkant av 20 prosent av SPU's totale portefølje.¹⁰⁸

Statsobligasjoner er ikke underlagt SPU's etiske retningslinjer. 01.10.2010 ble det innført regler om at SPU ikke skal investere i statsobligasjoner fra land det er FN-sanksjoner mot, eller andre internasjonale tiltak av stort omfang. I 2014 ble Myanmar tatt av listen over land SPU ikke skulle kjøpe statsobligasjoner fra, mens Nord-Korea, Iran og Syria ble inkludert i listen.¹⁰⁹

FNs generalforsamling og sikkerhetsråd har gjentatte ganger vedtatt resolusjoner som fordømmer Israels folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i forbindelse med okkupasjonen av de palestinske områdene.¹¹⁰ FNs sikkerhetsråds resolusjon 242, vedtatt i

etterkant av Seksdagerskrigen i 1967, slår fast at Israel må trekke seg ut av de okkuperte palestinske områdene. FN har derimot ikke innført sanksjoner mot Israel.

Det svake etiske rammeverket for investeringer i statsobligasjoner betyr at Norge investerer i statsobligasjoner fra land som begår grove menneskerettighets- og folkerettsbrudd, som for eksempel Israel.

Fra 2011 og fram til 2014 har NBIMs investeringer i israelske statsobligasjoner økt betraktelig. I 2011 utgjorde disse investeringene 199 millioner norske kroner. I 2012 økte investeringene til 4,6 milliarder kroner.

Siden har SPU's investeringer i israelske statsobligasjoner økt hvert år, til 6,5 milliarder kroner i 2013 og 8 milliarder kroner ved utgangen av 2014. Fra 2011 til 2014 har dermed SPU's investeringer i israelske statsobligasjoner økt 40 ganger.

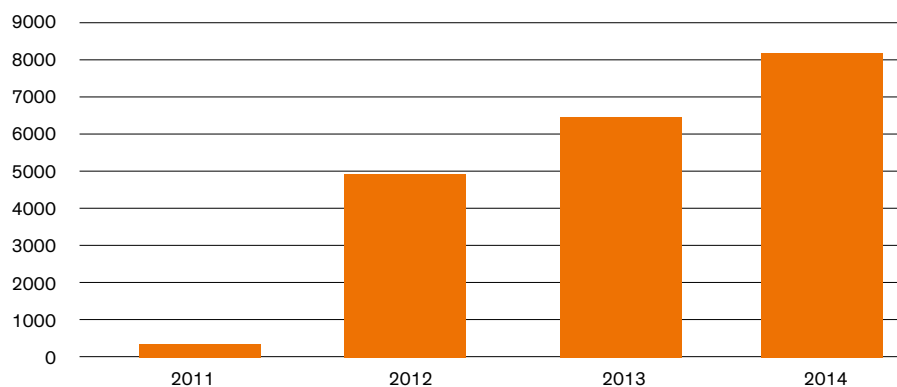
SPU's betydelige oppkjøp av israelske statsobligasjoner betyr i praksis at Norge låner store summer penger til den israelske staten. Det er ikke mulig å føre noen nøyaktig oversikt over hva disse pengene brukes til.

Hvis vi tar utgangspunkt i at SPU's investeringer i israelske statsobligasjoner brukes til å finansiere offentlige utgifter i Israel, har vi ingen garanti for at disse pengene ikke brukes til militære formål, fortsatt okkupasjon gjennom et undertrykkende kontrollregime og til Israels pågående kolonisering.

Det er dermed en overhengende fare for at investeringer i israelske statsobligasjoner strider mot myndighetenes ansvar for å ikke støtte opp om folkerettsbrudd.

Fra 2011 til 2014 har SPU's investeringer i israelske statsobligasjoner blitt 40 ganger større.

Norges Banks investeringer i israelske statsobligasjoner

Millioner NOK

Kilde: nbim.no

5.2 Norske banker og fondsforvaltere

De siste årene har norske banker og fondsforvaltere økt sin bevissthet betraktelig om at de har et ansvar for å sørge for en ansvarlig forvaltning av sine investeringer. De aller fleste banker og fondsforvaltere har nå en egen person eller en egen avdeling som jobber med samfunnsansvar og etikk.

Siden Farlige forbindelser I kom ut i 2012 har vi vært i dialog med norske investorer og oppfordret selskapene til å trekke sine investeringer fra selskaper vi anser som ansvarlige for grove normbrudd. Flere av bankene og fondsforvalterne har vist interesse for funnene i rapporten, og har bygd opp kompetanse på okkupasjonen av Palestina og selskapers medvirkning til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd her.

I Farlige forbindelser I så vi på 13 av de største bankene og fondsforvalterne i Norge¹¹¹ (Alfred Berg, DNB, Danske Invest, Gjensidige, Holbergfondene, KLP, Nordea, Odinfond, Pareto forvaltning, Skagenfondene, Skandia-banken, Sparebank1 og Storebrand). Målet var å undersøke om noen av virksomhetene hadde investeringer i selskaper som kan sies å bidra til den israelske okkupasjonen av palestinske områder og relaterte normbrudd. Vi ønsket også å finne ut hvor åpne disse ulike virksomhetene var, og hvor enkelt det var for privatpersoner å sjekke hvilke selskaper de faktisk investerer i gjennom sine fondsplasseringer.

Vi spurte derfor bankene og fondene om de hadde egne etiske retningslinjer, og om hvordan deres praksis var for å

utelukke selskaper som ikke opererer i tråd med disse retningslinjene. Vi spurte også om de publiserte lister over hvilke selskaper som var utelukket fra deres investeringsunivers, og om de publiserte informasjon om dialog og annen type påvirkningsarbeid mot slike selskaper.

Vi fant ut at praksisen varierte stort mellom de ulike selskapene, og at alle unntatt én var investert i ett eller flere selskaper som vi mener i særlig alvorlig grad bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i forbindelse med okkupasjonen av de palestinske områdene.

I denne rapporten har vi oppdatert informasjonen om hvilke selskaper de ulike bankene og fondsforvalterne er investert i, av de selskapene vi mener i særlig alvorlig grad bidrar til normbrudd i de okkuperte palestinske områdene. I tillegg har vi oppdatert informasjonen om disse virksomhetenes ansvarlige forvaltning av sine investeringsporteføljer og grad av åpenhet.

Vi har sett på både aksje- og obligasjonsfondene til de ulike bankene og fondsforvalterne. Et aksjefond er en kollektiv investering der mange personer går sammen om å kjøpe aksjer.¹¹² I obligasjonsfond investeres penger i ulike lånepapirer. Ifølge Finansportalen er obligasjoner en effektiv måte for store institusjoner som stater, kommuner eller store selskaper å låne penger av mange ulike kreditorer på én gang.¹¹³ Når en fondsforvalter investerer i et selskaps obligasjoner, tilsvarer dette et lån til selskapet.

5.2.1 Etiske retningslinjer og grad av åpenhet

Alle de 13 bankene og fondsforvalterne vi har sett på, har egne etiske retningslinjer for sine investeringer. Det varierer i hvilken grad aktørene er tilknyttet eller refererer til internasjonale rammeverk og initiativer som FNs Principles for Responsible Investments (PRI), FNs Global Compact og UNGP (se kapittel 3.3).

Noen aktører er aktive forvaltere av egne fond, mens andre investerer i fond forvaltet av andre på vegne av seg selv eller på vegne av kunder (altså opptre som fondsformidlere heller enn fondsforvaltere). Det varierer i hvor stor grad aktørene selv driver positiv utvelgelse før et selskap legges til i porteføljen. De aktørene som er fondsformidlere, driver ikke denne type monitorering av fondene de tilbyr gjennom andre fondsforvaltere. Noen av aktørene har egne avdelinger eller team som jobber med etikk og samfunnsansvar, mens andre i stor grad støtter seg til innkjøp av «screening-tjenester» og annen rådgivning på området fra selskaper som spesialiserer seg på dette feltet.

En stor andel av bankene og fondsforvalterne sier at de følger SPUs avgjørelser når det gjelder uttrekk fra selskaper, altså at de etter all sannsynlighet vil selge seg ut av et selskap dersom SPU vedtar å selge seg ut og sette selskapet på sin eksklusjonsliste. Dette betyr likevel ikke at det er noen automatikk i dette for de fleste aktørene.

Av de 13 bankene og fondene er det kun tre som til enhver tid har totale oversikter over alle selskaper i alle sine fondsporteføljer på internett, mens de resterende kun har oversikt over et begrenset antall selskaper, som oftest de ti største selskapene i hver fondsportefølge. Alle selskaper har årsrapporter på nett, der de publiserer totale oversikter over alle selskaper som de har aksjer i pr. 31.12.

Vi gikk gjennom fondsporteføljer på nettet i mars 2015. I tillegg har vi sett på informasjonen om porteføljene i årsrapportene. Noen av bankene og fondene hadde ikke lansert sine årsrapporter for 2014 da arbeidet med denne rapporten ble avsluttet. På grunn av dette og det faktum at det er kontinuerlige endringer i porteføljer på grunn av kjøp, er det derfor en mulighet for at bankene og fondsforvalterne beskrevet i rapporten har investeringer i flere av de 13 selskapene enn dem som er nevnt i tabellen i dette kapitlet. Vi tror imidlertid at det kun er en liten mulighet for dette, da vi har gått gjennom all offentlig tilgjengelig informasjon og aktørenes åpenhet rundt fondsporteføljer generelt er relativt god. Dette er uansett et felt som krever kontinuerlig oppfølging og dialog med aktørene, for å prøve å redusere investeringene i slike selskaper.

Kun fire av de 13 aktørene publiserer mer eller mindre jevnlig såkalte «eksklusionslister» der det framgår hvilke selskaper de har fjernet fra sitt investeringsunivers. De resterende publiserer ikke slike lister. Enkelte aktører, som DNB og Storebrand, publiserer informasjon om antall selskaper som har blitt ekskludert og hvilke kriterier selskapene har blitt ekskludert på grunnlag av. DNB og KLP offentliggjør også stemmegivning på selskapers generalforsamling. DNB offentliggjør de tilfellene der det stemmes mot styrets anbefaling, hvor

det er stor offentlig interesse eller hvor det er spesiell interesse for fondenes andelseiere.

I tabellen i annekset II gir vi en oversikt over de ulike aktørenes etiske retningslinjer, i hvilken grad de har en offentlig tilgjengelig fondsoversikt, og om de publiserer eksklusionslister. I neste underkapittel ser vi mer detaljert på hvilke aktører som har investeringer i de selskapene vi mener er ansvarlige for noen av de mest alvorlige normbruddene i de okkuperte palestinske områdene, og hvilken dialog som finnes med disse selskapene fra norske banker og fondsforvaltere.

5.2.2 Banker og fondsinvesteringer i selskaper med virksomhet i de okkuperte områdene

I arbeidet med å se på norske banker og fonds investeringer i selskaper med virksomhet i de okkuperte palestinske områdene, har vi gått ut fra listen over de 13 selskapene nevnt i kapittel 5.1.3 som SPU har investeringer i. I tillegg har de fleste bankene og fondsforvalterne investeringer i en rekke av de andre selskapene som er beskrevet i annekset I. Vi har ikke undersøkt selskaper som SPU har ekskludert fra sin investeringsportefølge. Årsaken er at

norske fondsforvaltere og banker følger SPU's eksklusionsliste, og derfor med stor sannsynlighet ikke vil ha disse selskapene i sine porteføljer.

I gjennomgangen av fondsporteføljene har vi funnet at 10 av de 13 bankene/ fondsforvalterne vi undersøkte har investeringer i ett eller flere av selskapene vi beskriver i kapittel 5.1.3. Disse er selskaper som vi mener gjennom sine aktiviteter i de okkuperte områdene er involvert i *alvorlige krenkelser av individets rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner eller andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.*

Et flertall av bankene og fondsforvalterne har selskaper på sin eksklusionsliste grunnet selskapenes aktiviteter i de okkuperte palestinske områdene. Dette gjelder først og fremst de fire selskapene SPU har på sin eksklusionsliste; Africa-Israel Investments, Danya Cebus, Elbit Systems Ltd. og Shikun & Binui.

Flere av bankene og fondsforvalterne har også utelukket en rekke selskaper som ikke er på SPU's eksklusionsliste på grunn av aktiviteter knyttet til den israelske okkupasjonen. Storebrand har utelukket 9 selskaper på grunn av aktivitet knyttet til Israels okkupasjon av de palestinske områdene (Bank

Storebrand har utelukket ni selskaper på grunn av aktivitet knyttet til Israels okkupasjon av de palestinske områdene. I juni 2015 utelukket KLP Heidelberg Cement og Cemex på grunn av israelsk lisensiert gruvevirksomhet med uttak av naturressurser på okkupert område. Nordea utelukket Cemex i 2013 på grunn av samme forhold. I tillegg har Danske Invest utelukket Bank Hapoalim i februar 2014.

Hapoalim, Bank Leumi, Cemex, G4S, Heidelberg Cement, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot Bank, Motorola og Veolia). KLP utelukket i juni 2015 Heidelberg Cement og Cemex på grunn av israelsk lisensiert gruvevirksomhet med uttak av naturressurser på okkupert område. KLP offentliggjorde samtidig en grundig redegjørelse med bakgrunn for og vurdering av saken¹⁴. Nordea utelukket Cemex i 2013 på grunn av samme forhold. I tillegg har Danske Invest utelukket Bank Hapoalim i februar 2014.

Gjennom møter og videre kontakt med flere av bankene og fondsforvalterne som ikke har åpne eksklusjonslister har vi også funnet at flere har ekskludert andre selskaper. Vi fant at en av aktørene hadde satt Veolia på sin eksklusjonsliste på grunn av selskapets tidligere involvering i Jerusalem Light Rail. Videre fant vi at to av disse bankene og fondsforvalterne hadde Heidelberg Cement på sin eksklusjonsliste på grunn av selskapets aktiviteter med steinbrudd og annen produksjon på den okkuperte Vestbredden. Og vi fant at en av aktørene har satt Motorola Solutions på sin eksklusjonsliste på grunn av selskapets utvikling og leveranse av sikkerhetssystemer til bosettingene og militærinstallasjoner på den okkuperte Vestbredden.

Et flertall av bankene og fondsforvalterne bruker i større eller mindre grad eksterne firmaer som rådgivere når det gjelder Socially Responsible Investments (SRI). Flere bekreftet spesifikt at de var klar over at SRI-leverandørene er i dialog med selskaper med virksomhet på okkuperte områder. Flere av bankene og fondsforvalterne bekreftet også at de var, eller hadde vært, i dialog med flere av de 13 selskapene vi har fokusert spesielt på, grunnet aktiviteter i de okkuperte palestinske områdene.

Nordeas retningslinjer om okkupert palestinsk område

Nordea har utarbeidet offentlige retningslinjer for israelsk-okkuperte områder. Retningslinjene retter seg mot selskaper som er direkte engasjert i bosettingsaktivitet, utvinning av ikke-fornybare naturressurser fra de okkuperte områdene, eller som leverer produkter og tjenester til bosettingenes sikkerhetsinfrastruktur. Det er positivt at Nordea har utarbeidet retningslinjer som viser at de tar selskapers normbrudd i de okkuperte palestinske områdene på alvor.

Du kan lese retningslinjene her: <http://esg.nordea.com/policies/>

Ifølge KLPs oversikt over selskapsoppfølging i 2014 har KLP vært i kontakt med Bank Hapoalim, Bank Leumi, Cemex, Heidelberg Cement, Israel Discount Bank og Mezrahi Tefahot Bank om individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner. KLP har også vært i kontakt med G4S om menneskerettigheter. Nordea har utarbeidet egne retningslinjer for israelsk-okkuperte områder (se boksen over). Pr. november 2013 hadde disse retningslinjene ført til at Nordea har gått i dialog med fem selskaper, har begynt å overvåke to selskaper og har utelukket ett.

Flere av fondsforvalterne har utarbeidet egne retningslinjer for investeringer i selskaper som medvirker til normbrudd på okkupert palestinsk område. Nordeas retningslinjer på dette området er offentlig tilgjengelige.

Storebrand har også utviklet retningslinjer for klassifisering av selskaper med virksomhet på okkupert land, og kriterier for selskaper som er involvert i alvorlige brudd på internasjonal humanitærrett.

Funnene viser at informasjon og kampanjer om selskapenes aktivitet på Vestbredden er viktig og at arbeidet fører til konkrete resultater. Det sender

sterke signaler når både banker og fond selger seg ut eller går i dialog med selskapene om deres normbrudd.

Selv om vi oppfordrer til enda større åpenhet fra bransjens side og mener at norske banker og fondsforvaltere fortsatt kan bli bedre når det gjelder det praktiske arbeidet med etikk og samfunnsansvar, har vi opplevd de fleste aktørene som interesserte og lydhøre overfor våre innspill og krav. Flere av aktørene har også stor kunnskap om situasjonen i de okkuperte områdene. De er klar over at mange av selskapene som er omtalt i denne rapporten er involvert i kritikkverdige aktiviteter i disse områdene, og de følger med på selskapene på dette grunnlaget.

Vårt inntrykk er også at kunnskapen og interessen til flere av aktørene har økt siden utgivelsen av Farlige forbindelser I. Det er imidlertid også flere av aktørene i bransjen som verken viser vilje til å utelukke selskapene på grunn av deres normbrudd i de okkuperte områdene eller til å starte en dialog med selskapene om dette. På de neste sidene gir vi en oversikt over hvilke av disse selskapene bankene og fondsforvalterne har investeringer i. Vi gir også en oversikt over hvilke av selskapene bankene og fondsforvalterne har satt på sin eksklusjonsliste på grunn av selskapenes aktivitet i de okkuperte palestinske områdene.

5. INVESTERINGER

Bank/Fondsforvalter	Selskap av de 14 som banken/fondsforvalteren har investeringer i	Selskap på eksklusjonsliste på grunn av aktiviteten deres i de okkuperte palestinske områdene
Alfred Berg	Aksjefond: Hewlett-Packard, Heidelberg Cement, Cemex og Motorola. Obligasjonsfond: Heidelberg Cement, Cemex. <i>Fondene hvor disse aksjene inngår, blir alle forvaltet av BNP Paribas.</i>	Ikke offentlig tilgjengelig, men da Alfred Berg har bekreftet at de følger SPU, vil det si at de har Shikun & Binui, Africa Israel Investments, Danya Cebus og Elbit Systems på sin eksklusjonsliste pr. i dag.
DNB	Aksjefond: Bank Hapoalim, Bank Leumi, Mizrahi Tefahot Bank, Caterpillar, Cemex, Hewlett-Packard, Motorola, Alstom, G4S og Heidelberg Cement Obligasjonsfond: Alstom, G4S, Hewlett-Packard, Dexia Credit Local	Ikke offentlig tilgjengelig, men da DNB har bekreftet at de legger stor vekt på avgjørelsene til SPU på dette området, vil det si at det er svært trolig at de har Shikun & Binui, Africa Israel Investments, Danya Cebus og Elbit Systems på sin eksklusjonsliste pr. i dag.
Danske Bank	Aksjefond: Caterpillar Obligasjonsfond: Dexia, G4S, Cemex, Heidelberg Cement, Dexia Credit Local	<ul style="list-style-type: none"> · Africa Israel Investments Ltd. (grunnet byggeaktiviteter i strid med internasjonal humanitær lov) · Danya Cebus (grunnet byggeaktiviteter i strid med internasjonal humanitær lov) · Elbit Systems Ltd. (grunnet leveranser av elektronisk utstyr som anvendes i strid med menneskerettighetsnormer) · Bank Hapoalim (grunnet aktiviteter i strid med internasjonal humanitær lov)
Gjensidige	Aksjefond: Cemex, Bank Leumi, Bank Hapoalim, Caterpillar, G4S, Heidelberg Cement, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot Bank, Motorola, og CRH. <i>Disse selskapene befinner seg i fond som er forvaltet av andre enn Gjensidige. Det er derfor mulig at selskaper som er på Gjensidiges eksklusjonsliste likevel dukker opp i fond som forsikringsselskapet tilbyr eller investerer i, men som forvaltes av andre.</i>	Ikke offentlig tilgjengelig
Holbergfondene	Ingen funn.	Ikke offentlig tilgjengelig, men siden Holbergfondene sier at de følger SPU vil dette si at de har Shikun & Binui, Africa Israel Investments, Danya Cebus, og Elbit Systems på sin eksklusjonsliste pr. i dag.
KLP	Aksjefond: Bank Leumi, Bank Hapoalim, Caterpillar, G4S, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot Bank og Motorola	<ul style="list-style-type: none"> · AFI Group/Africa Israel Investment (grunnet involvering i bygging av bosettinger) · Danya Cebus (grunnet involvering i bygging av bosettinger) · Elbit Systems (grunnet levering av elektronisk overvåkingssystem til separasjonsbarrieren) · Shikun & Binui (involvering i bygging av bosettinger). · Heidelberg Cement (grunnet gruvevirksomhet, uttak av naturressurser på okkupert område) · KLP utelukket Cemex i juni 2015, men fjernet selskapet fra eksklusjonslisten desember 2015 da Cemex solgte seg ut av Yatir-steinbruddet. · Alstom er også på KLPs eksklusjonsliste, men grunnet forhold i Sudan.
Nordea	Aksjefond: Heidelberg Cement, Bank Leumi, Caterpillar, Hewlett-Packard, Motorola Solutions, og G4S Obligasjonsfond: G4S, Dexia Credit Local, Heidelberg Cement, Caterpillar, Hewlett-Packard, Alstom og Mizrahi Tefahot Bank	Nordea følger SPU for de norskregistrerte fondene noe som vil si at de har Shikun & Binui, Africa Israel Investments, Danya Cebus, og Elbit Systems på sin eksklusjonsliste for norskregistrerte fond pr. i dag. I tillegg ekskluderte Nordea selskapet Cemex fra investeringsporteføljen i 2013 på grunn av selskapets uttak av naturressurser fra okkupert område. Etter Cemex solgte seg ut at Yatir-gruven, er ikke selskapet lenger på Nordeas eksklusjonsliste.
Odinfond	Ingen funn	Ikke offentlig tilgjengelig.
Pareto Forvaltning	Ingen funn	Ikke offentlig tilgjengelig. Men siden Pareto følger SPU eksklusjonsliste, vil dette si at de har Shikun & Binui, Africa Israel Investments, Danya Cebus, og Elbit Systems på sin eksklusjonsliste pr. i dag.
Skagenfondene	Aksjefond: Heidelberg Cement	Ikke offentlig tilgjengelig
Skandiabanken	Aksjefond: Hewlett-Packard, Bank Leumi, Caterpillar, G4S, Heidelberg Cement, Mizrahi Tefahot Bank, og Motorola Solutions Obligasjonsfond: G4S	Ikke offentlig tilgjengelig
Sparebank1	Aksjefond: Heidelberg Cement, Caterpillar, Hewlett-Packard, Bank Hapoalim, G4S, Mizrahi Tefahot Bank og Motorola Obligasjonsfond: Heidelberg Cement, Dexia Credit Local	Ikke offentlig tilgjengelig, men siden Sparebank1 sier at de følger SPU vil dette si at de har Shikun & Binui, Africa Israel Investments, Danya Cebus, og Elbit Systems på sin eksklusjonsliste pr. i dag.
Storebrand	Aksjefond: Caterpillar	Storebrand offentliggjorde sin eksklusjonsliste høsten 2015. På dette tidspunktet hadde Storebrand utelukket Bank Hapoalim, Bank Leumi, Cemex, G4S, Heidelberg Cement, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot Bank, Motorola og Veolia på grunn av "Folkerett og menneskerettigheter".

Alstom

Alstom er et multinasjonalt selskap med hovedkontor i Frankrike. Selskapet driver i energiforsynings- og transportmarkedet.

Alstom er involvert i prosjektet Jerusalem Light Train (JLT-prosjektet). Dette bybaneprosjektet bidrar til annekasjonen av Øst-Jerusalem og knytter bosettingene Psgat Zeev og Neve Yakov i Øst-Jerusalem til Vest-Jerusalem. Alstom eier 80 prosent av selskapet som er ansvarlig for «Engineering, Procurement and Construction» for JLT-prosjektet, og er eneeier av Citadis Israel, som har kontrakt på å levere vedlikeholdstjenester til prosjektet i 22 år. Alstom leverer i tillegg trikkene til prosjektet.

I juni 2013 solgte Alstom 20 prosent av eierskapet i Citypass, selskapet som vant anbudsrunden for å bygge og operere Jerusalem-bybanen, til to andre selskaper i prosjektet, Ashtram og Israel Infrastructure Fund. Alstom har ennå eierandeler i Citypass.¹¹⁵

Israel har annektert Øst-Jerusalem i strid med folkeretten. Prosjekter som bidrar til denne annekasjonen er dermed også ansett for å være i strid med folkeretten. Jerusalem Light Rail er en bybane som går fra Vest-Jerusalem, via Gamlebyen, og ut til de israelske bosettingene Psgat Zeev og Neve Yakov i Øst-Jerusalem. Prosjektet knytter bosettingene tettere til resten av byen, noe

israelske myndigheter åpent har uttalt at er en av hensiktene med banen. Bybanen er et bidrag til å styrke bosettingenes vedvarende eksistens på okkupert område og er dermed del av Israels brudd på den fjerde Genèvekonvensjonens artikkel 49 (6) som forbyr en okkupasjonsmakt å flytte egen sivilbefolkning inn på okkupert område.¹¹⁶ FNs menneskerettighetsråd vedtok i 2010 en resolusjon som uttrykte alvorlig bekymring for Israels beslutning om å etablere og operere en bybane mellom Vest-Jerusalem og den israelske bosettingen Psgat Zeev. Resolusjonen slår fast at bosettingen bryter med folkeretten og relevante FN-resolusjoner.¹¹⁷ Norge stemte for en tilsvarende resolusjon i FNs menneskerettighetsråd i 2010.¹¹⁸

Alstom er en sentral aktør i prosjektet Jerusalem Light Rail. Selskapet bidrar dermed direkte til å forsterke Israels annekasjon av Jerusalem og utvidelsen av de folkerettsstridige israelske bosettingene.

Selskapet er på Norges Banks observasjonsliste på grunn av risiko for grov korrupsjon i selskapets virksomhet. Dette er ikke knyttet til selskapets aktivitet i forbindelse med okkupasjonen av Palestina.

www.alstom.com

Vogner til bruk på bybanen som forbinder Jerusalem med bosettingene rundt byen. (Foto: Stop The Wall)

Cemex

Gjennom sitt heleide datterselskap Readymix Industries eide Cemex 50 % av steinbruddet Yatir på Vestbredden. Who Profits har bekreftet at Cemex solgte sine eierandeler i dette steinbruddet i juni 2015. Readymix Industries driver fortsatt 4 fabrikker på okkupert område, i industrisonene Mevo Horon, Atarot og Mishor Adumim på Vestbredden, i tillegg til Katzrin på okkuperte Golanhøyden.

Det er i tillegg en overveiende risiko for at Cemex kommer til å fortsette å selge materialer til bosettinger. Who Profits har dokumentert tidligere at Cemex har levert byggematerialer til både utposter og bosettinger. Cemex uttalte i et brev til Business and Human Rights i september 2015 at de vil slutte å selge materialer til «ulovlige» bosettinger (det Israel kaller utposter). Selskapet definerer «ulovlige» bosettinger som bosettinger som ikke er godkjent av israelske myndigheter, og mener dermed at bosettingene som fabrikkene deres befinner seg i er lovlige. Cemex sier videre at de ikke vil levere byggematerialer til det de såkalt «ulovlige» bosettingene.

Folkeretten skiller ikke mellom lovlige og ulovlige bosettinger, både israelske utposter og bosettinger på Vestbredden er folkerettsstridige. FN har også gjort klart at det i situasjoner hvor det er konflikt mellom folkeretten og nasjonal lovgivning, så er det folkeretten som gjelder og må respekteres.

En lastebil fra Readymix leverer betong til utposten Mitzpe Yair, mai 2012. (Foto: Guy Taayush)

Caterpillar

Caterpillar er et amerikansk selskap som produserer og leverer bulldosere og utstyr for bygg- og anleggsvirksomhet.

Siden 1967 har Israel ødelagt over 28 000 palestinske hjem, bedrifter og andre strukturer som er nødvendige for livsoppholdet til palestinere i de okkuperte områdene.¹²⁶ Caterpillars D9-bulldosere har blitt og blir brukt av den israelske hæren til å rive palestinernes hus i de okkuperte områdene og til å ødelegge palestinsk jordbruksland og annen infrastruktur, til bygging av muren og til bygging av bosettinger på palestinsk land.

Caterpillars bulldosere har vært solgt til den israelske staten som en del av USAs militære støtte til Israel, og utstyr fra selskapet har blitt brukt i militære raid og som våpen. Den israelske hæren brukte for eksempel ubemannede bulldosere (Thunder of Dawn) i angrepene på Gazastripen i desember 2008, og har brukt en ubemannet utgave av selskapets mindre kjøretøy (Front Runner) som er utviklet spesielt for urban krigføring.

Caterpillars enerepresentant i Israel heter Zoko Enterprises og deres heleide datterselskap ITE er ansvarlig for teknologisk oppgradering av utstyr for den israelske hæren, samt for løpende vedlikehold, inkludert under militære operasjoner. Zoko Enterprises, og Ramta, en avdeling i statseide Israel Aerospace Industries (IAI), har laget en ubemannet fjernstyrt versjon av Caterpillars armerte D9-bulldosere, som har fått kallenavnet "Pooh HaDov" (Ole Brumm). Dette er en nyere versjon av Thunder of Dawn. Israel Tractors and Equipment Company Ltd., en avdeling i Zoko Enterprises, og Ramta, ettermonterer Caterpillar-utstyr. Dette innebærer blant annet montering av et ballistisk panser med våpenfester og kommunikasjonsutstyr på D9-bulldosere.

En rekke rapporter fra menneskerettighetsorganisasjoner viser til at disse husødeleggelsene er i strid med internasjonal rett. Ifølge humanitærretten er okkupasjonsmakten ansvarlig for å beskytte sivilbefolkningen i det okkuperte området. Humanitærretten begrenser ødeleggelse av eiendom kun til militæroperasjoner. Artikkel 53 i den fjerde Genève-konvensjonen slår fast: «Any destruction by the Occupying Power of real or personal property belonging individually or collectively to private persons, or to the State, or to other public authorities, or to social or cooperative organizations, is prohibited, except where such destruction is rendered absolutely necessary by military operations» (vår utheving).

I 2004 skrev UN Special Rapporteur on the Right to Food, Jean Ziegler, brev til Caterpillar: «[...] there is also a concern that allowing the delivery of your D-9 and D-10 Caterpillar bulldozers to the Israeli army through the Government of the United States in the certain knowledge that they are being used for such actions, might involve complicity or acceptance on the part of your company to actual and potential violations of human rights, including the right to food.»

Caterpillar selger bulldosere til Israel som de er klar over brukes spesielt til formål som innebærer brudd på folkeretten og grove brudd på menneskerettighetene under Israels okkupasjon. Selskapets enerepresentant, Zoko Enterprises, ettermonterer utstyr på Caterpillars bulldosere som gjør disse skikket til bruk i militære raid og som våpen. Selv om det ikke er selskapet selv som utfører disse handlingen, bør selskapet holdes ansvarlig da Caterpillar over tid har vært oppmerksom på disse forholdene og på tross av dette har fortsatt å selge bulldosere til Israel.

www.caterpillar.com

En militær hjullaster og gravemaskin fra Caterpillar utvider en kontrollpost på Vestbredden, mars 2009. (Foto: Who Profits)

Group 4 Securior (G4S)

G4S er et internasjonalt selskap som leverer private sikkerhetstjenester. G4S er et resultat av sammenslåingen i 2004 av det britiske selskapet British Securior og det danske Group 4 Falck. G4S eier 91 prosent av aksjene i G4S Israel (Hashmira).¹²⁷

G4S har plassert seg som aktør innenfor den sterkt voksende private sikkerhetsindustrien i Israel, og er involvert i en rekke forhold i de okkuperte palestinske områdene.¹²⁸ G4S har levert utstyr til israelske kontrollposter og terminaler på Vestbredden og Gaza, inkludert bagasjescannere og kroppsscannere fra Rapiscan, i tillegg til L-3 Safeview til grenseovergangen Erez, og til Qalandia, Betlehem og Irtah-kontrollpostene på Vestbredden.

Selskapet har levert sikkerhetssystemer til fengsler for palestinske fanger i Israel og på Vestbredden, inkludert fengslene Ktziot, Megido og Damon i Israel, og Ofer-fengslet på Vestbredden, og til arrestasjons- og avhørssentrene Kishon (Al-Jalameh) og Russian Compound i Jerusalem. Selskapet har også levert utstyr til et israelsk politihovedkvarter på Vestbredden, som ligger i det svært kontroversielle E-1-området i sammenheng med bosettingen Ma'ale Adumim.

Plassering av fengsler for palestinske fanger inne i Israel og overføringer av fanger til okkupasjonsmaktens territorier er ulovlig ifølge Folkeretten og utgjør en krigsforbrytelse. Artikkel 76 i den fjerde Genève-konvensjonen sier eksplisitt: «De beskyttede personer som er anklaget, skal holdes fengslet i det okkuperte land, og hvis de dømmes, skal de sone straffen der.»

Menneskerettighetsorganisasjoner har samlet bevis som viser at palestinske fanger rutinemessig blir utsatt for tortur i disse sentrene. UNICEF har videre dokumentert at mindreårige systematisk blir utsatt for mishandling i israelsk forvaring.¹²⁹

Selskapet leverer sikkerhetstjenester til selskaper i ulovlige bosettinger, inkludert sikkerhetsutstyr og personale til butikker og supermarkeder i bosettingene Modi'in Illit, Ma'ale Adumim, Har Adar, okkuperte Øst-Jerusalem og Kalia i Jordandalen. Etter at selskapet kjøpte opp Aminut Moked Artzi – et av de eldste sikkerhetselskapene i Israel – tok G4S i tillegg over hele forretningsdriften, inkludert sikkerhetstjenester til selskapene i Barkan industrisone på Vestbredden.

Da det i 2002 ble kjent at Hashmira, da eid av Group 4 Falck, hadde minst 100 væpnede sikkerhetsvakter i den ulovlige israelske bosettingen Kedumim, annonserte selskapet at de ville trekke seg ut fra bosettingene. På tross av dette ble det påvist at G4S fremdeles tilbød sikkerhetstjenester i bosettingene. I oktober 2011 avdekket det danske researchsenteret Danwatch at G4S fortsatt er involvert i den israelske okkupasjonsindustrien gjennom leveranser til israelske militære, fengsler og bosettinger.¹³⁰ Dette til tross for at selskapet i mars 2011 igjen hadde meldt at de ville stoppe flere av aktivitetene av etiske hensyn.

I et intervju med Dagsavisen i januar 2013 sa informasjonsansvarlig for G4S, Debbie McGrath, følgende om hvilke kontrakter selskapet ønsket å avslutte: «Det er snakk om en politistasjon, et fengsel og noen få kontrollposter. Men vi har ingen mennesker der nede fysisk, det vi leverer er sikkerhetssystemer, altså utstyr til adgangskontroll, pinkoder og TV-overvåking.»¹³¹ Dette betyr at selv om selskapet trekker seg ut av disse kontraktene, så vil de fremdeles være involvert i sikkerhetsleveranser til banker og supermarkeder i de ulovlige israelske bosettingene, og fortsette å levere sikkerhetsutstyr til fengsler som holder palestinske fanger.¹³²

Under selskapets generalforsamling i januar 2014 uttalte konsernsjefen i G4S at selskapet ville avslutte alle kontrakter med israelske fengsler i løpet av de neste tre årene. Det gjenstår å se om dette faktisk kommer til å skje.¹³³

Det pågår en stor internasjonal kampanje med mål om å få G4S til å avslutte sine kontrakter med israelske fengsler, og med virksomheter i de ulovlige bosettingene. G4S har mistet mange større kontrakter som et resultat av dette, og en finansanalytiker uttalte til avisen Financial Times at aktivitetene i Israel og de palestinske områdene svekker omdømmet til selskapet.¹³⁴

Se side 31 for mer informasjon om kampanjevirkosomhet i Norge mot selskapet, og side 36 for Universitetene i Oslo og Bergens forsøk på å velge bort G4S i sine anbudsrunder for sikkerhetstjenester.

www.g4s.com

Sikkerhetssystem fra G4S installert i supermarkedet Yesh i bosettingen Modi'in Illit, april 2010. (Foto: Who Profits)

Bank Hapoalim, Bank Leumi, Dexia, First International Bank of Israel, Israel Discount Bank og Mizrahi Tefahot Bank¹³⁵

Disse bankene tilbyr finansiering av byggeprosjekter i israelske bosettinger i de okkuperte områdene, lån til boligkjøpere i bosettingene, lån og finansielle tjenester til lokale myndigheter i bosettingene og lån til israelske foretak som arbeider i de okkuperte områdene.

Bank Hapoalim og **Bank Leumi** finansierte Jerusalem Light Rail-prosjektet, som ble bygd for å knytte bosettingene rundt Jerusalem sammen med sentrum av byen.¹³⁶ Disse to bankene forvalter økonomien til Clal Finance og Jerusalem Equity Portfolio, selskaper som er eid av bosettingen Efrat.

Bank Hapoalim gir lån og finansielle tjenester til lokale bosettingsmyndigheter. Banken driver kontoen til regionalrådet til bosettingen Har Adar og bosettingen Katzerin på den okkuperte Golanhøyden. Bank Hapoalim er en viktig kreditor for Shikun & Binui, som ble utelukket av SPU for bygging av bosettinger. Banken har filialer i en rekke ulovlige bosettinger på Vestbredden, i Øst-Jerusalem og Golanhøyden.

Gjennom sitt datterselskap Leumi Mortgage Bank, tilbyr **Bank Leumi** lån til boligkjøpere i bosettinger. Who Profits har dokumentert et reklameskilt i bosettingen Zufin hvor Leumi Mortgage Bank tilbyr spesialtilbud for private utbyggere i Zufin View-prosjektet (se bildet ovenfor). Banken har gitt lån til huskjøpere i flere bosettinger, og har filialer i en rekke ulovlige bosettinger. Banken har gitt finansiell støtte til 78 boliger i Har Homa-bosettingen. Bosettingen Alfei Manashe har en konto i banken, Ma'ale Adumim har signert en avtale om investeringsrådgivning med banken og bosettingen Kiryat Arba sparer sin eiendomsskatt i Leumi Bank.

First International Banks datterselskap Bank Otsar HaHayal (68 prosent) tilbyr lån til lokale myndigheter i bosettingene og til israelske foretak i de okkuperte områdene. Bank Otsar HaHayal har en filial i bosettingen Ariel. Et annet datterselskap, PAGI Bank (68,7 prosent), har filialer i bosettingene Beitar Illit og Modi'in Illit. Masad Bank, et annet datterselskap, forvalter utdanningsfondene til Efrat-bosettingen.

Dexia Group eier 65,3 prosent av andelene i Dexia Israel, som har gitt langsiktige lån og levert andre finansielle tjenester til offentlige myndigheter i bosettingene. Dexia Group, med hovedsete i Brussel, kontrollerer Dexia Israel gjennom sin franske gren, Dexia Credit Local. SPU har investeringer i både Dexia Group og Dexia Credit Local. Gush Etzions regionråd mottar alle sine statlige midler gjennom Dexia Bank. Banken opererer også kontoen til Katzerin-bosettingen på Golanhøyden. Katzerin mottar midler fra de ulike regjeringskontorene gjennom Dexia. Alle midler fra Mifal HaPaysis (det israelske nasjonalotteriet) til bosettinger blir overført gjennom Dexia Israel.

Som følge av offentlige kampanjer ledet av belgiske Intal group, sa banken i juni 2009 at finansiering av israelske bosettinger bryter med bankens etiske retningslinjer, og at banken ikke hadde gitt nye lån til bosettinger på Vestbredden siden september 2008. Banken har på tross av dette fortsatt å gi lån til lokale og regionale bosetterråd etter september 2008. Dexia Group har sagt at de ønsker å selge den israelske banken, men dette salget har ennå ikke blitt gjennomført.

Israel Discount Bank og datterselskapet Mercantile Discount Bank har filialer i bosettinger på Vestbredden og i Øst-Jerusalem. Gjennom datterselskapet Discount Mortgage Bank har banken finansiert byggeprosjekter i bosettingene Har Homa, Beitar Illit og Ma'ale Adumim. Discount Mortgage Bank og Mercantile Discount Bank tilbyr også huslån til bosettinger. Bankens datterselskap, Jerusalem Capital Books Management, er deleid av bosettingen Efrat.

Mizrahi Tefahot Bank tilbyr lån til boligkjøpere i bosettinger, og har filialer i en rekke bosettinger på Vestbredden. Banken har finansiert større boligprosjekter i flere bosettinger.¹³⁷ Banken tilbyr lån og finansielle tjenester til lokale myndigheter i bosettingene og lån til israelske foretak som arbeider i de okkuperte områdene. Bosettingene Kedumim, Karnei Shomron, Efrat og Gush Etzion-bosettingens regionråd har kontoer i Mizrahi-banken. Banken tilbyr også lån til boligkjøpere i bosettinger. Bank Adanim, et heleid datterselskap av banken, tilbyr lån for hus i bosettinger og har filialer i bosettinger på Vestbredden. Et annet datterselskap, Yahav Bank for Government Employees, har en filial i okkuperte Øst-Jerusalem.

www.mizrahi-tefahot.co.il -- www.discountbank.co.il
www.dexia.com – www.fibi.co.il – www.bankhapoalim.co.il
www.bankleumi.co.il

Skilt fra Bank Leumi til byggeprosjektet Zufin View i bosettingen Zufin, juli 2009. (Foto: Who Profits)

5.3 Norske kommuners investeringer

Mange norske kommuner investerer penger i aksjefond. I tillegg har kommunenes tjenestepensjonsforvaltere ofte egne investeringer i fond. Kommunenes tjenestepensjon skal være forsikringsmessig dekket i et forsikringsselskap eller en pensjonskasse. Siden 2014 er KLP det eneste forsikringsselskapet som tilbyr offentlig tjenestepensjon. KLP er eid av de kundene som har offentlig tjenestepensjon i selskapet. Ved inngangen til 2015 hadde 418 kommuner og fylkeskommuner sin pensjonsordning i KLP. Videre har 25 av 26 helseforetak og de fire regionale helseforetakene en eller flere pensjonsavtaler med KLP, sammen med ca. 2500 virksomheter.

Offentlige myndigheter har en plikt til å beskytte menneskerettighetene. Dette innebærer at kommuner bør sørge for at de ikke er investert i selskaper som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd. Vi har derfor sett nærmere på de fire største kommunene i folketall – Oslo, Bergen, Trondheim og Stavanger.

Vi har undersøkt om disse kommunene har en etisk forvaltning av sine egne fondsinvesteringer, og om de stiller slike krav til sin tjenestepensjonsforvalter. I tillegg ville vi finne ut om kommunen eller tjenestepensjonsforvalteren (enten KLP eller kommunens egen pensjonskasse) investerer i noen av de 13 selskapene som vi vet er involvert i alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner eller andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

Våre undersøkelser viser at alle de fire største kommunene har egne investeringer eller tjenestepensjonen investert i en rekke av de 13 selskapene som i alvorlig grad er involvert i okkupasjonen.

Alle de fire kommunene hadde en eller annen form for etiske retningslinjer for sine fondsplasseringer. Ingen av kommunene publiserer lister med hvilke selskaper som er utelukket fra investeringsuniverset, men alle sier at de følger eksklusjonslista til SPU.

Oslo Pensjonsforsikring AS og Bergen kommunale pensjonskasse har begge investeringer i hedgefond. Denne typen fond har blitt utsatt for kritikk på grunn av manglende åpenhet. Det har ikke vært mulig for oss å finne ut hva disse fondene er investert i.

Nedenfor er en kort gjennomgang av de fire kommunenes plasseringer i fond, hvordan de ulike kommunene organiserer sin tjenestepensjonsordning og om kommunen har kommet med uttalelser eller tatt konkrete grep for å sikre at deres investeringer er etisk forsvarlige.

Oslo kommune

Oslo kommune er medlem av Global Compact, og har dermed aktivt forpliktet seg til å verne om menneskerettigheter, arbeidsforhold, miljø og anti-korrupsjon i sin virksomhet. Ifølge Oslo kommunes finansreglement har ikke kommunen anledning til å investere i andre staters obligasjonslån eller gjennomføre andre typer utenlandsinvesteringer. Det gis heller ikke anled-

ning til å investere i aksjer, aksjefond, ansvarlige lån eller i omløpsmidler som medfører valutarisiko. Kommunens overskuddslikviditet kan plasseres i kommunens konsernkonto i bank, og andre norskregistrerte låntakere og utstedere av fremmedkapital. De seneste fem årene har overskuddslikviditeten i sin helhet vært plassert i bankinnskudd.¹³⁸

Oslo Pensjonsforsikring AS (OPF) er et livsforsikringsselskap, heleid av kommunen, som forvalter kommunens tjenestepensjon. OPF følger de samme etiske retningslinjer som Statens Pensjonsfond Utland (SPU). Verken kommunen eller OPF skal foreta finansplasseringer som er i strid med SPU's etiske retningslinjer og følger dermed i praksis eksklusjonslista til SPU.

I 2013 investerte OPF 3,7 prosent av sin kollektivportefølje i hedgefond.¹³⁹ Det er krevende for publikum å få innsyn i disse fondsplasseringene, og vi greide det dessverre ikke. Det kan derfor hende at OPF er investert i flere virksomheter som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte områdene enn det som kommer fram i tabellen nedenfor.

Bergen kommune

Bergen kommune investerer noe av sin overskuddslikviditet i aksjefond. Per 31.12.2013 hadde kommunen plassert rundt 50 millioner norske kroner i et rentefond i KLP. Bergen kommune følger de etiske investeringsreglene til KLP Forsikring i forvaltningen av kommunens overskuddslikviditet.

Alle de fire største kommunene har investeringer i en rekke av de 13 selskapene som i alvorlig grad er involvert i okkupasjonen.

I praksis betyr dette eksklusjon av selskaper som kan kobles til brudd på konvensjoner knyttet til menneskerettigheter, arbeidsrettigheter, miljø, våpen og korrupsjon.

I tillegg har Bergen Kommunale Pensjonskasse (BKP), som forvalter kommunens tjenstepensjon, egne aksjeinvesteringer. Bergen kommune vedtok etiske retningslinjer for Bergen Kommunale Pensjonskasses investeringsvirksomhet 13.08.2003. Ifølge retningslinjene skal BKP blant annet ikke investere i våpen som er forbudt i følge internasjonale konvensjoner og bedrifter som bryter eller bidrar til brudd på menneskerettigheter, konvensjoner om barns rettigheter og ILO-konvensjoner om helse, miljø og sikkerhet.

Trondheim kommune

Trondheim kommune eier Trondheim Kommunes Kraftfond (TKK) som ble opprettet av bystyret etter salget av Trondheim kommunes aksjer i Trondheim Energiverk AS. Trondheim kommune har et etisk regelverk for TKKs investeringer, basert på FNs Global Compact og OECDs prinsipper for multinasjonale selskaper. Det legges vekt på at fondene TKK investerer i har et godt etisk regelverk som er i tråd med kommunens regelverk. Dersom det avdekkes at TKK gjennom et aksjefond er investert i selskaper som bryter med det etiske regelverket skal forvalter oppfordres til å selge den aktuelle posisjonen. Hvis ikke oppfordringen tas til følge, skal TKK selge seg ut av fondet.¹⁴⁰

Trondheim Kommunale Pensjonskasse (TKP) er kommunens tjenstepensjonsforvalter. TKP er en selvstendig juridisk enhet og midlene til TKP holdes adskilt fra kommunens midler. Kommunen er TKPs sponsor, men eies ikke av kommunen. TKP har plasseringer i aksjefond. I årsrapporten til selskapet står det «TKPs etiske retningslinjer for kapitalforvaltning er lagt opp etter samme prinsipper som gjelder for Statens Pensjonsfond.»¹⁴¹

Stavanger kommune

I Stavanger kommunes finansstrategi står det at investeringsstrategien til kommunen skal ivareta hensynet til menneskerettigheter, arbeidstakerrettigheter, miljø og etiske forretningsprinsipper, i samsvar med Global Compact og UNPRI-prinsippene.

Ifølge reglementet skal ikke kommunen gjennomføre egne analyser av selskaper for å sikre at disse kriteriene er oppfylt, men støtte seg på tilgjengelig dokumentasjon fra anerkjente nasjonale og internasjonale analysefirmaer, eller andre uavhengige vurderinger.

Stavanger kommune utarbeider ikke egne lister over ekskluderte selskaper, men følger KLPs liste over utelukkede selskaper. KLP utarbeider en slik liste to ganger i året, og Stavanger kommunes finansplasseringer kontrolleres mot disse listene.

Dersom et selskap som kommunen har investert i, etter rådmannens nærmere vurdering, bryter med kommunens kriterier, skal midlene trekkes ut av gjeldende plassering.

Pr. 31.12.14 hadde ikke kommunen noen avvik på dette.

Den offentlige tjenstepensjonen til ansatte i Stavanger kommune blir forvaltet av KLP. KLP forvalter de offentlige tjenstepensjonsmidlene samlet, og ikke som adskilte konti for hver kunde som er med i ordningen.

Vi har derfor tatt utgangspunkt i KLPs samlede investeringsportefølje for å finne ut hvilke selskaper Stavanger kommunes tjenstepensjonsmidler er investert i.

Københavns investeringer i bosettinger

21.06.2014 uttalte overborgermester Frank Jensen at København kommune ikke kan investere i selskap som har aktiviteter på okkupert land, fordi det er i strid med internasjonale konvensjoner. København Kommune valgte derfor å ekskludere Bank Hapoalim og Mizrahi Tefahot Bank fra sine investeringsporteføljer.¹⁴²

Nedenfor følger en oversikt over hvilke selskap de ulike kommunene er investert i, som vi mener i særlige alvorlig grad bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i Palestina. I tillegg viser oversikten om kommunene har offentlige fondsoversikter, og om de publiserer eksklusjonslister:

Kommune		Fondsoversikt offentlig	Publiserer eksklusjonslister	Selskaper av de 14 som kommunen/ tjenestepensjonsforvalteren har investeringer i
Bergen	Bergen kommune	Aksjeselskaper og fond kommuner har eierandeler i fremgår av årsregnskapet, som blir lagt fram for bystyret hvert år.	Nei. Men benytter seg av listen som KLP utarbeider to ganger pr. år liste over ekskluderte selskaper.	Ingen funn
	Bergen Kommunale Pensjonskasse (BKP)	Hvilke aksjefond BKP er investert i framgår fra årsrapporten til selskapet.	Nei	Alstom, Bank Hapoalim, Bank Leumi, Mizrahi Tefahot Bank, Caterpillar, G4S, Heidelberg Cement, Hewlett-Packard, og Motorola
Trondheim	Trondheim kommunes kraftfond	De aksjefond TKK er investert i fremgår av den årlige finansrapporten i tillegg til tertialrapporter. De årlige finansrapportene er tilgjengelige på nett. Vi har tatt utgangspunkt i rapporten for andre tertial. https://www.trondheim.kommune.no/budsjett-regnskap/	Kommunen publiserer ikke egne lister over ekskludert selskap, men opplyser om at listen som utarbeides av Etikkrådet for SPU er retningsgivende for TKK.	Bank Leumi, Bank Hapoalim, Caterpillar, G4S, Heidelberg Cement, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot og Motorola
	Trondheim kommunale pensjonskasse (TPK)	TPKs årsrapport viser hvilke fond og selskaper TPK er investert i. Vi har tatt utgangspunkt i årsrapporten for 2013.	Nei	Bank Leumi, Bank Hapoalim, Caterpillar, G4S, Heidelberg Cement, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot og Motorola
Oslo	Oslo kommune	Informasjon om kommunens økonomi og resultater framgår i kvartals- og årsrapporter på kommunens hjemmesider.	Nei. Hverken kommunen eller OPF skal foreta finansplasseringer som er i strid med de etiske retningslinjer som gjelder for Statens pensjonsfond utland (SPU). Kommunen og OPF følger dermed i praksis eksklusjonslista til SPU.	Oslo kommune har ingen fondsplasseringer. De seneste fem årene har kommunens overskuddslikviditeten i sin helhet vært plassert i bankinnskudd.
	Oslo Pensjonsforsikring AS (OPF)	OPFs årsrapport viser hvilke fond og selskaper OPF er investert i. Vi har tatt utgangspunkt i årsrapporten fra 2013.	Nei. Hverken kommunen eller OPF skal foreta finansplasseringer som er i strid med de etiske retningslinjer som gjelder for Statens pensjonsfond utland (SPU). Kommunen og OPF følger dermed i praksis eksklusjonslista til SPU.	Bank Leumi, Bank Hapoalim, Caterpillar, G4S, Hewlett-Packard, Mizrahi Tefahot Bank og Motorola.
Stavanger	Stavanger kommune	Det framkommer ikke i Stavanger kommunes årsrapport hvilke fondsplasseringer kommunen har. Vi har fått tilsendt beholdningsoversikten pr. 31.12.13 etter dialog med kommunen.	Nei. Men følger KLPs liste over utelukkede selskap.	Heidelberg Cement
	Offentlig tjenestepensjon gjennom KLP	Se informasjon om KLP i anneks II	Se informasjon om KLP i anneks II	Caterpillar, G4S, Hewlett-Packard, og Motorola.

Anbefalinger

Anbefalinger til norske myndigheter

- i. Etikkrådet bør anbefale at SPU trekker sine investeringer fra selskapene som er nevnt under avsnitt 5.1.3.
- ii. Der hvor Etikkrådet ikke anbefaler eksklusjon, må Norges Bank innlede dialog med selskapene med mål om å endre selskapets praksis.
- iii. Norske myndigheter må innføre etiske retningslinjer for SPUs investeringer i statsobligasjoner for å sikre at det ikke investeres i stater er ansvarlige for grove menneskerettighetsbrudd.
- iv. Norske kommuner må sørge for en aktiv, etisk forvaltning av kommunale investeringer i fond og kommunale tjenstepensjonsordninger.
- v. Norske kommuner bør trekke egne investeringer og investeringer gjennom kommunens tjenstepensjonsforvalter fra selskapene som er nevnt under avsnitt 5.1.3. De bør sette disse selskapene på sine eksklusjonslister inntil selskapene avslutter sine normbrudd i de okkuperte palestinske områdene.
- vi. Norske kommuner bør publisere eksklusjonslister og generelt utøve åpenhet overfor offentligheten når det gjelder egne investeringer og investeringer gjennom tjenstepensjonsordninger.

Anbefalinger til norske banker og fondsforvaltere

- i. Norske banker og fondsforvaltere bør trekke sine investeringer fra selskapene som er nevnt under avsnitt 5.1.3 og sette disse selskapene på sine eksklusjonslister inntil selskapene avslutter sine normbrudd i de okkuperte palestinske områdene.
- ii. I de tilfellene der banker og fondsforvaltere ikke anser at selskapenes aktivitet er alvorlig nok for å foreta uttrekk, må banker og fondsforvaltere innlede dialog med selskapene med mål om å endre selskapets praksis.
- iii. Banker og fond bør publisere eksklusjonslister og utøve åpenhet overfor kunder og offentlighet om innholdet i investeringsporteføljene.

Anbefalinger til privatpersoner

- i. Vi oppfordrer privatpersoner som sparer i fond til å be sin bank eller fondsforvalter om å sjekke at fondene deres ikke har investeringer i selskaper som er aktive i de okkuperte palestinske områdene. Vi oppfordrer privatpersoner til å bytte fond, bank eller fondsforvalter dersom fondene har investeringer i disse selskapene og ikke vil vurdere å ekskludere dem fra sine porteføljer.

6. HANDEL

Flere norske frukt- og grøntimportører kjøper varer fra selskaper som har produksjon og foredling i ulovlige israelske bosettinger. I dette kapitlet ser vi på norsk handel med selskaper som har produksjon i de okkuperte områdene, inkludert handel med varer som er produsert der.

Olivenhøsten er fortsatt sentral i palestinsk jordbruk. Av oliven framstilles både olje og såpe. (Foto: Tal King)

6. Handel

Produksjon og handel er en integrert del av okkupasjonen, slik vi også viste i kapittel 3.2.1 og 3.2.2 om industrisonene på den okkuperte Vestbredden og bosettergårder i Jordandalen. Vi mener derfor at det er viktig å avdekke at det også foregår norsk handel med varer fra de okkuperte områdene og med selskaper som opererer på okkupert område.

Vi ønsker også å sette søkelyset på mangler i norske myndigheters politikk for handel med selskaper på okkupert område. I dette kapitlet ser vi først på norsk handel med selskaper som har produksjon i de okkuperte områdene, inkludert handel med varer som er produsert der. Deretter ser vi på statistikk og tollbehandling og norsk praksis på disse områdene med hensyn til varer fra Israel og bosettingene.

6.1 Norsk handel med okkupasjonen

I arbeidet med den forrige og denne rapporten fant vi et relativt lite antall norske selskaper som handler med varer fra bosettingene eller med selskaper som har virksomhet i de okkuperte områdene.

Muligens er det ikke noe stort omfang på denne handelen, men som vi viser i kapittel 6.6.1, finnes det ingen norsk statistikk som skiller mellom varer

importert fra Israel og varer importert fra bosettinger. Vårt utvalg er derfor basert på noen kjente tilfeller som vi har sett nærmere på.

Vi vil anta at det også finnes andre selskaper enn dem som er nevnt i dette kapitlet som driver handel med varer fra bosettingene eller med selskaper som har virksomhet i de okkuperte områdene.

Denne delen av rapporten tar først for seg importen av frukt og grønt til Norge fra israelske leverandører som har deler av sin produksjon i de okkuperte områdene. Dette følges opp med tre eksempler på andre selskaper som har eller nylig har hatt produksjon i bosettinger/industri soner på Vestbredden og som selges i Norge: Ahava kosmetikkprodukter, SodaStream-brusmaskiner og plastprodukter fra Keter.

6.2 Import av frukt og grønt

Flere norske frukt- og grøntimportører kjøper varer fra selskaper som har produksjon og foredling i ulovlige israelske bosettinger. På de neste sidene finner du mer informasjon om Mehadrin, Edom UK, Hadiklaim,

Avniv og Cosmopolitan Trade. Dette er alle selskaper vi vet norske frukt- og grøntimportører kjøper eller har kjøpt varer fra, og som har produksjon i bosettinger. Det er også dokumentert at flere av disse selskapene feilmerker

varene sine, for å gi inntrykk av at varer produsert eller pakket i bosettinger stammer fra Israel.

Skiltet til Mehadrin på et pakkhus for druer i bosettingen Beqa'ot, mai 2010. (Foto: Corporate Watch)

Det israelske jordbruksselskapet **Mehadrin**¹⁴³ er den største israelske leverandøren av frukt og grønt til norske importører. Ifølge egne nettsider driver Mehadrin fire gårder i de okkuperte områdene.¹⁴⁴ Mehadrin sier selv at denne produksjonen kun er for det lokale israelske markedet. Selskapet driver også et pakkhus og varelager i bosettingen Beqa'ot.

Under et feltbesøk i januar 2013 oppdaget Corporate Watch at et av Mehadrins varelagre i Beqa'ot var fylt til taket med esker merket «Produce of Israel» fra Be'erot Yitzhaq, en kibbutz i Israel i nærheten av grensen til Gaza. Nedenfor er et bilde fra dette varelageret av en eske merket med «Produce of Israel» fra Be'erot Yitzhaq, som er inne i Israel.

Den israelske leverandøren **Edom UK** eksporterer deler av sin produksjon fra bosettingene Tomer og Beit Ha'arava på Vestbredden. Dadler fra Edom Fruits, merket med opprinnelsessted Ayelet Hashahar, en kibbutz i Israel, har blitt funnet i Tomer-bosettingen.¹⁴⁵

Eske med Edom Medjoul dadler funnet i Tomer-bosettingen, januar 2013. Eskene er merket med opprinnelse fra Ayelet Hashahar, en kibbutz i Israel. (Foto: Who Profits)

Hadiklaim er et kooperativ av israelske daddelprodusenter. I 2010 eksporterte Hadiklaim dadler fra bosettingene Patza'el, Messua, Mehola i Jordandalen og fra Golanhøydene. I tillegg eksporterer Hadiklaim samtlige dadler fra bosettingene Almog, Beit Ha'araval, Mitzpe Shalem, Kalia og Vered Yeriho. Hadiklaim driver pakkhus i Tomer, Gilgal og Yafit-bosettingene i Jordandalen og i Beit Ha'arava-bosettingen i Dødehavsområdet på Vestbredden.¹⁴⁶

I september 2012 uttalte Dubi Kadishay, selskapets styreleder, at den største veksten i nye daddeltrær var blant annet i den okkuperte Jordandalen.¹⁴⁷ Selskapet eksporterer først og fremst dadler av typen Medjoul. Hadiklaims dadler markedsføres blant annet under navn som Desert Diamond dates, Jordan River natural Medjoul dates, Jordan River organic dates, og King Solomon.¹⁴⁸ Esker med dadler fra Hadiklaim har blitt funnet i Tomer-bosettingen merket med «Made in Israel».¹⁴⁹

Det israelske selskapet **Avniv** selger blant annet druer, paprika og cherrytomater og befinner seg i bosettingen Nativ Hagdud i Jordandalen.¹⁵⁰

Bokser og merker fra det israelske selskapet **Terra - Cosmopolitan Trade** har blitt funnet i pakkhus i Tomer og Na'aran bosettingene i okkuperte Jordandalen.¹⁵¹

Nedenfor ser vi nærmere på BAMA, Coop, ICA og Interfrukts import fra disse selskapene.

BAMA er det selskapet i Norge som importerer mest frukt og grønt fra Israel. Ifølge selskapet selv utgjorde verdien av denne importen i 2012 rundt 90 millioner norske kroner.¹⁵² I hovedsak er det appelsiner, klementiner, granatepler, tomater,

Hadiklaim-skilt i bosettingen Tomer, januar 2010. (Foto: Who Profits)

paprika, poteter og gulrot BAMA importerer fra Israel. Selskapet er eid av – og er hovedleverandør til – NorgesGruppen og Rema 1000.

BAMA kjøper varer fra Mehadrin og Edom UK, og har avtaler med sine produsenter som skal gjøre det klart at de ikke ønsker varer produsert i de okkuperte områdene, selv om det ikke er eksplisitt sagt at varene ikke skal pakkes der.¹⁵³ BAMA har i tillegg til Mehadrin og Edom UK flere mindre leverandører/underleverandører i Israel (Ego, Gidon Sulat, Kibbutz Geser Shluhot, UMS) som alle sier at de produserer kun på jord innenfor grensene for Israel fra før 1967.¹⁵⁴

BAMA har vært medlem av Initiativ for etisk handel (IEH) siden 2002. På sine nettsider skriver BAMA følgende:

«BAMA krever ærlighet, integritet og redelighet i alle forhold som angår vår forretningsvirksomhet. Vårt mål er å sørge for et ryddig og ordentlig forhold til våre ansatte, samarbeidspartnere, miljøet og samfunnet generelt. En sunn forretningsfilosofi innebærer samfunnsansvar. [...] BAMA har erfart at vi ikke alltid kan overlate dette ansvaret ene og alene til leverandøren. BAMA mener dessuten at varige endringer best skjer ved at vi er tydelige og sier klart fra om våre betingelser og prinsipper, samtidig som vi signaliserer vilje og evne til å samarbeide for å oppnå disse.»¹⁵⁵

Coop importerte frukt og grønt fra Israel for rundt 750.000 euro i 2014 gjennom sitt tradingselskap Coop Trading i Valencia. Det er avokado, appelsiner, klementiner, paprika, squash og noe eksotisk frukt, samt

andre mindre volumer som importeres. Coop kjøper israelske varer fra selskapene Valstar, BioWorld, EGO Growers, Ambiente Europe og Mehadrin. Coop har tidligere kjøpt dadler fra Hadiklaim, men sier at de ikke gjør dette lenger, men heller kjøper dadler fra Mehadrin.¹⁵⁶

ICA Norge bekreftet at de importerer frukt og grønt fra Israel til en samlet verdi av rundt 1,25 millioner norske kroner pr. år. ICA kjøper varer fra Mehadrin, Cosmopolitan Trade, Avniv og EDOM Fruits gjennom underleverandører. Da vi var i kontakt med ICA var selskapet i en prosess hvor de holdt på å bli kjøpt opp av Coop, og de understreket derfor at når denne prosessen var fullført ville det være Coop som måtte svare på hvilke varer de tok inn. På spørsmål til Coop om oppkjøpet av ICA vil få konsekvenser for hvilke israelske leverandører det handles med var svaret fra Coop det var det litt tdlig å si noe om, men at «når butikkene omprofileres til Coop vil vi følge Coops retningslinjer.»

Interfrukt har ikke direkte kontakt med leverandører i Israel, men importerer noen israelske varer (krydderurter, paprika og sitrus) via europeiske leverandører. De ønsker ikke å gi opplysninger om hvem Interfrukt handler varer fra.

Vi har tatt kontakt med ni norske frukt- og grøntimportører for å skaffe informasjon om hvor mye de importerer fra Israel, hvilke leverandører de bruker, og hvilke avtaler de eventuelt har når det gjelder import av produkter fra de okkuperte områdene.

Fire av de ni svarte ikke på våre henvendelser innen redaksjonen for denne rapporten var avsluttet. I tillegg til de nevnte ovenfor, bekreftet **Jørgen Sørensen & Co** at de ikke importerer varer fra Israel pr. i dag.

Flere av frukt- og grøntimportørene vi har vært i kontakt med, bekrefter at de har avtaler med sine leverandører om at de ikke ønsker å kjøpe varer fra okkupert palestinske område. BAMA har skriftlige avtaler med sine leverandører i Israel om at frukt og grønt produsert på okkupert område ikke skal leveres til dem. Ifølge BAMA kjenner leverandørene godt til deres krav, og vet at de vil miste leveransene om tilliten brytes.

Coop har en skriftlig avtale med sine israelske leverandører om at de ikke ønsker varer som er produsert eller pakket på okkupert område. Leverandørene underskriver et sertifikat på at deres produkter ikke kommer fra okkuperte områder.

Ifølge Coop selv er intensjonen med denne avtalen at det ikke skal være samhandel med bosettingene. ICA Norge bekreftet også at de ikke kjøper varer som er produsert eller pakket i de okkuperte områdene. Interfrukt sier de har en avtale med deres leverandør av krydderurter, som er det eneste produktet som importeres regelmessig med opprinnelse i Israel. I denne avtalen bekreftes det at dette firmaet ikke leverer varer som er produsert i okkuperte områder. Interfrukt understreker at de ikke har noen grunn til å tvile på at de forsikringene som gis er korrekte.

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp synes det er svært positivt at BAMA, Coop, ICA og Interfrukt har tatt et standpunkt om at de ikke kjøper produkter fra bosettingene, og at de har avtaler om dette med sine leverandører. Vi mener likevel det er problematisk at norske importører fortsetter samarbeidet med leverandører som driver deler av sin produksjon på okkupert område og som ikke viser noen vilje til å avslutte denne produksjonen.

The Co-operative Group i Storbritannia har avsluttet handelen med bosettingsselskaper

25.4.2012 vedtok The Co-operative Group i Storbritannia å avslutte samarbeidet med selskaper de visste hadde produksjonsvirksomhet i israelske bosettinger på okkupert område. Beslutningen påvirket fire leverandører og handel til en verdi av rundt 350 000 britiske pund. Co-operative Group har uttalt at dette ikke innebærer noen boikott av israelske selskaper, og at de fortsatt handler med rundt tjue leverandører som ikke driver handel med bosettervarer.¹⁵⁷

6.3 Ahava kosmetikkprodukter

Ahava merker produktene sine med "Made in Israel" selv om de er produsert i de okkuperte palestinske områdene. Postnummeret 86983 som vises med små tall på emballasjen, er postnummeret til den israelske bosettingen Mitzpe Shalem ved Dødehavet. (Foto: Norsk Folkehjelp)

Kosmetikkprodusenten **Ahava Dead Sea Laboratories** bruker leire fra et område på den okkuperte Vestbredden i sin produksjon. Selskapet utnytter dermed palestinske naturressurser til produksjonen av kosmetikkproduktene sine. I tillegg ligger selskapets fabrikk og besøkssenter i den israelske bosettingen Mitzpe Shalem ved Dødehavet, på den okkuperte Vestbredden.¹⁵⁸ Rundt 45 prosent av selskapets aksjer er eid av bosettingene Mitzpe Shalem og Kibbutz Kalia. Dette betyr at inntektene fra salg av Ahava-produkter går direkte til å støtte opp under den fortsatte eksistensen av disse bosettingene.

Salg av Ahava i Norge

Fram til mars 2012 solgte VITA-kjeden Ahava i de fleste av sine over 100 butikker i Norge. I arbeidet den forrige versjonen av denne rapporten hadde Fagforbundet og Norsk Folkehjelp en god dialog med VITA om salget av Ahava-produkter. I mars 2012 offentliggjorde VITA at deres offisielle

standpunkt «fra og med dagens dato er ikke å kjøpe varer fra okkupert område fra 1967 krigen».¹⁵⁹ VITA la til grunn for avgjørelsen offisielle uttalelser fra UD og FNs sikkerhetsråd om at bosettingene er etablert i strid med folkeretten.

I sin avgjørelse refererte også VITA til BAMAs praksis: «NorgesGruppen, som er VITAs eier med 49 prosent, har via sitt eierskap i Bama, konkludert med at kjøp fra okkuperte områder fra 1967 ikke er iht. selskapets praksis. VITA ønsker å følge og velge samme praksis.» Det refereres også til at Initiativ for etisk handel har konkludert med et nei til handel med varer som er produsert på okkupert område.

VITA uttalte i tillegg at de oppfordrer produsenten av Ahava til å flytte produksjonen til «område før 1967-krigen samt også utvinning av råmaterialer fra før 1967-krigen» og at dersom dette gjøres vil kjøp av varene vurderes på normalt grunnlag.

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp vil berømme VITA-kjeden for at de har gått foran med et godt eksempel til etterfølgelse for andre norske foretak som selger Ahava eller andre produkter fra de okkuperte områdene.

Selv om VITA tok denne avgjørelsen, selger fortsatt en rekke mindre norske parfymier og helsekostbutikker Ahavas produkter. På emballasjen til Ahava-produktene som selges i Norge står det «Made in Israel».

Men et stykke under denne teksten, inne i noen setninger på hebraisk, står postnummeret 86983. Dette er postnummeret til den israelske bosettingen Mitzpe Shalem ved Dødehavet – med andre ord på okkupert palestinsk område.

En slik misvisende merking betyr at det i praksis er nesten umulig for forbrukerne å vite at varen de kjøper ikke er produsert i Israel, men på den okkuperte Vestbredden.

6.4 SodaStream brusmaskiner

Produced by:
Soda-Club Ltd.,
Gilboa Street
Airport City,
Ben-Gurion Airport
70100 Israel

SodaStream-produkter øker i popularitet også i Norge. Produsentens hovedkvarter ligger i den israelske bosettingen Ma'ale Adumim utenfor Jerusalem. (Foto: Werner Anderson)

SodaStream brusmaskiner er ett av produktene som har fått oppmerksomhet for å være produsert i de okkuperte palestinske områdene, nærmere bestemt industrisonen Mishor Adumim, i tilknytning til bosettingen Ma'ale Adumim på Vestbredden. I tillegg til fabrikk i Mishor Adumim, har SodaStream tre fabrikker i Israel – en i Ashkelon, en i Alon Tavor og en fabrikk i Bersheeba, sør i Israel. Hovedkontoret ligger ved flyplassen utenfor Tel Aviv.

I oktober 2014 meldte SodaStream at de i løpet av 2015 kom til å flytte fabrikk ut av Vestbredden, til fabrikk i

Bersheeba. Da denne rapporten gikk i trykken, hadde flyttingen ennå ikke skjedd. SodaStream fullførte flyttingen i desember 2015.

Salg av SodaStream-produkter i Norge

SodaStream-produkter selges i Norge blant annet av Jernia, Elkjøp, Lefdal, Expert, Staples, Clas Ohlson og Siba. SodaStream International B.V. distribuerer selv alle SodaStream-produkter i Norden og de baltiske landene, etter at de kjøpte distribusjonsrettighetene fra Empire AB i januar 2012.¹⁶⁰

SodaStream hevdet i flere år at brusmaskinene de eksporterer til Norden ikke kommer fra fabrikk i Mishor Adumim. På emballasjen til mange av SodaStream-produktene som ble solgt i Norge stod adressen Gilboa Street, Airport City, Ben Gurion Airport, 70100 Israel. Men SodaStream hadde ingen fabrikk på denne adressen. Det vil si at SodaStream merket produktene med adressen til et kontor som ligger i Airport City ved Ben-Gurion flyplassen i Tel Aviv, noe som gjorde det umulig for den vanlige forbruker å vite hvor produktene faktisk er produsert.

Det er flere ting som tyder på at de garantiene SodaStream har gitt til nordiske forhandlere om at brusmaskinene ikke kommer fra Mishor Adumim, ikke stemmer. I SodaStreams årsrapport fra 2011 ble fabrikken i Mishor Adumim beskrevet som selskapets hovedproduksjonsanlegg. I årsrapporten fra 2013 står det at dette anlegget har en metallfabrikk, plast- og flaskeblåsefabrikk, maskinfabrikk, monteringsfabrikk, sylinderfabrikk, CO2-påfyll, og et sylindertestanlegg. I tillegg har selskapet varelager og kontorer her. Ved hovedkontoret utenfor Tel Aviv har selskapet kontorer, logistikkcenter og lager. Ved Alon Tavor-anlegget, som SodaStream kjøpte i 2011, gjennomføres plastinjeksjon, maling, montering av karboneringsdeler, trykking og montering.

Ved anlegget i Ashkelon produseres kun siruper i ulike smaksvarianter. Mishor Adumim-fabrikken var fire ganger større enn hovedkontoret, og åtte ganger større enn fabrikken i Ashkelon.¹⁶¹ Sammenlignet med de andre fabrikkene, har Mishor Adumim-fabrikken vært det eneste anlegget hvor det foregår flaskeblåsing og produksjon av brusmaskiner og sylindre.

På grunnlag av denne informasjonen fra selskapets egne årsrapporter og egne undersøkelser konkluderte organisasjonen Who Profits i 2013 at samtlige SodaStream-brusmaskiner må gjennom Mishor Adumim-fabrikken på den okkuperte Vestbredden.¹⁶²

Uavhengig av opprinnelsen til den

enkelte brusmaskin fra SodaStream ble handel med produktene sett som problematisk. Dette var fordi selskapet hadde en stor del av sin produksjon i de okkuperte områdene, og dermed bidro til å støtte opp om ulovlig bosettingsvirksomhet.

I januar 2011 kom den israelske organisasjonen Who Profits med en omfattende rapport om SodaStream, der de blant annet viste til at alle selskaper i Mishor Adumim, inkludert SodaStream, betaler en kommuneskatt til Ma'ale Adumim Municipality, og dermed bidro med direkte finansiell støtte til en av de største israelske bosettingene på Vestbredden (Ma'ale Adumim).¹⁶³

I 2012 tok Norsk Folkehjelp Solidaritetsungdom initiativ til kampanjen «La boblene briste, boikott SodaStream». 23 organisasjoner støttet kampanjens krav om at selskapet måtte avslutte sin produksjon på okkupert palestinsk område og at norske forhandlere skulle slutte å selge produktene så lenge selskapet fortsatt hadde sin hovedfabrikk i en ulovlig bosetting. I desember 2015 ble det bekreftet at selskapet hadde flyttet ut av Mishor Adumim, slik de hadde varslet. Dette betydde en full seier for kampanjen. Se side 31 for mer informasjon om kampanjen.

6.5 Plastprodukter fra Keter

Med sine underselskaper er Keter Plastic en av de største leverandørene av plastprodukter til det europeiske markedet. De vanligste Keter-produktene på det norske markedet er putekasser og verktøykasser. Selskapets produkter selges hos flere større norske jernvare- og detaljhandler. Ifølge Who Profits driver Keter en fabrikk i industrisonen Barkan på okkupert palestinsk område.

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp har fått viderefremmet en e-post fra Keter sentralt fra mai 2014, gjennom en butikkjede i Norge som selger Keter. I denne e-posten skriver Keter at de ikke har noen fasiliteter eller operasjoner i det FN definerer som okkuperte områder.¹⁶⁴

Who Profits jobber nå med å bekrefte påstandene fra selskapet, og skriver på sine nettsider at Keter lastebiler ble observert på parkeringsplassen utenfor fabrikkens i Barkan industrisone 21.03.2014.

Da redaksjonen for denne rapporten ble avsluttet, var det ikke mulig å bekrefte hvorvidt selskapets påstander om at de ikke har produksjonsanlegg på okkupert område faktisk stemmer.

Lastebiler fra Keter i Barkan. (Foto: Who Profits)

6.6 Bosettingsvarer: Statistikk og merking

Rammeverket for handelen mellom Israel og europeiske importører er i stor grad EU- og EFTA-regelverk og frihandelsavtaler med Israel. Avtalene skiller ikke eksplisitt mellom Israel og de okkuperte områdene, mye fordi Israel nekter å godta et slikt skille. Dette skaper store utfordringer knyttet til tollbehandling og statistikk når det gjelder varer fra de okkuperte områdene til Norge.

Det er også et problem at varer fra bosettinger som selges i Norge, merkes «Made in Israel», noe som gjør det umulig for forbrukerne å vite at varen er produsert i de okkuperte områdene. Vi har søkt å forstå norsk praksis på dette området, og vil gi anbefalinger basert på det som framkommer som de største utfordringene.

6.6.1 Statistikk og merking av bosettervarer

I arbeidet med denne og forrige rapport har det ikke vært mulig å oppklare om det finnes offentlig statistikk over varer importert fra israelske bosettinger til Norge. Vi har bare klart å finne statistikk for import fra Israel og Palestina til Norge.

Ifølge Statistisk sentralbyrå var importen fra Israel til Norge i 2014 på 876 millioner norske kroner. Den største varegruppen er kategorien «maskiner og transportmidler», etterfulgt av «matvarer og levende dyr» og «kjemiske produkter». Norske selskaper importerte «matvarer og levende dyr» fra Israel for 144,78 millioner norske kroner i 2014.¹⁶⁵

Varer fra bosettinger, som selges i Norge (se eksemplet Ahava, kapittel 6.3) merkes ofte med «Made in Israel», noe som gjør det umulig for den vanlige forbruker å vite at varene faktisk er produsert i de okkuperte områdene. Dette er med stor sannsynlighet i strid med markedsføringsloven som blant annet sier: «En handelspraksis er villedende dersom den inneholder uriktige opplysninger og dermed er usannferdig eller på annen måte er egnet til å villedde forbrukerne (...)»¹⁶⁶

Det pågår en diskusjon i EU om felles retningslinjer for merking av bosettingsvarer. I april 2015 sendte 16 av EUs utenriksministre et brev til Catherine Ashton, hvor de blant annet uttrykte støtte for felles EU-retningslinjer for merking av bosettervarer.¹⁶⁷ I november 2015 la EU-Kommisjonen fram en fortolkning av gjeldende lovverk, som slo fast at varer som er laget i de ulovlige bosettingene på Vestbredden, i Øst-Jerusalem og på Golanhøydene ikke kan merkes med «laget i Israel».¹⁶⁸

6.6.2 Toll og frihandel: Rammeverk

Vi har forsøkt å finne ut om bosettervarer nyter godt av reduserte tollsatser under frihandelsavtalen som Norge har med Israel gjennom EFTA. Et hovedproblem med rammeverket rundt tollbehandling, slik det fungerer i dag, er at det ikke pålegger israelske eksportører eller israelske myndigheter å merke varer fra bosettinger eller følgedokumentene med noe annet opprinnelsessted enn «Israel».

Dokumenter for varer som er produsert på okkupert område skal merkes med postnummeret til den israelske bosettingen/industriområdet der varene er produsert, men opprinnelsessted refereres likevel til som «Israel». Under vil vi forklare hvorfor rammeverket er slik, og komme med noen anbefalinger til hva som bør gjøres for å endre dette slik at man kan unngå at varer fra bosettinger kan nyte godt av lavere tollsatser.

Handel mellom EU og Israel, og mellom EFTA og Israel er regulert av en rekke avtaler. De mest relevante avtalene for Norge er de som regulerer forholdet mellom EFTA og henholdsvis Israel og Den palestinske selvstyremyndigheten: Frihandelsavtalen mellom EFTA-landene og Israel fra 01.01.1993, Frihandelsavtalen mellom EFTA og Den palestinske selvstyremyndigheten fra 01.07.1999 og Administrativt arrangement/Technical Arrangement¹⁶⁹ fra 2005 mellom EFTA-statene og Israel om opprinnelsesbevis utstedt i forbindelse med frihandelsavtalen og den bilaterale landbruksavtalen.

EFTA-Israel avtalen gir blant annet redusert toll på en rekke varer fra Israel. EU har gjentatte ganger understreket at israelske varer produsert i bosettinger ikke skal få redusert toll under frihandelsavtalen mellom EU og Israel.¹⁷⁰ Dette ble bekreftet av EU-domstolen i 2010.¹⁷¹ Dette gjelder også for avtalen mellom EFTA og Israel.¹⁷² I 2005 ble et Administrativt arrangement godkjent av EFTA-statene og Israel som et tillegg til frihandelsavtalen mellom EFTA og Israel, der man ble enig om

EU har gjentatte ganger understreket at israelske varer produsert i bosettinger ikke skal få redusert toll under frihandelsavtalen mellom EU og Israel.¹⁷⁰

at varer fra bosettingene skulle merkes med postnummer for by, landsby eller industriområde der varen har «oppnådd opprinnelsesstatus».¹⁷³

EFTA innførte denne ordningen omtrent seks måneder etter at EU hadde innført samme ordning. Gjennom denne løsningen, der følgedokumenter fra israelske eksportører kun skal merkes med postnummer eller navn på produksjonsstedet, i stedet for å merkes tydelig med at varen kommer fra en bosetting på Vestbredden, havner byrden på mottakerlandet for å sørge for at de ikke gir tollpreferanser til varer fra bosettingene.

Europakommisjonen har utarbeidet en oversikt over postnumre i Israel og hvilke poststeder som ligger innenfor Israels grenser før 1967, og hvilke som ligger på okkuperte områder. Denne listen var konfidensiell inntil april 2012. I februar 2012 ble et lovforslag lagt fram og godkjent i Europaparlamentet med mål om å forenkle EUs Administrative arrangement med Israel.¹⁷⁴ 03.08.2012 sendte Europakommisjonen et varsel til importører. Dette førte til at listen over postkoder ble offentliggjort, og ansvaret for å sjekke produktenes opphav utvidet til å inkludere importørene i tillegg til tollmyndighetene.

Ansvaret legges fortsatt på mottakerlandene og ikke på israelske myndigheter og eksportører når det gjelder å sjekke om varene de importerer er fra Israel eller fra en bosetting. Det vil si at israelske eksportører og tollmyndigheter fremdeles kan skrive at et produkt fra de okkuperte områdene er fra Israel,

dersom de i tillegg skriver postkoden slik at importørene skal kunne verifisere om produktene er fra en bosetting eller ikke.

Nedenfor ser vi nærmere på norske retningslinjer og praksis på dette området.

6.6.3 Toll og frihandel: Norsk praksis

Som vist over skal ikke varer fra israelske bosettinger få redusert toll ved innførsel til Norge. Vi har søkt å få bekreftelse fra norske myndigheter på hva som er praksis når det gjelder tollbehandling av slike produkter i Norge, om det foregår noen kontroll av tollbehandlingen av bosettervarer, og om oversikten fra EU over hvilke postnumre som ligger i Israel, og hvilke som ligger på okkuperte områder er tilgjengelig for norske importører.

Vi tok kontakt med Finansdepartementet (FD) for å få en bekreftelse på norske myndigheters standpunkt når det gjelder tollbehandling av bosettervarer. I sitt svar er FD klare på at det er Toll- og avgiftsdirektoratet (TAD) som er ansvarlig kontrollmyndighet, og at direktoratet ikke skal gi tollfritak i tilfeller hvor det er indikasjoner på at varer kommer fra israelske bosettinger. I en e-post i april 2015 bekrefter departementet at Norge er på linje med EU i denne saken, og skriver videre:

«Finansdepartementet viser til at EØS- og EU-ministeren har gjort det klart at EFTAs frihandelsavtale med Israel kun har gyldighet for det territoriet som var

under israelsk kontroll og internasjonalt anerkjent fra før Seksdagerskrigen, dvs før 4. juni 1967. Varer med opprinnelse fra israelske bosettinger i okkuperte områder på Vestbredden, Øst-Jerusalem og Golan skal derfor ikke gis tollfritak under frihandelsavtalen med Israel.»¹⁷⁵

Departementet understreker at det er importøren i Norge som plikter å dokumentere at innførsel med tollfritak er i samsvar med frihandelsavtalen, og at opprinnelse i Israel skal dokumenteres med opprinnelsesbevis med opplysninger om by eller industriell sone i Israel.¹⁷⁶ FD bekrefter i tillegg at varer fra israelske bosettinger heller ikke omfattes av EFTAs frihandelsavtale med PLO/palestinske myndigheter.¹⁷⁷

I januar 2015 tok vi kontakt med Toll- og avgiftsdirektoratet (TAD) for å høre om hvordan tollbehandlingen av bosettervarer fungerer i praksis. I en epost fra 28.4.2015 bekrefter TAD at de slutter seg til Finansdepartementets oppfatning om at bosettervarer ikke skal få tollfritak i henhold til EFTA-Israel-avtalen. På spørsmål om hvordan TAD mener at varer fra bosettinger bør tolldeklarerer, skriver direktoratet i en e-post 13.03.2015:

«Som tidligere nevnt er det selvdeklareringsprinsipp i Norge. Dette innebærer at en importør/speditør selv deklarerer hvilken avtale en innfører varer etter og tollvesenet foretar stikkprøvekontroll. *Hvordan varer fra bosettinger deklarerer er helt avhengig av hvordan norske importører velger å deklarerer de*»¹⁷⁸ (vår utheving).

Vi har også søkt å finne ut om tollvesenet i Norge utfører kontroller av varer fra Israel for å sjekke om noen av dem er deklarerert som å komme fra en bosetting. I en epost 27.02.2015 skriver TAD at de ikke kunne uttale seg om hvorvidt Tollvesenet utførte kontroller på import av bosettervarer, eller om de hadde oppdaget bosettervarer.

I en e-post fra 27.04.2015 skriver direktoratet videre: «Importører i Norge forteller via ett elektronisk fortollingssystem «TVINN». Her deklarerer de selv varene etter selvdeklareringsprinsippet. Av alle deklarasjonene som går gjennom Tvinn-systemet, kontrollerer vi ca. fem prosent. Det er således mulig at det går gjennom feildeklareringer.»

Europakommisjonen har produsert en oversikt over hvilke postnumre som tilhører bosettinger, og hvilke som tilhører steder i Israel. Denne listen kan brukes for å påvise om en vare kommer fra Israel eller fra en bosetting på okkupert palestinsk område. listen ble offentliggjort i forbindelse med at EU-kommisjonen sendte et varsel til importører som utvidet ansvaret for å sjekke produktenes opphav til å inkludere importørene i tillegg til tollmyndighetene.

Vi spurte TAD om de hadde kommunisert dette varselet til norske importører eller gjort postkodelista offentlig tilgjengelig. I en e-post 02.02.2015 skrev TAD at de ikke hadde gjort dette siden de avventet tilbakemelding fra Utenriksdepartementet før en eventuell publisering. Som svar på påfølgende

henvendelse fra Fagforbundet og Norsk Folkehjelp skriver Utenriksdepartementet 10.08.15 at de ikke har noen innvendinger mot at TAD publiserer/lager en lenke til EUs postnummerliste på sine hjemmesider. UD skriver videre at de også har informert Finansdepartementet om dette.

Siden det finnes flere eksempler på at varer fra bosettinger blir merket med Israel som opprinnelsesland, er det uklart hvordan importørene har kunnet vite om en vare har opprinnelse fra Israel og ikke fra en bosetting, når norske myndigheter eller EFTA tilsynelatende ikke har formidlet postnummerlista som EU har utarbeidet, slik EU har gjort.

Dette betyr at vi ikke kan utelukke at varer fra israelske bosettinger har nytt godt av tollpreferanser ment for varer produsert i Israel (dekket av frihandelsavtalen mellom EFTA og Israel). Gjeldende EFTA- (og EU-) regelverk legger et urealistisk ansvar på de enkelte medlemslandene for å sikre at varer fra Israel behandles med basis i riktig frihandelsavtale. På tross av dette er det norske myndigheters ansvar å sørge for at avtaler følges og at kontroller utføres for å sikre at varer fra bosettinger ikke nyter godt av preferansebehandling.

6.6.4 Debatt om importstopp

Det foregår påvirkningsarbeid både på nasjonale nivå og i Brussel for å redusere importen av bosettingsprodukter til Europa. I rapporten Trading Away Peace fra 2012, utgitt

av 22 europeiske organisasjoner inkludert Norsk Folkehjelp, var en anbefalingene at varer fra bosettingene ikke bør kunne importeres til Europa.¹⁷⁹ Irlands utenriks- og handelsminister, Charles Flanagan, bekreftet i desember 2014 at Irland ville støtte et fullt forbud mot bosettingsvarer i EU. Han understreker samtidig at det per i dag ikke er mulig å sikre støtte for et slikt forslag i EU.¹⁸⁰

EU har også tatt enkelte steg rettet mot konkrete varegrupper fra bosettingene. I mai 2014 besluttet EU å utelukke import av fjærkre og egg fra bosettingene. Den offisielle årsaken var ikke et ønske om å få slutt på handel med bosettingene, men at EU ikke anerkjenner det israelske jordbruksdepartementets veterinærtilsyns myndighet i de okkuperte palestinske områdene. Derfor konkluderte EU at fjærkre fra bosettingene ikke oppfylte helsekravene for import.¹⁸¹

Graffiti av den kjente engelske kunstneren Banksy. Banksy opererer under pseudonym og har laget en serie satiriske veggmalierier med motiver fra Palestina. Foto: Massimiliano Gianni / Flickr.

Anbefalinger

Under følger våre anbefalinger til norske myndigheter, handelsstanden i Norge og privatpersoner for handel som støtter opp om ulovlig bosettingsvirksomhet.

Anbefalinger til norske myndigheter

- i. Norske myndigheter bør være aktive pådrivere for å få til et regelverk som hindrer import av bosettingsvarer til Europa.
- ii. I påvente av et regelverk som hindrer import av bosettingsvarer må norske myndigheter bidra aktivt i prosesser som foregår på europeisk nivå for å legge mer av ansvaret for tydelig opprinnelsesmerking over på israelske myndigheter.
- iii. Norske myndigheter må sørge for at statistikk om import fra Israel, fra israelsk økonomisk virksomhet i de okkuperte områdene og fra områder styrt av de palestinske selvstyremyndighetene genereres på en måte som gjør det mulig å lese ut fra data fra Statistisk sentralbyrå (SSB) hva som er volum og verdi på varer importert fra de respektive områdene.
- iv. Norske myndigheter må sørge for at tollmyndighetene har de ressursene som trengs for å utføre kontroll med varer importert fra Israel. De må sørge for at varer merket med postkoder fra bosettinger i de okkuperte områdene ikke nyter godt av lavere tollsatser under avtalen mellom EFTA og Israel. Norske myndigheter må også gi klare retningslinjer for hvordan og i hvor stort omfang slik kontroll skal foregå.

Anbefalinger til norske selskap og importører

- i. Norske selskaper og importører bør avslutte handel med selskaper som har produksjon i bosettinger og tilknyttede industrisoner, eller som på andre måter bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.
- ii. Norske selskaper og importører bør avslutte handel med varer som produseres i israelske bosettinger og tilknyttede industrisoner i de okkuperte palestinske områdene.

Anbefalinger til privatpersoner

- i. Vi oppfordrer folk til ikke å kjøpe varer som er produsert i de okkuperte palestinske områdene. Vi oppfordrer også folk til ikke å kjøpe varer fra selskaper som har produksjon i bosettingene, uavhengig av om varene som selges i Norge er produsert i en fabrikk i en bosetting eller ikke.

7. INSTITUSJONELT SAMARBEID OG NÆRINGS LIVSSAMARBEID

Det finnes flere eksempler på næringslivs- og forskningssamarbeid mellom norske involverte og israelske aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

En israelsk bosetting utenfor den palestinske byen Betlehem på Vestbredden, 2012. (Foto: Ingvild Skogvold)

7. Institusjonelt samarbeid og næringslivssamarbeid

I dette kapitlet har vi samlet flere eksempler på institusjonelt samarbeid og næringslivssamarbeid mellom norske involverte og israelske aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

7.1 EUs rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling

Både Norge og Israel er med i EUs rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling. Norge har deltatt i EUs rammeprogram siden 1994. EUs sjuende rammeprogram for forskning varte fra 2007 til 2013. EUs åttende rammeprogram, Horizon 2020, er nå i gang og vil vare i sju år. Horizon 2020 har et budsjett på over 80 milliarder euro.

Norges deltakelse er nedfelt i EØS-avtalen, noe som gir Norge de samme rettighetene og forpliktelsene som EU-medlemsland. Norske myndigheter betaler en kontingent for deltakelse på 8,9 milliarder norske kroner.¹⁸² Israel er, sammen med Sveits, ett av to land som deltar i disse programmene gjennom bilaterale avtaler. Israel har vært assosiert medlem av EUs forsknings- og innovasjonsprogram siden 1996. Under FP7-programmet deltok israelske offentlige og private institusjoner i over 1500 prosjekter. Israelske deltakere mottok rundt 780 millioner euro i forskningsmidler, og israelske myndigheter bidro med 530 millioner euro til forskningssamarbeidet.¹⁸³

19.07.2013 vedtok EU retningslinjer som stadfestet at EU-midler ikke skulle gå til

aktører som var registrert i bosettinger, eller til aktivitet i bosettingene.¹⁸⁴ Retningslinjene gjør det også klart at enhver avtale mellom Israel og EU må inkludere en territoriell klausul som fastslår at avtalen ikke gjelder for bosettinger på Vestbredden, Jerusalem eller Golanhøyden.

Dette vedtaket førte til at Israel truet med ikke å delta i Horizon 2020-programmet, noe som hadde ført til at israelske forskningsinstitusjoner og hightechselskaper ville ha mistet forsknings- og utviklingsmidler til 500 millioner euro.

Partene kom til slutt fram til en enighet. Denne innebar at Israel fikk legge ved et dokument i avtalen som forklarte at de var uenige med retningslinjene fra et juridisk og politisk perspektiv.

I tillegg ble EU og Israel enige om at israelske aktører som har operasjoner i forbindelse med bosettinger vil kunne bli vurdert til å motta EU-midler. I disse tilfellene vil det være nødvendig at den israelske aktøren har et system som sikrer at EU-midlene bare blir brukt innenfor internasjonalt anerkjente grenser.¹⁸⁵

08.06.2014 kunne Europakommisjonens president José Manuel Barroso og Israels statsminister Benjamin Netanyahu kunne dermed signere en tilknytningsavtale for Horizon 2020.

19.07.2013 vedtok EU retningslinjer som stadfestet at EU-midler ikke skal gå til aktører som var registrert i bosettinger, eller til aktivitet i bosettingene.¹⁸⁴

Israelsk–norsk samarbeid under EUs rammeprogram for forskning

FP7: EUs sjuende rammeprogram for forskning

Israelske og norske aktører samarbeidet i til sammen 196 prosjekter under FP7, det forrige rammeprogrammet for forskning og utvikling. Siden dette gjelder forrige rammeprogram for forskning, er flesteparten av prosjektene nå avsluttet.

Nedenfor følger eksempler på prosjekter der norske deltakere har samarbeidet med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

Prosjektets navn	Varighet	Norsk deltaker	Israelsk deltaker	Årsaken til at samarbeidet anses som problematisk.
Cybersecurity on SCADA (COCKPITCI)	01.01.2012–31.12.2014	Lyse Energi AS	The Israel Electric Corporation Limited (IEC)	IEC manipulerte strømforsyningen til Gazastripen i 2008, og planlegger og bygger infrastruktur for elektrisitetsforsyning til de israelske bosettingene.
Public Perception of Security and Privacy (PACT)	01.02.2012–31.01.2015	PRIO, Institutt for fredsforskning	Ministry of Public Security	Departementet er lokalisert i okkuperte Øst-Jerusalem.
Personalised Centralized Authentication System	01.10.2013–30.09.2016	Norsk Regnesentral	Afcon Control & Automation Ltd.	Afcon Control and Automation har levert metalledetektorer til israelske kontrollposter på okkupert palestinsk område. Selskapet leverer også tjenester til det israelske militæret og fengselsmyndighetene.
SKIN TREAT	09.01.2008–31.08.2012	SINTEF	Ahava Dead Sea Laboratories Ltd.	Kosmetikkprodusenten Ahava lager produkter som inneholder leire og mineraler fra Dødehavet på den okkuperte palestinske Vestbredden. Selskapets fabrikk og besøkscenter ligger i den israelske bosettingen Mitzpe Shalem ved Dødehavet, på den okkuperte Vestbredden.
European biodiversity observation network (EBONE)	04.01.2008–31.03.2012	Norsk Institutt for Naturforskning (NINA)	Israel Nature and National Parks Protection Authority	Administrerer og kontrollerer nasjonalparker både i Israel og på Vestbredden. I mars 2015 stod Israel Nature and National Parks Protection Authority bak rivingen av EU-finansierte tilfluktsrom i Øst-Jerusalem. Rivingen ble fordømt av EU. ¹⁸⁶

«Vi vil etablere egne rutiner i søknadsfaser for å kunne sjekke om potensielle israelske prosjektpartnere har aktivitet på okkupert område.»

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp har gjort disse norske aktørene oppmerksomme på de israelske samarbeidspartneres normbrudd. I de tilfellene hvor prosjektet er avsluttet, oppfordrer vi de ulike aktørene til å sikre at de i framtidige samarbeid gjennom EUs rammeprogram for forskning, ikke deltar i prosjekter sammen med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettsbrudd. I det tilfellet hvor prosjektet ennå pågår, oppfordrer vi den norske deltakeren til å avslutte prosjektet, om ikke den israelske samarbeidsaktøren avslutter sine normbrudd.

SINTEF skriver følgende til Fagforbundet og Norsk Folkehjelp:

«SINTEF ble invitert med i EU-prosjektet "Skin Treat" i 2007. Den israelske koordinatoren var registrert med adresse ved Tel Aviv og SINTEF var ikke kjent med at de hadde aktiviteter på okkupert område. Deres deltakelse var på den tid i tråd med EUs regelverk. EU har fra 2013 skjerpet sin politikk og Norges forskningsråd har lagt seg på samme linje, slik at forskningsprosjekter med støtte fra dem ikke kan involvere israelske aktører med aktivitet på okkupert territorium. SINTEF har innført tilsvarende politikk og praksis. Vi vil etablere egne rutiner i søknadsfaser for å kunne sjekke om potensielle israelske prosjektpartnere har aktivitet på okkupert område.»¹⁸⁷

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp mener SINTEF går foran som et godt eksempel når de ønsker å etablere egne rutiner for å sjekke om framtidige prosjektpartnere har aktivitet på

okkupert område. Vi oppfordrer andre norske institusjoner til å gjøre det samme.

Ifølge PRIO har ikke Ministry of Public Security (MPS) vært deltaker i programmet Public Perception of Security and Privacy (PACT), hvor PRIO har fungert som prosjektleder fra mars 2014. PRIO skriver følgende til Fagforbundet og Norsk Folkehjelp:

«MPS var et medlem av PACT-konsortiet som i 2011 søkte om midler fra den Europeiske Kommisjon. CORDIS-oppføringen du viser til gjenspeiler dette. Søknaden ble innvilget men MPS trakk seg fra konsortiet i februar 2012 før prosjektet hadde begynt. På grunn av rent administrative forsinkelser ble ikke oppsigelsen et faktum før 17 juni 2012.

MPS tok ikke imot finansiering fra EU i forbindelse med PACT-prosjektet og fikk ikke delta i forskningsaktiviteter i PACT-prosjektet. Forøvrig har PRIO forskere aldri hatt kontakt med MPS. »

PRIO skriver videre at det var «uenighet om EUs administrative regler som førte til at de trakk seg».¹⁸⁸

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp mener dette viser hvordan det er viktig at norske institusjoner fra starten av og på eget initiativ tar ansvar for å vurdere om prosjektpartnere har aktivitet på okkupert område eller på annen måte bidrar til brudd på folkeretten eller menneskerettighetene.

PRIO bør som SINTEF utvikle en egen rutine for dette.

Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) svarte at de i framtidige prosjekter under for eksempel Horisont 2020 vanskelig ser for seg noen generelle begrensninger av aktuelle prosjektpartnere. NINA påpeker videre at enhver partners egnethet i prosjektet må vurderes, og at herunder kan etiske vurderinger som menneskerettighetshensyn være relevante. De viser også til at vanlige prosjektdeltakere har begrenset styringsmulighet, og vil kun ha mulighet til selv å trekke seg fra prosjektet dersom slike verdispørsmål blir aktualisert. De påpeker videre at retningslinjer på dette området er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, siden det også er behov for tilgjengelig og oppdatert informasjon for at norske og europeiske institusjoner skal kunne vurdere slike saker korrekt.¹⁸⁹

Norsk Regnesentral (NR) hadde følgende kommentar: «Prosjektet ledes fra Portugal og NR har hatt liten påvirkning på hvem som ellers er partnere i prosjektet. Det er ikke NR som har invitert Afcon som partner i prosjektet. Dette er et forskningsprosjekt som er vurdert og godkjent av EU ut fra de faglige og etiske kriterier EU til enhver tid måtte legge til grunn. Prosjektet gir ikke Afcon kommersielle rettigheter som de kan bruke i sine andre virksomheter. NR kjenner ikke til Afcons virksomhet og har ingen mulighet til å trekke seg fra prosjektet nå. Prosjektet er lite og vi har ikke tro på at vi gjennom dette prosjektet vil få innsikt i eller påvirkning av Afcons øvrige virksomhet.»¹⁹⁰

Horizon 2020: EUs åttende rammeprogram for forskning

Da redaksjon for research til denne rapporten var avsluttet i mai 2015, var oversikten over norsk deltakelse i Horizon 2020 ennå ikke offentlig tilgjengelig. Det vil være mulig å søke om midler og delta i prosjekter fortløpende gjennom rammeprogrammets varighet og godkjente prosjekter vil offentliggjøres underveis.

Ovenfor har vi vist at norske deltakere i forrige rammeprogram for forskning, FP7, har samarbeidet med aktører som bidrar til alvorlige normbrudd i de okkuperte palestinske områdene. Selv om EU har vedtatt retningslinjer for israelsk deltakelse som skal gjelde fra og med Horizon 2020, tror vi det er en risiko for at norske aktører også i dette rammeprogrammet vil inngå i slike problematiske samarbeid. Dette er fordi de nye retningslinjene fra EU kun tar hensyn til hvor israelske aktører er registrert, og hvor de vil gjennomføre ulike aktiviteter, og ikke ser på hvorvidt selskaper eller institusjoner bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd. Det er derfor en risiko for at norske selskaper også gjennom Horizon2020-programmet kommer til å samarbeide med aktører som bidrar til alvorlige normbrudd.

Dette vises også av at selskapet Elbit Systems er partner i et godkjent Horizon 2020-prosjekt.¹⁹¹ Ifølge den palestinske organisasjonen Stop The Wall hadde Elbit Systems pr. mars 2015 søkt om midler til minst ni prosjekter gjennom Horizon 2020-programmet.

Elbit ble utelukket fra Statens pensjonsfond utland (SPU) på grunn av leveranser til den folkerettsstridige muren Israel har bygd på palestinsk land. Ett av prosjektene går ut på å utvikle teknologien Laser Gated Imaging (LGI). Denne teknologien blir brukt til militære applikasjoner, og det er stor sannsynlighet for at den vil bli brukt til å vedlikeholde Israels ulovlige mur og bosettinger på okkupert område.¹⁹²

EU-kommisjonen har sagt at Horizon 2020-midler bare finansierer forskning til sivile formål. Men Elbits LGI-teknologi er et eksempel på at slik teknologi kan være det som kalles «dual use», nemlig at teknologien kan anvendes til både sivile og militære formål.

Det er en risiko for at teknologi utviklet med EU-midler vil kunne overføres til aktiviteter som utgjør alvorlige krenkelser av folkeretten og menneskerettighetene. I tillegg bidrar EU-midlene til virksomhetens drift og soliditet. Uavhengig av innholdet i prosjektene, bør derfor ikke Elbit og andre selskaper som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd motta midler fra EUs rammeprogram for forskning og utvikling.

Selv om EUs retningslinjer var et steg i riktig retning, ser vi behov for at norske myndigheter utarbeider egne retningslinjer for norsk deltakelse i EUs rammeprogram for forskning. Dette er nødvendig for å sikre at norske aktører ikke samarbeider med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

7.2 Zenitel Norge og Stentofon Israel

Det norske selskapet Zenitel Norge er mest kjent for varemerket Stentofon. Zenitel leverer kommunikasjonssystemer til Stentofon Israel. På sine nettsider skriver Stentofon Israel at de er Zenitels eksklusive representant i Israel. Stentofon Israel selger produkter til det israelske militæret og det israelske forsvarsdepartementet. Ifølge Who Profits bekreftet selskapets vise-administrerende direktør Avi Budara i 2009 at systemene brukes i den israelske bosettingen Ariel på den okkuperte Vestbredden.

Zenitel Norge har opplyst til oss at de selger produkter til Stentofon Israel for rundt to–tre millioner norske kroner i året. På spørsmål fra oss om hvorvidt Zenitel Norge har retningslinjer når det gjelder økonomiske forbindelser med israelske bosettinger i de okkuperte områdene svarte selskapet: «Zenitel som selskap tar alltid forhåndsregler når det gjelder hvem vi selger vårt utstyr til.

Når det gjelder Stentofon Israel, så har de vært en forretningsforbindelse i mer enn tjue år og de har solgt våre kritiske kommunikasjonsløsninger over hele Israel i alle disse årene. De har fulgt med oss fra våre analoge systemer og nå over på våre mer moderne IP-baserte kommunikasjonssystemer.

Zenitel Norway AS har ingen direkte link mot israelske bosettinger og sluttkunder i Israel generelt – alt håndteres lokalt av vår forretningsforbindelse. Vi mottar ordre på utstyr i Norge, vi fakturerer, sender varer og mottar normal betaling for disse varene.»

Zenitel Norge sier at de har tatt opp problemstillingen med Stentofon Israel

ved flere anledninger. I følge Zenitel Norge svarer det israelske selskapet at de ikke er klar over at utstyret er installert i bosettingene, men at de har flere partnere i sitt system og at de ikke har full oversikt over nøyaktig hvor utstyret er montert. Svaret selskapet har gitt til Zenitel Norge står i motsetning til bekreftelsen fra vise-administrerende direktør Avi Budara fra 2009, om at systemene blir brukt i bosettingen Ariel.

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp anbefaler Zenitel Norge å inngå en avtale med Stentofon Israel om at selskapet ikke skal selge Zenitel Norges kommunikasjonssystemer til bosettinger. Denne avtalen bør også inkludere et krav til Stentofon Israel om å gjennomføre aktsomhetsvurderinger når det gjelder salg av Zenitels kommunikasjonssystemer til det israelske militæret og forsvarsdepartementet, for å sikre at dette utstyret ikke bidrar til folkeretts- og menneskerettsbrudd.

7.3 Elbit og Nicarnica

Det norske selskapet Nicarnica ble etablert i 2010 og har vært operative siden 2012. De har i dag seks ansatte, og mottar støtte fra Norsk institutt for luftforskning. Nicarnica har utviklet en teknologi til bruk i sivil luftfart som skal bidra til økt sikkerhet ved at pilotene blir varslet hvis de er på vei inn i luftrom infisert av vulkansk aske.

I 2012 inngikk Nicarnica en avtale med Airbus. Siden teknologien til Nicarnica passer best med Enhanced Vision Systems-teknologi (EVS), skrev Nicarnica under på en intensjonsavtale med Elbit Systems 15.07.2014.

I denne avtalen blir Elbit Systems og Nicarnica enige om å inngå et eksklusivt samarbeid med mål om å implementere Nicarnicas teknologi for sporing av vulkansk aske med Elbits EVS-kameraer.¹⁹³

Fagforbundet og Norsk Folkehjelp har oppfordret Nicarnica om å avslutte samarbeidet med Elbit. I dialogen med Nicarnica har vi gjort selskapet oppmerksom på at Elbit Systems ble utelukket fra Staten pensjonsfond utland i 2009 på grunn av leveranser til den folkerettsstridige delingsmuren.

I tillegg informerte vi om at Elbit Systems har levert ubemannede luftfartøy til det israelske militæret, som har blitt brukt på Vestbredden og Gaza. Elbit-droner av typen Skylark og Hermes ble brukt under angrepene mot Gaza i sommeren 2014, som drepte 2151 palestinere (1462 sivile) og gjorde 100 000 mennesker hjemløse.¹⁹⁴

I et møte med Fagforbundet og Norsk Folkehjelp i oktober 2014 understreket Nicarnica at de ennå ikke hadde inngått en bindende avtale med Elbit, og at

de skulle ta en endelig beslutning om leverandør av EVS-teknologi i løpet av 2015.

I juni 2015 ble det kjent at Elbit har fått europeiske midler til å utvikle integreringen av Nicarnicas teknologi for sporing av vulkansk aske med Elbits EVS-kameraer.¹⁹⁵

Anbefalinger

Under følger våre anbefalinger til norske myndigheter, organisasjoner, institusjoner og næringsliv som går på institusjonelt og næringslivssamarbeid som støtter opp om folkeretts- og menneskerettsbrudd.

Anbefalinger til norske myndigheter

- i. Norske myndigheter bør innføre egne retningslinjer for norsk deltakelse i EUs rammeprogram for forskning for å sikre at norske deltakere ikke samarbeider med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd.

Organisasjoner, institusjoner og næringsliv

- i. Norske organisasjoner, institusjoner og virksomheter bør unngå samarbeid innenfor næringsliv, kultur og forskning med aktører som bidrar til folkeretts- og menneskerettighetsbrudd i de okkuperte palestinske områdene.

Litteratur og henvisninger

- Agricultural Guiding and Awareness Society et al., *Farming Injustice*. 2013. <http://www.bdsmovement.net/files/2013/02/Farming-Injustice-Briefing-Feb2013-web.pdf>
- Aprodev, Broederlijk Delen, Caabu, CCFD – Terre Solitaires, Christian Aid, Church of Sweden, Cordaid, et al., *Trading Away Peace*. 2012
- Barat, Frank og Asa Winstanley, *Corporate Complicity in Israel's Occupation*. London: Pluto Press, 2011
- B'tselem, *Dispossession and Exploitation – Israel's Policy in the Jordan Valley and Northern Dead Sea*. 2011. <http://www.btselem.org/publications/summaries/dispossession-and-exploitation-israels-policy-jordan-valley-northern-dead-sea>
- Business and Human Rights Resource Centre, *Case Profiles*. <http://business-humanrights.org/en/corporate-legal-accountability/case-profiles> (besøkt 24.04.2015)
- Business and Human Rights Resource Centre, *National Action Plans*. <http://business-humanrights.org/en/un-guiding-principles/implementation-tools-examples/implementation-by-governments/by-type-of-initiative/national-action-plans> (besøkt 24.04.2015)
- Anderson, Tom, Georgia Clough, Therezia Cooper, Jack Curry, Peter Jones, *Targeting Israeli Apartheid: A Boycott, Divestment and Sanctions Handbook*. Corporate Watch, 2011
- Danwatch, *Forretning på forbudt land III: Otte investeringsforeninger og København Kommunes investeringer i den israelske besættelse*. Desember 2014. https://www.danwatch.dk/wp-content/uploads/2015/03/forretning_pa_forbudt_land_iii_investeringsforeninger_og_koebenhavns_kommune-1.pdf
- Den internasjonale domstolen (ICJ). *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*. 2004. <http://www.icj-cij.org/docket/files/131/1677.pdf>
- Diakonia, *Jerusalem Light Rail: IHL Analysis*. 2012
- Den europeiske unions domstol, *Firma Brita GmbH v. Haptzollamt Hamburg-Hafen*. 25.2.2010
- Den europeiske unions domstol, *Products originating in the West Bank do not qualify for preferential customs treatment under the EC-Israel Agreement*. 25.2.2010. <http://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2010-02/cp100014en.pdf>
- Den internasjonale Røde Kors-komiteen, *Business and international humanitarian law*. 2006. www.icrc.org/eng/assets/files/other/icrc_002_0882.pdf
- EFTA, *Administrativt arrangement mellom de kompetente myndigheter i EFTA-statene og Israel vedrørende opprinnelsesbevis utstedt i forbindelse med frihandelsavtalen og den bilaterale landbruksavtalen*. 24.05.2005. http://www.toll.no/upload/Avtaler/Frihandelsavtaler/Israel/administrativt_arrangement.pdf
- Etikkrådet for Statens pensjonsfond utland (Etikkrådet), *Tilråding om utelukkelse av selskapet Kerr McGee*. 12.04.2005
- Etikkrådet, *Vedrørende investeringer med tilknytning til Midtøsten*. Brev til Finansdepartementet. 15.05.2006
- Etikkrådet, *Vedrørende Etikkrådets vurdering av investeringer i Israel Electric Corporation*. Brev til Finansdepartementet. 18.04.2008
- Etikkrådet, *Tilråding 15. mai 2009 om utelukkelse av selskapet Elbit Systems Ltd*. 15.05.2009
- Etikkrådet, *Tilråding fra 2009 vedrørende selskapenes Africa Israel Investments og Danya Cebus Ltd*. 16.11.2009
- Etikkrådet, *Tilråding 15. november 2010 om utelukkelse av selskapene FMC Corporation og Potash Corporation of Saskatchewan*. 15.11.2010
- Etikkrådet, *Tilråding om utelukkelse av selskapene Africa Israel Investments og Danya Cebus Ltd. fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond utland*. 01.11.2013
- Etikkrådet, *Tilråding 21. desember 2011 om utelukkelse av selskapet Shikun & Binui Ltd*. 21.08.2011
- EU. *Clarification on the notice issued to EU importers*. 15.08.2012. http://eeas.europa.eu/delegations/israel/press_corner/all_news/news/2012/20120815_en.htm
- EU. "Guidelines on the eligibility of Israeli entities and their activities in the territories occupied by Israel since June 1967 for grants, prizes and financial instruments funded by the EU from 2014 onwards". *Official Journal of the European Union*. 19.7.2013. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2013:205:0009:0011:EN:PDF>
- Europakommisjonen, *EU, Israel sign Horizon 2020 association agreement*. 08.06.2014. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-633_en.htm
- Europaparlamentet, *European Parliament resolution on the proposal for a Council decision on the conclusion of the regional Convention on pan-Euro-Mediterranean preferential rules of origin*. 2012. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=MOTION&reference=B7-2012-0061&language=EN>
- European Group of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, *Consultation Response: European Commission's Green Paper on the modernisation of EU public procurement policy- Towards a more efficient European Procurement Market*. 04.2011. <http://nhri.ohchr.org/EN/Themes/BusinessHR/Documents/ECprocurement2011.pdf>
- Finansdepartementet, *Stortingsmelding 19 (2013-2014). Om forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2013*
- Finansdepartementet, *Oppheving av utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland*. 21.08.2013. www.regjeringen.no/nb/dokumentarkiv/stoltenberg-ii/fin/Nyheter-og-pressemeldinger/nyheter/2013/oppheving-av-utelukkelse-fra-statens-pe.html?id=733936
- Finansdepartementet, *Utelukkelse av selskaper fra SPU og endringer i statsobligasjonsunntaket*. 30.01.2014. www.regjeringen.no/nb/aktuelt/utelukkelse-av-selskaper-fra-spu-og-endr/id750091/
- Finansportalen, *Ord og begreper*. www.finansportalen.no/Tips+og+r%C3%A5d/Ord+og+begreper?key=5999#A (besøkt 27.04.2015)
- Finansportalen, *Risiko og avkastning i obligasjonsfond*. www.finansportalen.no/Tips+og+r%C3%A5d/Investering/Obligasjonsfond/risiko-og-avkastning-i-obligasjonsfond (besøkt 27.04.2015)
- Foreign & Commonwealth Office, *Storbritannia, Overseas Business Risk- Israel*. 01.06.2014. www.ukti.gov.uk/export/countries/asiapacific/neareast/israel/overseasbusinessrisk.html
- Forskningsrådet, *Bakgrunn: EUs 7. rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling*. 29.6.2007. www.forskningsradet.no/no/Artikkel/Bakgrunn_EUs_7_rammeprogram_for_forskning_og_teknologisk_utvikling/1182736909945
- Forskrift om offentlige anskaffelser. 01.01.2007. <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-04-07-402>
- FN, *UN Global Compact*. www.unglobalcompact.org
- FN, *FNs prinsipper for ansvarlige investeringer*. www.unpri.org
- FNs menneskerettighetsråd, *Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan*. 14.04.2010.

- <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/37BF1829818D0B788525770D00536076>
- FNs menneskerettighetsråd, *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie. Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework*. 21.03.2011. <http://www.business-humanrights.org/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>
- FNs menneskerettighetsråd, *Report of the Special Representative of the Secretary-General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie. Business and human rights in conflict-affected regions: challenges and options towards State responses*. 27.05.2011. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/TransCorporations/A.HRC.17.32.pdf>
- FNs menneskerettighetsråd, *Human rights and transnational corporations and other business enterprises*. 06.06.2011. <http://www.business-humanrights.org/media/documents/un-human-rights-council-resolution-re-human-rights-transnational-corps-eng-6-jul-2011.pdf>
- FNs menneskerettighetsråd, *Report of the independent international fact-finding mission to investigate the implications of the Israeli settlements on the civil, political, economic, social and cultural rights of the Palestinian people throughout the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*. 02.2013. <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/5ba47a5c6cef541b802563e000493b8c/0aed77dcb2bcf585257b0400568621?OpenDocument>
- FNs menneskerettighetsråd, *Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan*. 25.03.2015. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/HRC/28/L.33
- Framtiden i Våre Hender, *Offentlig etikkloshet*. 2008. <http://www.framtiden.no/200807032324/rapporter/etik-og-naringsliv/offentlig-etikkloshet.html>
- Genèvekonvensjonen, *Genève-konvensjon av 12. august 1949 om beskyttelse av sivile i krigstid*. <http://www.lovdata.no/traktater/text/tra-19490812-004.html>
- Hammond, Jeremy R, «Rogue State: Israeli Violations of U.N. Security Council Resolutions». *Foreign Policy Journal* 27.01.2010. <http://www.foreignpolicyjournal.com/2010/01/27/rogue-state-israeli-violations-of-u-n-security-council-resolutions/view-all/>
- Hever, Shir, *The Political Economy of Israel's Occupation*. London: Pluto Press, 2010
- Human Rights Watch, *Ripe for Abuse, Palestinian Child Labor in Israeli Agricultural Settlements in the West Bank*. 2015. <http://www.hrw.org/node/133920>
- Initiativ for Etisk Handel (IEH) og Barne- og likestillingsdepartementet, *Etiske krav i offentlige anskaffelser*. 2009. <https://www.regjeringen.no/nb/aktuelt/etikkhjelp-til-offentlig-sektor/id543083/>
- IEH, *Høring - NOU 2014:4 Enklere regler - bedre anskaffelser*. 31.10.2014. <http://etikshandel.no/noop/file.php?id=11823>
- Ireland Palestine Solidarity Campaign, *CRH Divest*. <http://www.ipsc.ie/campaigns/crh-divest>
- Israel - EFTA frihandelsavtalen. 01.01.1993. <http://www.toll.no/no/felles/regelverk/avtaler/frihandelsavtaler/israel--norge-frihandelsavtale/>
- Klagenemnda for offentlige anskaffelser (KOFA), *UiO kan ikke avvise det norske G4S*. 24.10.2013. <http://www.kofa.no/no/aktuelt/nyheter/2013/UiO-kan-ikke-avvise-det-norske-G4S/>
- Markedsføringsloven, *Lov om kontroll med markedsføring og avtalevilkår mv*. 01.06.2009. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-01-09-2>
- Norges Bank Investment Management, *Årsrapport 2011*. http://www.nbim.no/globalassets/reports/2011/annual-report-2011/arsrapport_11_web-siste-versjon.pdf
- Norges Bank Investment Management, *Årsrapport 2014*. http://www.nbim.no/contentassets/0ff9cd1d5c8e4737a7b7262d3ec167d4/2014_arsrapport.pdf
- Norges Bank Investment Management, *Ansvarlig Forvaltning 2014*. 2015. <http://www.nbim.no/apenhet/rapporter/2014-new/2014-ansvarlig-forvaltning/>
- OECD, *OECD Guidelines for Multinational Enterprises*. 2011. <http://www.oecd.org/corporate/mne/oecdguidelinesformultinationalenterprises.htm>
- OECD, *Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas*. 2012. <http://www.oecd.org/corporate/mne/mining.htm>
- Oslo Pensjonsforsikring AS, *Årsrapport 2013*. <http://www.opf.no/filestore/2013OP-Frsrapport.pdf>
- Panorama. *Deutsche Investment: Rabbau in Palästina*. Reportasje. 02.09.2010. <http://daserste.ndr.de/panorama/archiv/2010/panoramaze-ment101.html>
- PLO (Palestinske Selvstyremyndighetene) - EFTA frihandelsavtale. 01.07.1999. http://www.toll.no/templates_TAD/Article.aspx?id=118826&epslanguage=no
- Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*, 2001. http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft%20articles/9_6_2001.pdf
- Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskap fra SPU. *Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskap fra Statens pensjonsfond utland*. 18.12.2014. <https://lovdata.no/dokument/INS/forskrift/2014-12-18-1793>
- SodaStream. *SodaStream International Ltd. Annual Filing 2013*. 30.04.2014.
- Stop the Wall. *Supporting Israeli Apartheid, EU funding for Elbit Systems*. 02.2015. http://www.stophthewall.org/sites/default/files/horizon2020elbit_0.pdf
- State Comptroller's Report no. 62. Chapter Seven: *Industrial Zones in Judea and Samaria and the Rural Sector*, oversatt av Connie Hackbarth fra Alternative Information Center (AIC) for Who Profits. 05.2012. <http://www.whoprofits.org/content/translation-state-comptrollers-report-industrial-zones-opt>
- Taylor, Mark B, *Kartleggings- og avvikanalyse: Statens plikt til å beskytte*. Oslo: Fafo, 2013
- The Israeli Committee Against House Demolitions, *Israel's policy of demolishing Palestinian homes must end: a submission to the UN Human Rights Council by the Israeli Committee Against House Demolitions*. 03.2012. <http://www.icahd.org/node/458>
- The Co-operative, *The Co-operative and the illegal Israeli settlements*. Besøkt 05.05.2015. <http://www.co-operative.coop/our-ethics/our-plan/tackling-global-poverty/ethical-trading-and-human-rights/the-co-operative-and-the-illegal-israeli-settlements/>
- Tollvesenet, «§ 8-4 opprinnelsesregler preferansetoll». <http://www.toll.no/no/felles/regelverk/tollabc/tollabc-8-preferansetoll/-8-4-opprinnelsesregler-preferansetoll/>
- Trondheim Kommune, *Budsjett, regnskap og årsrapporter*. <https://www.trondheim.kommune.no/budsjett-regnskap/>
- Trondheim Kommune, *Finansreglement*. 20.11.2014. <https://www.trondheim.kommune.no/finansreglement>
- Trondheim Kommunale Pensjonskasse. *Årsrapport 2013*. 07.05.2014. <https://www.trondheim.kommune.no/multimedia/1115028997/Arsrapport-TKP-2013.pdf>

- UNICEF, *Children in Israeli Military Detention: Observations and Recommendations*. 06.03.2013. http://www.unicef.org/oPt/UNICEF_oPt_Children_in_Israeli_Military_Detention_Observations_and_Recommendations_-_6_March_2013.pdf
- United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*. United Nations, 2011.
- UN OCHA, *The humanitarian impact of Israeli settlement policies*. 12.2012. https://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_settlements_FactSheet_December_2012_english.pdf
- UN OCHA, *Humanitarian Fact Sheet on the Jordan Valley and the Dead Sea Area*. 2012. <http://domino.un.org/unispal.nsf/0/1b8fb3d916cda6ca.8525799e006727a9?OpenDocument>
- UN OCHA, *Humanitarian Atlas, West Bank and Gaza Strip*. 2011. http://www.ochaopt.org/documents/ocha_opt_humaitarian_atlas_dec_2011_full_resolution.pdf
- UN OCHA, *Life, Liberty and Security*. <http://www.ochaopt.org/content.aspx?id=1010057>
- UN Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967*. 09.2013. <http://unispal.un.org/UNISPAL.NSF/0/296CF21249B48B-5B85257C0D00684C44>
- UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, *Statement on the implications of the Guiding Principles on Business and Human Rights in the context of Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory*. 06.06.2014. <http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Business/OPTStatement6June2014.pdf>
- Utenriksdepartementet, *En politisk løsning for Vest-Sahara*. 30.09.2009. <https://www.regjeringen.no/nb/tema/utenriksaker/naringslivssamarbeid-i-utlandet/vest-sahara/id480822/>
- Utenriksdepartementet, *Næringsliv og menneskerettigheter*. 29.08.2013. https://www.regjeringen.no/nb/tema/utenriksaker/menneskerettigheter/innsikt/mr_naeringsliv/id612189/
- Verdensbanken, *Area C and the Future of the Palestinian Economy*. 2013.
- VBDO, *Dutch Institutional Investors and Investments related to the Occupation of the Palestinian Territories*. 02.2014. http://businesshumanrights.org/sites/default/files/media/vbdo_dutch_institutional_investors_7.pdf
- Who Profits, *Alstom*. <http://www.whoprofits.org/company/alstom>
- Who Profits, *Cement Roadstone Holdings*. <http://whoprofits.org/company/cement-roadstone-holdings-crh>
- Who Profits, *Clal Group*. <http://whoprofits.org/node/22465>
- Who Profits, *Edom UK*. <http://www.whoprofits.org/company/edom-uk>
- Who Profits, *Hanson Israel*. <http://whoprofits.org/company/hanson-israel-formerly-pioneer-concrete-israel>
- Who Profits, *Motorola Solutions Israel*. <http://whoprofits.org/company/motorola-solutions-israel>
- Who Profits, *Nesher Israel Cement Enterprises*. <http://whoprofits.org/company/nesher-israel-cement-enterprises>
- Who Profits, *Readymix Industries*. <http://whoprofits.org/company/readymix-industries>
- Who Profits, *Veolia Environnement*. <http://www.whoprofits.org/company/veolia-environnement>
- Who Profits, *Flash Report: the Cellular Companies and the Occupation*. 10.2009. <http://www.whoprofits.org/content/cellular-companies-and-occupation>
- Who Profits, *Financing the Israeli Occupation – The Direct Involvement of Israeli Banks in Illegal Israeli Settlement Activity and Control over the Palestinian Banking market*. 10.2010. <http://www.whoprofits.org/content/financing-israeli-occupation>
- Who Profits, *SodaStream – A Case Study for Corporate Activity in Illegal Israeli Settlements*. 01.2011. <http://whoprofits.s483.sureserver.com/sites/default/files/WhoProfits-ProductioninSettlements-SodaStream.pdf>
- Who Profits, *The case of G4S. Private Security Companies and the Israeli Occupation*. 03.2011. <http://whoprofits.org/sites/default/files/WhoProfits-PrivateSecurity-G4S.pdf>
- Who Profits, *Hanson Quarry of HeidelbergCement in the West Bank*. Video. 08.05.2011- <http://www.youtube.com/watch?v=ols86IYCui0>, <http://www.youtube.com/watch?v=ols86IYCui0>
- Who Profits, *Technologies of Control. The Case of Hewlett-Packard*. 12.2011. http://www.whoprofits.org/sites/default/files/hp_report_final_for_web.pdf
- Who Profits, *Ahava: Tracking the Trade Trail of Settlement Products*. 05.2012. http://www.whoprofits.org/sites/default/files/ahava_report_final.pdf
- Who Profits, *Position Paper: Palestinian Workers in Settlements*. 01.2013. http://www.whoprofits.org/sites/default/files/palestinian_workers_in_settlements_wp_position_paper.pdf
- Who Profits, *Made in Israel: Agricultural Exports from Occupied Territories*. 04.2014. <http://www.whoprofits.org/content/made-israel-agricultural-export-occupied-territories>
- Yesh Din, *Data Sheet: Increase in Rate of Police Investigation Failure in cases of Ideological offences against Palestinians*. 12.11.2014. <http://www.yesh-din.org/postview.asp?postid=284>
- Yesh Din, *Petition to High Court of Justice*. 09.03.2009. <http://www.yesh-din.org/sys/images/File/QuarriesPetitionEng%5B1%5D.pdf>
- Yesh Din, *H CJ legalizes quarrying in the West Bank by Israeli companies*. 27.12.2011. <http://www.yesh-din.org/infoitem.asp?infocatid=171>

Anneks I

Liste over selskap SPU har investeringer i, og som gjennom sin aktivitet bidrar til okkupasjonen

Den israelske organisasjonen Who Profits har etablert en database over selskaper som er aktive i de okkuperte palestinske områdene, og som gjennom sin virksomhet bidrar til okkupasjonen. Pr. mars 2015 er det over 530 selskap i denne databasen. Vi har i vårt arbeid sjekket selskapene, internasjonale og israelske, opp mot beholdningsrapporten til SPU pr. 31.12.2014 og har endt opp med en liste på 41 selskaper som SPU har investeringer i. Det er også, som tidligere nevnt, denne listen vi har gått ut fra når vi har sjekket fondsporteføljene til de 13 norske bankene og fondsforvalterne vi har undersøkt.

Alon Blue Square (Israel)

Alon Blue Square eier Dor Alon, et selskap som har monopol på levering av gass og petroleum til Gazastripen. Dor Alon har også flere bensinstasjoner og storkiosker i ulike israelske bosettinger på Vestbredden. Alon Blue Square driver blant annet supermarkedet-kjeden Mega. Kjeden har lokaler i bosettinger på okkuperte Vestbredden.
www.bsi.co.il

Alstom (Frankrike)

Se boks på side 57

Azrieli Group (Israel)

Selskapet Sonol er en del av Azrieli-gruppen, gjennom Granit HaCarmel Investments. Sonol distribuerer raffinerte petroleumsprodukter, olje og energi-relaterte produkter, og driver en kjede med 235 bensinstasjoner og mer enn 165 dagligvarehandler. Selskapet har flere bensinstasjoner og dagligvarehandler i israelske bosettinger på Vestbredden, Øst-Jerusalem og Golanhøydene.

Bank Hapoalim (Israel)

Se boks på side 61

Bank Leumi (Israel)

Se boks på side 61

Bezeq (Israel)¹⁹⁶

Israels største telekommunikasjonsselskap. Selskapet leverer telekommunikasjonstjenester til alle israelske bosettinger, militærbaser og militære kontrollposter på Vestbredden og til israelske bosettinger på Golanhøydene. Selskapet har bygd infrastrukturen for telekommunikasjon på Vestbredden

og Golanhøydene. I tillegg har deres heleide datterselskap Pelephone Communications reist nesten 200 antenner og annen infrastruktur for telekommunikasjon på okkupert land på Vestbredden og Golanhøydene, og de leverer mobilkommunikasjon til israelske bosettere og soldater på de okkuperte områdene. Selskapet eier også YES, som leverer satellittkringkasting til noen militære kontrollposter og til samtlige israelske bosettinger.
www.bezeq.co.il

Caterpillar (USA)

Se boks på side 59

Cellcom Israel (Israel)¹⁹⁷

Israelsk leverandør av mobiltjenester. Selskapet har reist nesten 200 master og annen infrastruktur for telekommunikasjon på okkupert land på Vestbredden og Golanhøydene. Selskapet leverer mobilkommunikasjon til bosettere og soldater i de okkuperte områdene. I tillegg nyter selskapet godt av de strukturelle fordelene israelske mobilleverandører har i forhold til palestinske konkurrenter i det palestinske markedet.
www.cellcom.co.il

Cemex (Mexico)

Se boks på side 58.

CNH Industrial (Nederland)

Produserer maskiner som brukes i konstruksjonsarbeid. Produkter fra selskapet er brukt i byggingen av bosettinger, muren og i militære kontrollposter på Vestbredden. Maskiner produsert av selskapet har i tillegg vært brukt under husrivinger og til å rykke opp trær fra palestinsk jord på Vest-

bredden.
www.cnh.com

Delek Group (Israel)

Delek Group eier 76,16 prosent av andelene i Delek Israel Fuel gjennom sitt heleide datterselskap Delek Petroleum. Delek Israel Fuel eier og driver kjedene Delek bensinstasjoner og Menta storkiosker, som har filialer i flere bosettinger på Vestbredden. I juli 2013 vant selskapet et anbud for å levere drivstofftjenester til det israelske forsvarsdepartementet og den israelske hæren i løpet av de neste tre årene. Delek vil distribuere bensin og diesel via sine sivile bensinstasjoner over hele landet og via distribusjon av drivstofftanker til ulike militære baser. Selskapet leverte også drivstoff til byggeprosjekter i bosettingen Karmel.
www.delek.co.il

Dexia Group (Belgia) / Dexia Credit Local (Frankrike)

Se boks på side 61

Electra (Israel)

Electra er et konglomerat av israelske og internasjonale selskaper. Et av datterselskapene, Katzenstein Adler, har virksomhet i industrisonen Barkan, som er en israelsk bosetting på den okkuperte Vestbredden. Et annet datterselskap, Electra Construction, har vært involvert i anlegging av boligprosjekter i bosettinger på Vestbredden. Selskapet eier også Ariel Properties, hvis datterselskap Ariel Promol Malls Management markedsfører og driver et shoppingsenter i Ramot, et bosetterområde i Jerusalem. Electra er kontrollert av Elco Holdings, som eier 58,96 prosent av selskapets aksjer.
www.electra.co.il

First International Bank of Israel (Israel)

Se boks på side 61

Ford Motor (USA)

Ford Motor produserer og distribuerer biler til seks kontinenter, og har 70 fabrikker rundt om i verden. Kjøretøy fra selskapet blir brukt i «Caracal»-enheten i det israelske militæret. Caracal er en kampenhet som patruljerer den okkuperte delen av Jordandalen, områder på Vestbredden i nærheten av separasjonsmuren, og den israelsk-egyptiske grensen. I 2003 ble Fords F550 lastebiler ettermontert av selskapet Hatehof til pansrede personellkjøretøy til bruk av den israelske hæren på Vestbredden. I juni 2012 ble F550-lastebiler dokumentert nær bosettingen Susya under en ikke-voldelig demonstrasjon.

G4S (Storbritannia)

Se boks på side 60

General Mills (Pillsbury) (USA)

Selskapet framstiller frosne deigprodukter. En av fabrikkene ligger i Shalgal i Atarot industrisone, som er en bosetting på den okkuperte Vestbredden. Selskapet eksporterer produkter internasjonalt fra denne fabrikkene. Den israelske avdelingen er eid av General Mills (USA) og av Bodan Holdings.
www.generalmills.com

Gilat Satellite Network (Israel)

Selskapet leverer tjenester for satellittkommunikasjon. Selskapets antenner er installert i militære kontrollposter på Vestbredden. Selskapets avdelinger inkluderer Gilat Network Systems (GNS), Spacenet og Spacenet Rural Communications.
www.gilat.com

Heidelberg Cement (Tyskland)

Se boks på side 49

Hewlett-Packard (USA)

Se boks på side 50

Hyundai Heavy Industries (Sør-Korea)

Hyundai Heavy Industries (HHI) er verdens største skipsverft, og blant de fem produsentene innenfor tungindustri. Hyundai's gravemaskiner har blitt brukt i mange rivninger av palestinske hjem i Øst-Jerusalem og South Hebron Hills. Selskapets gravemaskiner har også blitt dokumentert under byggevirksomhet i en bosetting og en israelsk industrisone på Vestbredden.

IDB Holding Corp (Israel)

IDB Holdings Corporation Ltd. er morselskapet til IDB Group. IDB Group er et konglomerat av israelske og internasjonale selskaper. Gruppen kontrollerer Cellcom (som opererer på okkupert område), Discount Investment Corporation (selskapet som kontrollerer Maxima Air Separation Center, som driver en fabrikk i bosettingen Mishor Edomim), Makhteshim-Agan Industries (morselskapet til FiberTech, som befinner seg i bosettingen Karnei Shomron) og Shufersal (en supermarkedkjede som har filialer i bosettinger på Vestbredden).

Israel Discount Bank (Israel)

Se boks på side 61

Jerusalem Economy (Israel)

Selskapet eier og leier ut eiendom til kommersielle aktører på Vestbredden og på Golanhøydene. Blant annet eier

de bygningsmasse på mer enn 58 000 kvadratmeter i industrisonen Mishor Adumim og 74 000 kvadratmeter i industrisonen Atarot. Selskapet er en hovedaksjonær i Industrial Buildings Corporation, som eier og leier ut industrilokaler på Vestbredden og Golanhøydene.
www.jec.co.il

Kardan NV (Nederland)

Kardan NV er en nederlandsk investorgruppe. Selskapet eier 54 prosent av Tahal Group International, et israelsk ingeniørselskap som spesialiserte seg på vann- og avløpssystemer. Tahal har utviklet hovedplanen for Jerusalems avfalls- og vannbehandlingssystem. Når det er ferdig, vil dette systemet tjene de nord-østlige bosettingsnabolagene i Jerusalem (Neve Ya'akov og Pisgat Ze'ev), og omkringliggende bosettinger, blant annet Giv'at Ze'ev og Beithar Iilit, Ma'aleh Adumim, Adam, Anatot og Mitzpeh Yericho. Tahal-planen omfatter bygging av et renseanlegg i området av Nabi Mussa i den okkuperte Jordandalen. En tomt med en størrelse på 200 duman på palestinsk land vil bli brukt for luftede laguner. Et reservoar som vil brukes til å rense avløpsvann fra daddeltrær fra bosettingsgårder i okkuperte Jordandalen er også integrert i planen.
www.kardan.com

L-3 Communications Holdings (USA)

L-3 Communications er en leverandør av såkalte «homeland defence»-produkter og -tjenester. De var leverandører av SafeView-scannere for Erez militære kontrollpost i Gazastripen gjennom Hashmira/G4S¹⁹⁸ og bagasjescannere for militære kontrollposter på Vestbredden gjennom Eltal Technolotigstics. Datterselskapene inkluderer PARAMAX Systems Corporation, Raytheon Intelligence and Information Systems, Titan Corp., L-3 Communication Combat Propulsion Systems og L-3 Communications MAPPS.
www.L-3Com.com

MAN Group (Storbritannia)

Et av Europas største selskaper for kommersielle kjøretøy, motorer og maskinteknikk. Selskapet leverer understellet til bilen som frakter «Skunk» – et våpen som brukes til kontroll av menneskemengder. «Skunk» produseres av Odortec.
www.man.com

Manitou (Frankrike)

Framstiller maskiner og utstyr for bygg- og anleggsbransjen. Selskapets kraner har blitt brukt i byggingen og vedlikeholdet av muren på den okkuperte Vestbredden.
Nettside: www.manitou.com

Mitsubishi Motors Corporation (Japan)

Et multinasjonalt bilselskap. Mitsubishis Pajero-modell blir brukt av den israelske siviladministrasjonen for å distribuere rivings- og konfiskeringsordre i område C på Vestbredden. Pajero-modellen har også blitt brukt av hundrevis av høyere offiserer i det israelske militæret siden 2007.
www.mitsubishi-motors.no

Mizrahi Tefahot Bank¹⁹⁹ (Israel)

Se boks på side 61

Motorola Solutions (USA)

Se boks på side 51

Partner Communications (Israel)²⁰⁰

Partner Communications er en israelsk leverandør av mobile telefonitjenester. Selskapet har reist mer enn 320 antenner og annen infrastruktur for telekommunikasjon på okkupert land på Vestbredden og Golanhøydene. Selskapet leverer mobile kommunikasjonstjenester til bosettere og israelske soldater i de okkuperte områdene. I tillegg nyter selskapet godt av de strukturelle fordelene israelske mobil-selskaper har i forhold til palestinske konkurrenter i det palestinske markedet.
www.orange.co.il

Paz Oil (Israel)

Paz har monopol på salg av olje til den palestinske selvstyremyndigheten (PA) på Vestbredden. Paz driver bensinstasjoner i bosettinger på Vestbredden. Datterselskapet PazGas leverer gass til husholdninger i israelske bosettinger. Fra 2007–2013 har Paz vært hovedleverandør av bensin til det israelske militæret.
www.paz.co.il

Rami Levi Chain Stores Hashikma Marketing 2006 (Israel)

Den tredje største dagligvarekjeden i Israel. Selskapet driver fem supermarkeder på Vestbredden, og eier mer enn halvparten av de kommersielle sentrene hvor de har butikkene sine. Selskapet var utbyggeren av det kommersielle senteret i Mishor Edomim. Et av selskapets morselskaper, heleid av Rami Levy, kontrollerende aksjonær og CEO, og partnere i Mega Or Holdings, planlegger nye kjøpesentre i bosettingen Ariel, og i okkuperte Øst-Jerusalem. Et Rami Levi-supermarked kommer til å ta opp 3000 kvadratmeter i kjøpesenteret i Ariel. Gjennom datterselskapet Rami Levi Hashikma Marketing Communications, markedsfører selskapet mobiltjenester. Disse er basert på nettverket og den fysiske infrastrukturen til Pelephone Communications, som har stasjonert hundrevis av antenner og telekommunikasjonsanlegg på okkupert land på Vestbredden

og Golanhøydene.
www.rami-levy.co.il

Shufersal (Israel)

Shufersal er en kjede av supermarkeder. Selskapet har bygd et kjøpesenter i Mishor Adumim, en industrisone som tilhører bosettingen Ma'ale Adumim på Vestbredden. Selskapet har også en avdeling i nabolaget Gilo i Jerusalem, som er en israelsk bosetting på den okkuperte Vestbredden. En av selskapets underkjeder, Yesh Supermarkets, har butikker i flere bosettinger på Vestbredden, inkludert Modi'in Illit og Ariel. Selskapet distribuerer produkter som er framstilt i bosettinger på Vestbredden under sitt eget merkevareravn Shufersal. For eksempel selger selskapet bøtter og ris som er pakket av Maya Foods i industrisonen Mishor Adumim, og rengjøringsproduktene til Plasto Polish (Barkan), produsert i industrisonen Barkan, begge israelske bosettinger på Vestbredden. Shufersal er kontrollert av IDB Group²⁰¹ (Nochi Dankner, Manor-familien og Livnat-familien) og av Bronfman Group.
www.shufersal.co.il

Siemens (Tysland)

Siemens er et konglomerat av ingeniørselskaper. Selskapets systemer for trafikkovervåking er installert av deres israelske representant, Orad Group, på veier i de okkuperte områdene som palestinere ikke kan kjøre på uten spesiell tillatelse, inkludert vei nr. 5 og nr. 443.
www.siemens.com

Terex (USA)

Terex produserer lastebiler og anleggsutstyr. Terex' lastebiler har blitt brukt i byggingen av muren, blant annet på land eid av de palestinske landsbyene Nilin og Ras A-Tira, og i byggingen av A1-toget som går mellom Tel Aviv og Jerusalem, over land eid av de palestinske landsbyene Beit Surik og Beit Ikka på Vestbredden. Terex eier Amida Industries, som lager flomlys som brukes på byggeplasser langs muren og på militære kontrollposter. For eksempel ble utstyr fra Terex brukt under byggingen av kontrollposten ved Ofer fengsels- og arrester senter og ved byggingen av kontrollposten Deir Sharaf på Vestbredden.
www.terex.com

Toyota Motor Corporation (Japan)

En multinasjonal bilprodusent. Gjennom sin eneleverandør i Israel, Union Motors, leverer Toyota kjøretøy til det israelske militæret. Toyotas Hilux-modell blir brukt av det israelske militæret, politiet, grensepolitiet og siviladministrasjonen i de okkuperte palestinske områdene. Hilux-kjøretøy blir brukt av militæret til å beskytte ulovlige bosettinger og militærbase

på Vestbredden, til å undertrykke palestinske demonstranter og til å utføre husrivinger.
www.toyota-global.com

Volvo (Sverige)

Volvo produserer lastebiler, busser og utstyr for bygg- og anleggsvirksomhet. Volvo Group eier 26,5 prosent av aksjene i det israelske selskapet Merkavim. Merkavim produserer busser for transport av fanger for de israelske fengselsmyndighetene. Disse bussene blir blant annet brukt for transport av palestinske fanger fra de okkuperte områdene til fengsler i Israel, noe som er i strid med internasjonal humanitær rett. Merkavim produserer også pansrede busser som Egged bruker til offentlig transport til bosettinger på Vestbredden. I tillegg har bulldosere og lastebiler produsert av andre medlemmer av Volvo Group blitt brukt i forbindelse med riving av palestinske hjem i Øst-Jerusalem, og i byggingen av militære kontrollposter og israelske bosettinger på Vestbredden.
www.volvo.com

Von Roll Holdings (Sveits)

Det sveitsiske energikonsernet Von Roll Holdings eier det israelske selskapet Von Roll Transformers som produserer infrastrukturprodukter for strømovertføring og strømfordeling. En av selskapets fabrikker ligger i Barkan industrisone på den okkuperte Vestbredden.
www.vonroll.com

Anneks II

Norske banker og fondsforvaltere: Etikk og åpenhet

Bank/Fondsforvalter	Etiske retningslinjer	Offentlig fonds-oversikt	Publiserer eksklusjonslister
Alfred Berg	<p>Alfred Berg er tilsluttet UNPRI, et FN-støttet initiativ for ansvarlige investeringer. De har etiske prinsipper på alle sine fond forvaltet i Norge med unntak av Alfred Berg Indeks. Målet med prinsippene er at Alfred Berg avstår fra investeringer i selskaper som tillater skadelig barnarbeid, tvangsarbeid, bevisst diskriminerer på bakgrunn av kjønn, rase, religion, eller organisering i fagforening, urimelige arbeidsvilkår, brudd på internasjonale avtaler på miljøområdet og korrupsjon.</p> <p>Alfred Berg samarbeider med det britiske screeningselskapet MSCI ESG Research. Rapportene vurderes av SRI-ansvarlig i samarbeid med Det Etiske Investeringsrådet. Konklusjonen implementeres i forvaltningsprosessen. De selskapene som ikke blir godkjente, overvåkes gjennom aktiv dialog.</p> <p>http://www.alfredberg.no/sites/NO/Om_oss/esg_policy/esg_policy_no.page</p> <p>http://www.alfredberg.no/sites/NO/Om_oss/etich_investments/etich_criteria.page</p>	<p>Ja</p> <p>http://www.alfredberg.no/NO/fundsfinder/index.page?</p> <p>http://www.alfredberg.no/NO/Rapport/Rapportbibliotek.page?</p>	<p>Ja</p> <p>Lista gjelder for Alfred Bergs fond forvaltet i Norge, med unntak av fondet Alfred Berg Indeks. Fondene for øvrig følger SPU.</p> <p>http://www.alfredberg.no/sites/NO/Om_oss/etich_investments/no_ekskl_selskaper.page</p>
DNB	<p>DNBs retningslinjer for etiske investeringer skal sikre at konsernet ikke investerer i selskaper som er involvert i produksjon av tobakk og/eller pornografi, antipersonellminer og klasevåpen, eller i selskaper som har utvikling og produksjon av sentrale komponenter til masseødeleggesvåpen som en betydelig del av sin virksomhet.</p> <p>Konsernet ønsker gjennom sine investeringer heller ikke å bidra til grove eller systematiske krenkelsers av menneske- og arbeidstakerrettigheter. DNB skal heller ikke bidra til alvorlig miljøskade eller grov korrupsjon.</p> <p>Retningslinjene baserer seg på FNs Global Compact, UNPRI og OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper.</p> <p>Eksterne leverandører er også omfattet av disse retningslinjene. Ambisjonen er at alle nye fond fra eksterne leverandører som skal tilbys i DNBs handelsløsninger, skal være i samsvar med DNBs retningslinjer for etiske investeringer.</p> <p>For eksisterende fond vil konsernet gå inn i en dialog med de ulike leverandørene og utelukke de fondene som ikke vil følge reglene.</p> <p>https://www.dnb.no/om-oss/samfunnsansvar/barekraftsbibliotek.html</p>	<p>Ja</p> <p>https://www.dnb.no/privat/sparing-og-investering/fond/kurs-avkastning.html</p> <p>https://www.dnb.no/privat/sparing-og-investering/fond/avkastning-internasjonale-aksjefond.html</p>	<p>Nei</p> <p>DNB offentliggjør ikke navnene på selskapene, bare antallet og kategorier for utelukkelse.</p> <p>Pr. 10. 2.2015 var 52 selskaper utelukket fra DNBs investeringsunivers.</p> <p>https://www.dnb.no/om-oss/samfunnsansvar/utelukkelse.html</p> <p>Konsernet bruker sin stemme på selskapenes generalforsamlinger for å påvirke foretakene i ønsket retning. DNB offentliggjør denne stemmegivningen der de stemmer mot styrets anbefaling. Den blir også offentliggjort i saker som har stor offentlig interesse, eller som er av spesiell interesse for fondenes andelseiere.</p> <p>https://www.dnb.no/privat/sparing-og-investering/fond/aktivt-eierskap/stemmegiving-generalforsamling.html</p>

Bank/Fondsforvalter	Etiske retningslinjer	Offentlig fondsoversikt	Publiserer eksklusjonslister
Danske Bank (tidligere Fokus Bank. Danske Invest er merke-navnet på alle verdipapirfondene i Danske Bank-konsernet.)	<p>Danske Invests retningslinjer for ansvarlige investeringer skal sikre at kundenes midler ikke plasseres i selskaper som bryter internasjonale prinsipper for samfunnsansvar som FNs Global Compact..</p> <p>Danske Bank-konsernet tilsluttet seg UN PRI i 2010. Selskapet er også en av grunnleggerne av Dansif, et nettverk for utveksling og diskusjon rundt SRI-spørsmål.</p> <p>http://danskebank.com/SRI</p>	<p>Ja, jfr. «produkter» på danskeinvest.no</p>	<p>Ja http://www.danskebank.com/en-uk/CSR/business/SRI/Pages/exclusion-list.aspx</p>
Gjensidige	<p>Etiske investeringer utgjør en del av Gjensidiges samfunnsansvar. I følge Gjensidiges SRI retningslinjer skal de finansielle investeringene følge internasjonalt anerkjente kriterier for etiske investeringer innenfor blant annet menneskerettigheter, arbeidsliv, miljø, korrupsjon og våpen.</p> <p>Ved investering i porteføljer der Gjensidige selv investerer i enkeltpapirer vil det ikke investeres i selskaper som er i brudd med de etiske kriteriene. Ved investeringer i fond som forvaltes av andre og hvor Gjensidige ikke fastsetter rammebetingelsene, skal Gjensidige prøve å påvirke at deres kriterier blir fulgt. Ved ekskludering av et selskap som er i en portefølje som Gjensidige selv forvalter, skal det aktuelle selskapet selges ut av denne porteføljen. Det gis en frist på 30 dager, eller så snart det er gjennomførbart uten for store kostnader.</p> <p>Det skal fastsettes krav til at alle forvaltere, også ved plasseringen i fond forvaltet for flere enn Gjensidige, om at disse på forespørsel fra Gjensidige skal utgi data som viser de underliggende plasseringer i fondet per selskap. Dette for å kunne følge opp plasseringene i fondet mot ekskluderingslista.</p> <p>https://www.gjensidige.no/konsern/%C3%A5rsrapport/%C3%A5rsrapport-2014/samfunnsansvar-v%C3%A5rt#section_4</p>	<p>Ja</p> <p>https://www.gjensidige.no/Privat/Bank+og+sparing/Sparing/Fondssparing/Prospekter</p>	<p>Nei</p>
Holberg Fondene	<p>Retningslinjene sier blant annet at Holberg Fondene ikke ønsker å investere i selskap som bevisst bryter loven i de landene de opererer i, eller som bryter internasjonalt anerkjente konvensjoner. Holberg Fondene har ikke en egen aktiv etisk analyse.</p> <p>Holberg Fondene følger SPU's etiske retningslinjer. For de globale investeringene i Holberg Global, samt for de internasjonale aksjene i Holberg Norden, Holberg Norge og Holberg Rurik, følger selskapet Etikkrådet for SPU's tilrådninger.</p> <p>http://holbergfondene.no/assets/Etiske-retningslinjer-for-Holberg-Fondene-22-nov-2012.pdf</p>	<p>Alle fondenes 20 største posisjoner offentliggjøres i forbindelse med publisering av månedsrapport. Alle fondenes totalporteføljer offentliggjøres i forbindelse med årsrapportering ultimo februar.</p> <p>holbergfondene.no</p>	<p>Nei</p> <p>Holberg Fondene følger de retningslinjene som SPU følger. Dersom et selskap ekskluderes fra SPU vil Holbergfondene følge opp dette i sine porteføljer.</p>

Bank/Fondsforvalter	Etiske retningslinjer	Offentlig fondsoversikt	Publiserer eksklusjonslister
KLP	<p>KLP tilsluttet seg UNPRI i 2007 og har deltatt i Global Compact siden 2003. De ti prinsippene i Global Compact er bekreftet som et av KLPs viktigste verdigrunnlag. KLPs samfunnsansvarsstrategi og strategi for ansvarlige investeringer er bygd på disse. KLP har også begynt arbeidet med å integrere prinsippene i innkjøpsstrategi og leverandørstyring. Samfunnsansvar er en del av konsernets strategiarbeid, kvartals- og årsrapportering. KLP etablerte en strategi for samfunnsansvar i 2006. Strategien ble sist oppdatert i 2011.</p> <p>https://www.klp.no/om-klp/samfunnsansvar</p> <p>Selskaper som utelukkes fra KLPs porteføljer kan kobles til grove eller systematiske brudd på internasjonale normer, i hovedsak FN-konvensjoner. Eksklusjonskriteriene er både adferdsbaserte og produktbaserte:</p> <p>https://www.klp.no/polopoly_fs/1.23945.1417438347!/menu/standard/file/Retningslinje%20for%20ansvarlige%20investeringer2014.pdf</p>	<p>Ja</p> <p>klp.no/person/fond</p>	<p>Ja. Listen over selskaper som er utelukket blir offentliggjort to ganger i året og KLP publiserer også offentlig informasjon om dialog med selskapene.</p> <p>https://www.klp.no/om-klp/samfunnsansvar/ansvarlige-investeringer/ekskluderte-selskaper</p> <p>KLP publiserer også sin stemmegivning i generalforsamlinger:</p> <p>https://www.klp.no/om-klp/samfunnsansvar/ansvarlige-investeringer/ansvarlig-eierskap#tab7-6774</p>
Nordea	<p>Nordea tilsluttet seg UNPRI i 2007 og følger også UN Global Compact og OECDs retningslinjer for multinasjonale selskaper. Alle Nordeas fond screenes to ganger i året for å fange opp eventuelle investeringer i selskaper som man vet har begått brudd på menneskerettigheter eller brudd på internasjonale normer når det gjelder arbeidstakeres rettigheter, miljø eller næringslivsetikk.</p> <p>Nordea har vedtatt etiske retningslinjer på israelsk-okkuperte områder. Retningslinjene retter seg mot selskaper som er direkte engasjert i bosettingsaktivitet, utvinning av ikke-fornybare naturressurser fra de okkuperte områdene eller som leverer produkter og tjenester til bosettingenes sikkerhetsinfrastruktur.</p> <p>Pr. november 2013 hadde retningslinjene ført til dialog med fem selskaper, overvåking av to selskaper og utelukkelse av ett selskap.</p> <p>http://www.nordea.com/About+Nordea/Corporate+Social+Responsibility/We+work+with+sustainability/Responsible+investments/1501902.html</p> <p>http://www.nordea.com/sitomod/upload/root/www.nordea.com%20-%20uk/AboutNordea/csr/responsible-investment-governance-annual-report-2011.pdf</p> <p>http://esg.nordea.com/policies/</p>	<p>Ja</p> <p>http://www.nordea.no/Privat/Sparing+og+investering/Fond/Velg+fond/401444.html</p>	<p>Ja</p> <p>http://nordeainvest.dk/Om+Nordea+Invest/Ansvarlige+investeringer/</p> <p>Nordea følger i tillegg SPU's eksklusjonsliste for de norskregistrerte fondene de investerer i/tilbyr. Liste+over+udelukkede+selskaper/1240392.html</p>
Odinfond	<p>En sentral del av Odins analyser er vurderinger knyttet til selskapenes holdninger til etiske problemstillinger og utøvelse av samfunnsansvar. Særlig skal det vurderes om selskapene bevisst bryter grunnleggende menneskerettigheter eller om de har produksjon som skader lokalbefolkningen og lokalmiljø.</p> <p>Som en aktiv forvalter med relativt få selskaper i porteføljene og investeringsbeslutninger basert på egne analyser, fokuserer Odinfond på positiv utvalgelse og utøvelse av eierrettigheter i selskaper de investerer i. Odin har undertegnet UNPRI.</p> <p>http://odinfond.no/om-oss/ansvarlig-forvaltning/</p>	<p>Ja</p> <p>http://odinfond.no/vare-fond/aksjefond/</p>	<p>Nei</p>

Bank/Fondsforvalter	Etiske retningslinjer	Offentlig fondsoversikt	Publiserer eksklusjonslister
Pareto Forvaltning	<p>Pareto tilsluttet seg UNPRI i 2014. Paretos etiske retningslinjer bygger i hovedsak på retningslinjene til SPU og kan sammenfattes i følgende overordnede mandat: «Pareto Forvaltning skal ikke foreta investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at vi medvirker til uetiske handlinger eller unnlatelser. En slik medvirkning vil kunne redusere en bærekraftig utvikling og langsiktig verdiskapning».</p> <p>Pareto Forvaltning investerer ikke i selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper, produserer tobakk, selger våpen og militært materiell til stater som SPU ikke kjøper statsobligasjoner av eller er engasjert i gambling eller pornografi.</p> <p>Pareto kan etter vurdering også utelukke selskaper der det er en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker til eller selv er ansvarlig for grove eller systematiske krenkninger av menneskerettighetene, alvorlige krenkninger av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, alvorlig miljøskade, grov korrupsjon eller andre særlig grove brudd på grunnleggende normer.</p>	<p>De ti største postene i hvert enkelt fond er tilgjengelig på Paretos nettsider. Den fullstendige porteføljen publiseres i selskapets årlige og halvårslige rapporter.</p> <p>paretoforvaltning.no/Product/Index/6</p>	<p>Nei</p> <p>I de etiske retningslinjene skriver Pareto at de normalt ikke fører en egen liste over ekskluderte selskaper, ut over de som til enhver tid er utelukket fra SPUs investeringsunivers.</p>
Skagen Fondene	<p>SKAGENs etiske retningslinjer påpeker at de ikke bevisst vil investere i selskaper som bevisst og systematisk bryter med grunnleggende menneskerettigheter, selskaper som bevisst skader den lokale befolkningen eller undergraver det valgte styresettet i selskapets hjemland eller land det opererer i, selskaper som gjennom en vesentlig del av sin virksomhet kan pådra seg betydelige forpliktelse eller uberegnelige tap fra bevisst påførte helseskader eller miljøovergrep, selskaper som har betydelig aktiviteter innenfor områder som samfunnet i økende grad søker å beskytte seg mot, selskaper som baserer sin virksomhet på korrupsjon og bestikkelser, eller selskaper som produserer eller selger masseødeleggelsesvåpen, landminer og klasebomber som en del av sin virksomhet.</p> <p>Retningslinjene er en integrert del av SKAGENs analyseprosess, både før og etter de har investert i et verdipapir. SKAGEN vektlegger forhold som kan ha signifikant betydning for selskapets verdi, for eksempel gjennom svekket omdømme. I tillegg vektlegger de selskapers intensjoner og nåværende handlinger mer enn historikk. SKAGEN henter informasjon fra flere eksterne leverandører. Dersom de finner ut at de har investert i et selskap som bryter deres etiske retningslinjer, skal aksjeinnehavet selges. Dette skal gjøres på en slik måte at det ikke forspiller verdier for deres andelseiere. I 2012 signerte SKAGEN UNPRI-prinsippene.</p> <p>Skagenfondene har ikke svartelister og opererer ikke med negativ filtrering og ekskludering.</p> <p>https://www.skagenfondene.no/Om-oss/Etikk-og-selskapsstyring/Etikk/</p>	<p>Ja</p> <p>skagenfondene.no/Fond-og-kurser/SKAGEN-Vekst/Portefoljeoversikt/</p> <p>skagenfondene.no/Fond-og-kurser/SKAGEN-Global/Portefoljeoversikt/</p> <p>skagenfondene.no/Fond-og-kurser/SKAGEN-Kon-Tiki/Portefoljeoversikt/</p>	<p>Nei</p>

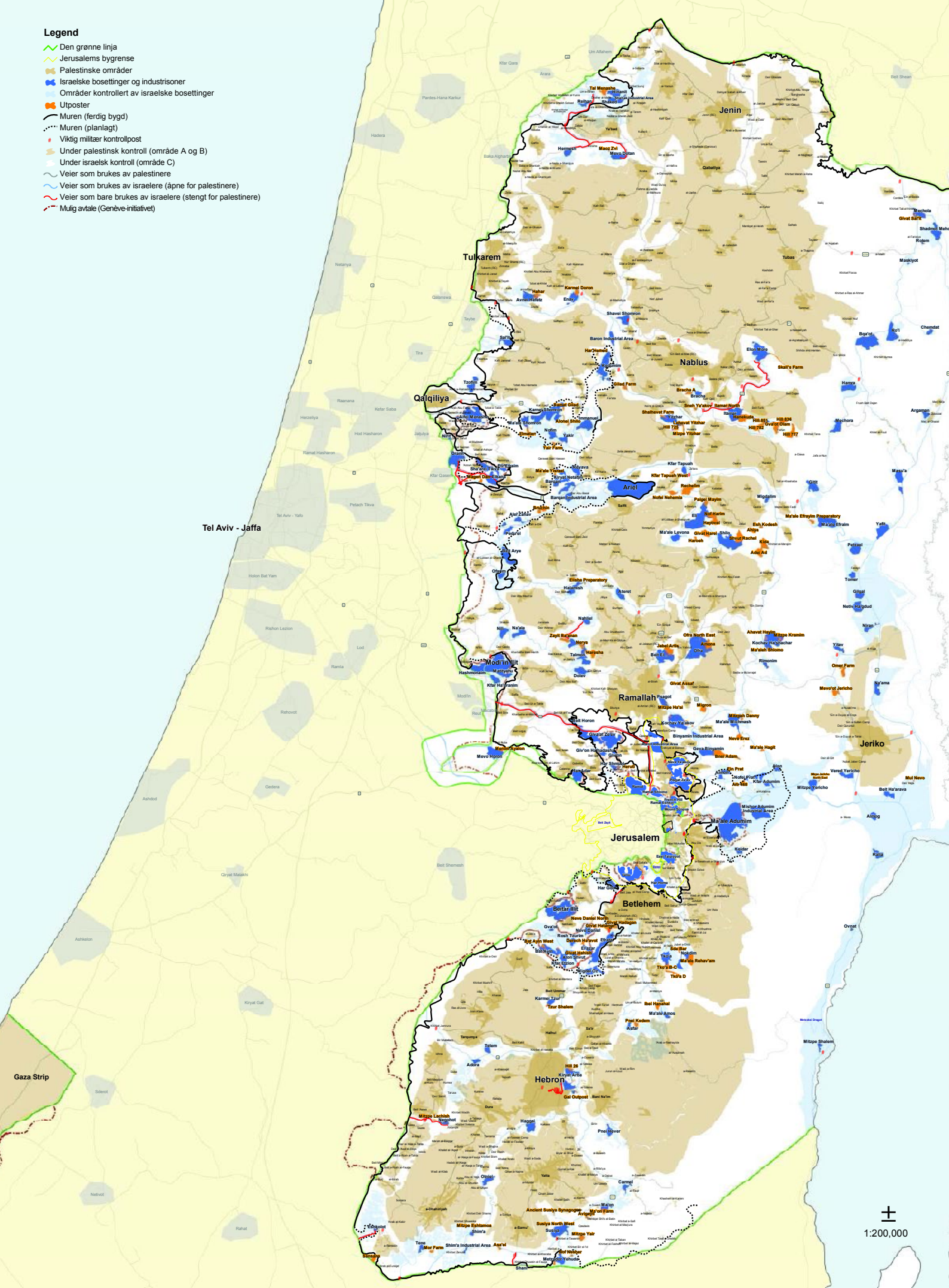
Bank/Fondsforvalter	Etiske retningslinjer	Offentlig fondsversikt	Publiserer eksklusjonslister
Skandiabanken	<p>Skandiabanken er kun en distributør av fond og forvalter ingen egne fond. De merker fond «røde» (og ber forvaltere de bruker gjøre det samme) når fond inneholder selskaper som er på SPUs eksklusjonsliste, og det blir forklart hvorfor. Skandiabanken fjerner også rødmerkede fond fra sine forhåndsdefinerte sparepakker og anbefalte lister.</p> <p>http://www.skandiabanken.no/Fond/Etisk-merking/</p>	<p>Ja</p> <p>http://cust.msse.se/se/skandia/no/quickrank</p>	<p>Nei. Skandiabanken forholder seg til SPUs eksklusjonsliste.</p>
Sparebank1	<p>SpareBank1 inngår kun samarbeid med anerkjente og velrenommerte forvaltere. Forvaltere skal ha nedfelt overordnede etiske retningslinjer. Det stilles strenge krav til eksisterende og potensielt nye forvaltere med hensyn til sosial ansvarlighet. Det legges vekt på både god eierskapsutøvelse, samt utelukkelse av selskaper som ikke tilfredsstillende de etiske standardene. Eierskapsutøvelse vil si at Livselskapets forvaltere søker å påvirke selskapene til å fremme gode etiske holdninger. Sparebank1 vil henvende seg til forvaltere som eventuelt har eksponering i slike selskaper, og vil redegjøre for sine etiske prinsipper. Forvaltere som ikke tilordner samme prinsipper, vil miste forvaltningsoppdraget.</p> <p>http://investor.sparebank1.no/ca.tegory/samfunnsansvar/</p>	<p>Nei</p> <p>Den enkelte fondsleverandør har egne retningslinjer når det gjelder offentliggjøring av porteføljen – både når det gjelder tidspunkt og graden av offentliggjøring.</p>	<p>Nei</p> <p>Foreløpig publiserer ikke Sparebank1 egne lister, men deres ekskluderingsliste er til enhver tid SPUs ekskluderingsliste.</p>
Storebrand	<p>Storebrand arbeider strategisk med bærekraftige investeringer, og utelukkelse er et av flere verktøy i dette arbeidet. Motivasjonen for utelukkelse er oftest kombinasjonen av alvorlighetsgrad, manglende opprydding fra selskapets side og risiko for gjentakelse. Storebrand utelukker investeringer i selskaper som medvirker til brudd på menneskerettigheter og internasjonal humanitær rett, medvirker til grov korrupsjon og økonomisk kriminalitet, medvirker til alvorlig klima- og miljøskade, produserer kontroversielle våpen eller komponenter til disse: landminer, klasevåpen, atomvåpen, kjemiske/biologiske våpen, produserer og selger tobakk og tobakksprodukter, rangeres blant de dårligste i en totalvurdering av bærekrafts-prestasjoner, innenfor høyrisikobranser.</p> <p>Storebrands minimumsstandard – Storebrandstandarden – gjelder alle fond og pensjonsporteføljer hvor Storebrand selv foretar investeringsbeslutningen. Kravene gjelder både aksjer og obligasjoner, i Norge og internasjonalt.</p> <p>https://www.storebrand.no/site/stb.nsf/Get/get448dd99a5b2466ffdb-11d6a2c60222d/\$FILE/MinimumStandard.pdf</p> <p>Eksterne forvaltere har egne krav og oppfølging på bærekraftige investeringer.</p> <p>storebrand.no/site/stb.nsf/Pages/baerekraftige-investeringer.html</p> <p>storebrand.no/site/stb.nsf/Pages/slik-pavirker-vi.html</p>	<p>Ja</p> <p>Alle fondene på Storebrands fondsplattform er merket med bærekraftsnivå, som er Storebrands vurdering av hvor bærekraftig fondet er. Skalaen går fra 1-10, der 10 er høyeste nivå. Analysen bak bærekraftsnivået er en omfattende rangering av selskaper innenfor samme bransje, og omfatter både selskapenes drift, ressursbruk, produkter og tjenester, samt posisjonering for en mer bærekraftig utvikling.</p> <p>storebrand.no/privat/sparing/fondsliste-alle-vare-fond</p>	<p>Nei. Kun antall utelukkelse pr. tema publiseres (kvartalsvis oppdatering), men kunder får detaljert informasjon om utelukkelse og vurdering av kontroversielle saker på forespørsel. Storebrand gir også utvalgte eksempler på selskaper og saker.</p> <p>Pr første kvartal 2015 er 168 selskaper utelukket, samt statsobligasjoner fra 30 land.</p> <p>Se oversikt under «Utelukkelse» her: storebrand.no/site/stb.nsf/pages/baerekraftige-investeringer.html</p>

Anneks III

Israelske bosettinger på Vestbredden

Legend

- Den grønne linja
- Jerusalems bygrense
- Palestinske områder
- Israelske bosetninger og industrisoner
- Områder kontrollert av israelske bosetninger
- Utposter
- Muren (ferdig bygd)
- Muren (planlagt)
- Viktig militær kontrollpost
- Under palestinsk kontroll (område A og B)
- Under israelsk kontroll (område C)
- Veier som brukes av palestinerne
- Veier som brukes av israelere (åpne for palestinerne)
- Veier som bare brukes av israelere (stengt for palestinerne)
- Mulig avtale (Genève-initiativet)

Sluttnoter

- ¹ Haaretz, 03.07.2014, "12 more EU countries warn against trade with Israeli settlements." <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/.premium-1.603030>
- ² Fakta om bosettingene er i hovedsak hentet fra UN OCHA, *The humanitarian impact of Israeli settlement policies* og Peace Now, Israel
- ³ UN OCHA, *Life, Liberty and Security*
- ⁴ Yesh Din, *Data Sheet*
- ⁵ Blant annet resolusjonene 446 (1979), 452 (1979), 465 (1980), 471 (1980) og 476 (1980)
- ⁶ UN OCHA, *Humanitarian Atlas, West Bank and Gaza Strip 2011*
- ⁷ Den internasjonale domstolen, *Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory*, s. 184
- ⁸ Hever, *The Political Economy of Israel's Occupation*, s. 52-53
- ⁹ Bakgrunnen om industrisonene er i hovedsak hentet fra Anderson et al., *Targeting Israeli Apartheid og peacenow.org/il/eng*
- ¹⁰ Tallet på antall industrisoner er hentet fra State Comptroller's Report no. 62. *Chapter Seven: Industrial Zones in Judea and Samaria and the Rural Sector*
- ¹¹ Swarski sitert i Anderson et al, *Targeting Israeli Apartheid: A Boycott, Divestment and Sanctions Handbook*, s. 91
- ¹² Swarski sitert i Anderson et al, *Targeting Israeli Apartheid: A Boycott, Divestment and Sanctions Handbook*, s. 92
- ¹³ Who Profits, *SodaStream*, s. 6-7
- ¹⁴ Alenat, sitert i Anderson et al, *Targeting Israeli Apartheid: A Boycott, Divestment and Sanctions Handbook*, s. 92
- ¹⁵ Who Profits, *Position Paper: Palestinian Workers in Settlements. 01.2013*
- ¹⁶ Haaretz, 11.05.2013, "An Israeli industrial park is a wild West Bank for labor rights"
- ¹⁷ Adumim Industrial Park, *Business Advantages*, <http://www.parkedom.co.il/Advantages> (besøkt 24.04.2015)
- ¹⁸ Human Rights Watch, *Ripe for Abuse*, s. 18
- ¹⁹ Agricultural Guiding and Awareness Society et al., *Farming Injustice*, s. 16
- ²⁰ Verdensbanken, *Area C and the Future of the Palestinian Economy*, s. 10
- ²¹ Verdensbanken, *Area C and the Future of the Palestinian Economy*, viii-ix
- ²² Les mer om bedriften Avava Dead Sea Laboratories i kapittel 6 om handel
- ²³ Human Rights Watch, *Ripe for Abuse*, s. 1-3
- ²⁴ Den internasjonale Røde Kors-komiteen, *Business and International Humanitarian Law* s. 14
- ²⁵ Se Business and Human Rights Resource Centre, *Case Profiles* for en oversikt over søksmål knyttet til selskaps samfunnsansvar
- ²⁶ FN's menneskerettighetsråd, *Human rights and transnational corporations and other business enterprises*
- ²⁷ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, s. 14
- ²⁸ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, s. 14-15, 20-21
- ²⁹ United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, s. 14
- ³⁰ www.unglobalcompact.org
- ³¹ «Due diligence» på engelsk
- ³² Retningslinjene, som pålegger ansvarlig styring av leverandørkjeder for konfliktmineraler, blir brukt av blant annet USA, DRC og Rwanda. I 2015 skal EU vurdere lignende regler. OECD, *Due Diligence Guidance for Responsible Supply Chains of Minerals from Conflict-Affected and High-Risk Areas*
- ³³ Mer informasjon om det nasjonale kontaktpunktet, inkludert en oversikt over behandlede klagesaker finnes på www.ansvarlignaringsliv.no
- ³⁴ www.unpri.org
- ³⁵ Environmental, Social and Corporate Governance.
- ³⁶ www.norsif.no
- ³⁷ www.etiskhandel.no
- ³⁸ Bama, Coop og ICA Norge er medlemmer i IEH
- ³⁹ UN Working Group on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, *Statement on the implications of the Guiding Principles on Business and Human Rights in the context of Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory*, s. 12
- ⁴⁰ UN Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967, *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights in the Palestinian territories occupied since 1967*
- ⁴¹ FN's menneskerettighetsråd, *Report of the independent international fact-finding mission to investigate the implications of the Israeli settlements on the civil, political, economic, social and cultural rights of the Palestinian people throughout the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem*
- ⁴² Blant annet har Nordea utelukket Cemex, Danske Bank har utelukket Bank Hapoalim og pensjonsfondet FDC i Luxembourg har utelukket ni israelske banker og et amerikansk selskap på grunn av bånd til bosettingene. I tillegg har det nederlandske pensjonsfondet ABP utelukket to israelske våpenprodusenter fra sin portefølje
- ⁴³ Electronic Intifada, 13.11.2012, "BDS Roundup: Veolia loses another major contract in UK." <http://electronicintifada.net/blogs/nora/bds-roundup-veolia-loses-another-major-contract-uk>
- ⁴⁴ Se www.facebook.com/boikottsodastream for mer informasjon
- ⁴⁵ "No state shall recognize as lawful a situation created by a serious breach within the meaning of article 40, nor render aid or assistance in maintaining that situation." Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts § 41(2), 2001
- ⁴⁶ Utenriksdepartementet, *Næringsliv og menneskerettigheter*
- ⁴⁷ FN's menneskerettighetsråd, *Business and human rights in conflict-affected regions: challenges and options towards State responses*
- ⁴⁸ Se Business & Human Rights Resource Centre, *National Action Plans*
- ⁴⁹ Framtiden i Våre Hender, Offentlig etikkloshet
- ⁵⁰ Initiativ for Etisk Handel og Barne- og likestillingsdepartementet, *Etiske krav i offentlige anskaffelser*
- ⁵¹ European Group of National Institutions for the Promotion and Protection of Human Rights, *Consultation Response: European Commission's Green Paper on the modernisation of EU public procurement policy*
- ⁵² United Nations Human Rights Office of the High Commissioner, *Guiding Principles on Business and Human Rights*, s. 8
- ⁵³ Taylor, *Kartleggings- og avviksanalysen: Statens plikt til å beskytte*, s. 12
- ⁵⁴ Taylor, *Kartleggings- og avviksanalysen: Statens plikt til å beskytte*, s. 53
- ⁵⁵ Forskrift om offentlige anskaffelser § 20-12 (2) bokstav d, jf. forsyningsforskriften § 10-5 (1)
- ⁵⁶ *Representantforslag om tiltak for å forhindre barnearbeid og uverdige arbeidsforhold*. Dokument 8:51 S (2014-2015). Stortinget. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Saker/Sak/?p=61677>
- ⁵⁷ Initiativ for Etisk Handel, 29.04.2015, «Skryt til IEH fra Stortingets talerstol.» <http://etiskhandel.no/noop/page.php?p=Artikler/11943.html&d=1>
- ⁵⁸ Initiativ for Etisk Handel, Høring – NOU 2014:4 *Enklere regler – bedre anskaffelser*.
- ⁵⁹ Uniforum, 04.07.2013, "UiO avviser vakttenester frå verdas største vaktelskap"
- ⁶⁰ Klagenemnda for Offentlige Anskaffelser, 24.10.2013, «UiO kan ikke avvise det norske G4S»

- ⁶¹ Universitetet i Oslo, 24.10.2013, «UiO tar til etterretning avgjørelsen til Klagenemnda for offentlige anskaffelser», <http://www.uio.no/om/aktuelt/pressemeldinger/2013/uio-tar-til-etterretning-avgjorelsen-til-klagenemn.html>
- ⁶² Fagforbundet, Norsk Folkehjelp og Palestinakomiteen i Norge, 25.10.2013, «Uakseptabel avgjørelse om G4S», http://www.fagforbundet.no/tema/Solidaritetsprosjekter/?article_id=106299
- ⁶³ Initiativ for Etisk Handel, 29.10.2013, «Kan man organisere seg bort fra ansvar for brudd på menneskerettighetene?», <http://etiskhandel.no/Artikler/10520.html>
- ⁶⁴ European Coordination of Committees and Associations for Palestine (ECCP), 03.04.2014, *The UN Human Rights Council calls on states and companies to terminate business with the illegal Israeli settlements*, <http://www.eccpalestine.org/the-un-human-rights-council-calls-on-states-and-companies-to-terminate-business-with-the-illegal-israeli-settlements/>
- ⁶⁵ <http://www.norway.org.il/Norsk/Informasjon-til-naringslivet/Naringslivets-samfunnsansvar/#.Vcs1T00cS70>
- ⁶⁶ «Skriftlig spørsmål fra Truls Wickholm (A) til utenriksministeren». 03.06.2015. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Spor-smal/Skriftlige-sporsmal-og-svar/Skriftlig-sporsmal/?qid=62887>
- ⁶⁷ Utenriksdepartementet, *En politisk løsning for Vest-Sahara*, <https://www.regjeringen.no/nb/tema/utenriksaker/naringslivssamarbeid-i-utlandet/vest-sahara/id480822/>
- ⁶⁸ *nrc.nl*, 02.12.2013, «Toch Nederlandse steun voor bedrijven in nederzetting Israël», <http://www.nrc.nl/nieuws/2013/12/02/toch-nederlandse-steun-voor-bedrijven-in-nederzettingen-israel/>
- ⁶⁹ Udenrigsministeriet, 29.01.2013, «Udenrigsministerens reaktion på dadler-kampagnen mot israelske bosættelser», <http://um.dk/da/udenrigspolitik/udenrigspolitiske-nyheder/newsdisplaypage/?newsid=51a35833-210a-418b-a994-431609574261>
- ⁷⁰ Foreign & Commonwealth Office, 01.06.2014, *Overseas Business Risk- Israel*, www.ukti.gov.uk/export/countries/asiapacific/neareast/israel/overseasbusinessrisk.html
- ⁷¹ Fædrelandsvennen, 21.05.2011, «Israelsvenner på Sørlandet betaler ulovlig bosetting».
- ⁷² Vårt Land, 22.06.2014, «Israel-venner fnyser av Ernas Israel-kritikk». <http://www.vl.no/samfunn/israel-venner-fnyser-av-ernas-israel-kritikk-1.85984>
- ⁷³ Finansdepartementet, 20.09.2012, «Karmel-Instituttet utelukkes fra gavefradragordningen», www.regjeringen.no/nb/aktuelt/karmel-instituttet-uteelukkes-fra-gavefradragordningen/
- ⁷⁴ Vårt Land, 30.11.2013, «Frp vurderer omstridt pengegave»
- ⁷⁵ «Spørretimespørsmål fra Snorre Serigstad Valen (SV) til finansministeren». Stortinget. <https://www.stortinget.no/nn/Saker-og-publikasjoner/Spor-smal/Sporretimesporsmal/et-sporretimespor-smal/?qid=59002>
- ⁷⁶ ForUM for Utvikling og Miljø, 06.05.2013, «Strider mot FN's retningslinjer», www.forumfor.no/nyheter/2013/strider-mot-fns-retningslinjer
- ⁷⁷ Finansdepartementet, *Om forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2013*, s. 12
- ⁷⁸ Norges Bank Investment Management, *Ansvarlig Forvaltning 2014*, <http://www.nbim.no/apenhet/rapporter/2014-new/2014-ansvarlig-forvaltning/>
- ⁷⁹ Norges Bank Investment Management, *Årsrapport 2014*, s. 22, <http://www.nbim.no/contentassets/0ff9cd1d5c8e4737a7b7262d3ec167d4/2014-arsrapport.pdf>
- ⁸⁰ Norges Bank Investment Management, *Årsrapport 2011*, s. 10, http://www.nbim.no/globalassets/reports/2011/annual-report-2011/arsrapport_11_web-siste-versjon.pdf
- ⁸¹ Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers, §2
- ⁸² Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers, §6 (4)
- ⁸³ Retningslinjer for observasjon og utelukkelse av selskaper fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers
- ⁸⁴ Retningslinjer for observasjon og utelukkelse fra Statens pensjonsfond utlands investeringsunivers, §2 (3)
- ⁸⁵ Etikkrådet ledes av Johan H. Andresen. De øvrige medlemmene er professor emeritus Hans Christian Bugge, jurist Cecilie Hellestveit, siviløkonom og CEO Arthur Sletteberg, og jurist og generalsekretær i Transparency International Norge, Guro Slettemark.
- ⁸⁶ Etikkrådet, *Tilråding 15. mai 2009 om utelukkelse av selskapet Elbit Systems Ltd*
- ⁸⁷ Etikkrådet, *Tilråding fra 2009 vedrørende selskapenes Africa Israel Investments og Danya Cebus Ltd*
- ⁸⁸ Finansdepartementet, «Oppheving av utelukkelse fra Statens pensjonsfond utland»
- ⁸⁹ Finansdepartementet, «Utelukkelse av selskaper fra SPU og endringer i statsobligasjonsunntaket»
- ⁹⁰ Etikkrådet, *Tilråding 21. desember 2011 om utelukkelse av selskapet Shikun & Binui Ltd*
- ⁹¹ Etikkrådet, *Tilråding fra 2009 vedrørende selskapenes Africa Israel Investments og Danya Cebus Ltd*
- ⁹² Etikkrådet, «Vedrørende investeringer med tilknytning til Midtøsten»
- ⁹³ Etikkrådet, «Vedrørende Etikkrådets vurdering av investeringer i Israel Electric Corporation»
- ⁹⁴ Etikkrådet, «Vedrørende investeringer med tilknytning til Midtøsten»
- ⁹⁵ I forrige rapport var Clal Group og Israel Electric Corporation trukket fram som selskaper som i alvorlig grad bidrar til krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner, eller andre særlige grove brudd på grunnleggende etiske normer. Disse selskapene er per 31.12.2014 ikke i SPU's portefølje, og er derfor ikke trukket fram i denne rapporten
- ⁹⁶ Etikkrådet, *Tilråding 15. november 2010 om utelukkelse av selskapene FMC Corporation og Potash Corporation of Saskatchewan*
- ⁹⁷ Who Profits, *Hanson Israel*
- ⁹⁸ Panorama, *Deutsche Investment: Rabbau in Palästina-engebiet*
- ⁹⁹ Who Profits, *Readymix Industries*
- ¹⁰⁰ Yesh Din, *Petition to High Court of Justice*
- ¹⁰¹ Who Profits, *Hanson Quarry of HeidelbergCement in the West Bank*
- ¹⁰² Yesh Din, *Petition to High Court of Justice*
- ¹⁰³ Yesh Din, «HCJ legalizes quarrying in the West Bank by Israeli companies»
- ¹⁰⁴ Etikkrådet, *Tilråding om utelukkelse om utelukkelse av selskapet Kerr McGee*
- ¹⁰⁵ Who Profits, «The Israeli Ministry of Defense expands HP's Biometric System in checkpoints», <http://www.whoprofits.org/content/israeli-ministry-defense-expands-hp%E2%80%99s-biometric-system-checkpoints>
- ¹⁰⁶ Who Profits, *Technologies of Control. The Case of Hewlett-Packard*
- ¹⁰⁷ Who Profits, *Motorola Solutions Israel*
- ¹⁰⁸ Norges Bank Investment Management, *Årsrapport 2014*
- ¹⁰⁹ Finansdepartementet, «Utelukkelse av selskaper fra SPU og endringer i statsobligasjonsunntaket
- ¹¹⁰ Hammond, «Rogue State: Israeli Violations of U.N. Security Council Resolutions»
- ¹¹¹ Det er ikke mulig til enhver tid å si hvem som er størst, da dette kan måles etter ulike kriterier. Vi har sett på de ti største fondsforvalterne ifølge statistikken til Verdipapirfondenes Forening per november 2011, i tillegg til Skandiabanken, Sparebank1 og Gjensidige, som tre store fondsformidlere til privatpersoner i Norge.
- ¹¹² Finansportalen, *Ord og begreper*, www.finansportalen.no/Tips+og+tr%C3%A5d/Ord+og+begreper?key=5999#A (besøkt 27.04.2015)
- ¹¹³ Finansportalen, *Risiko og avkastning i obligasjonsfond*, www.finansportalen.no/Tips+og+tr%C3%A5d/Investering/Obligasjonsfond/risiko-og-avkastning-i-obligasjonsfond (besøkt 27.04.2015)
- ¹¹⁴ KLP, *Beslutning om utelukkelse fra investeringsporteføljer*, https://www.klp.no/polopoly_fs/1.31183.14340052671/menu/standard/file/Heidelberg%20og%20CEMEX%20beslutning%20om%20utelukkelse.pdf
- ¹¹⁵ Who Profits, *Alstom*
- ¹¹⁶ Diakonia, *Jerusalem Light Rail*
- ¹¹⁷ FN's menneskerettighetsråd, *Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan*. 25.03.2015
- ¹¹⁸ FN's menneskerettighetsråd. *Israeli settlements in the Occupied Palestinian Territory, including East Jerusalem, and in the occupied Syrian Golan*
- ¹²² Who Profits, *Clal Group*
- ¹²³ Who Profits, *Cement Roadstone Holdings*

- ¹²⁴ Who Profits, *Nesher Israel Cement Enterprises*
- ¹²⁵ Ireland Palestine Solidarity Campaign, *CRH Divest*, <http://www.ipsc.ie/campaigns/crh-divest>
- ¹²⁶ The Israeli Committee Against House Demolitions, *Israel's policy of demolishing Palestinian homes must end*.
- ¹²⁷ Group 4 Falck hadde allerede kjøpt Hashmira i 2002, for sammenslåingen med British Securior.
- ¹²⁸ Who Profits, *The case of G4S*
- ¹²⁹ UNICEF, *Children in Israeli Military Detention*
- ¹³⁰ Danwatch, 17.10.2011, «G4S tilbaketog fra bosattelser trækker ud», <https://www.danwatch.dk/nyhed/g4s-tilbaketog-fra-bosattelser-traekker-ud/>
- ¹³¹ Dagsavisen, 16.01.2013, «Vil kaste ut omstridt vaktsselskap», <http://www.dagsavisen.no/samfunn/vil-kaste-ut-omstridt-vaktsselskap/>
- ¹³² Palestinian BDS National Committee, 24.04.2013, «Statements: G4S responds to public anger but remains complicit in Israel's abhorrent prison system», <http://www.bdsmovement.net/2013/g4s-responds-remains-complicit-10903>
- ¹³³ Electronic Intifada, 06.06.2014, «G4S "to end" Israel prison contracts as pressure mounts over torture complicity», <http://electronicintifada.net/blogs/ali-abunimah/g4s-end-israel-prison-contracts-pressure-mounts-over-torture-complicity>
- ¹³⁴ BDS Movement, *G4S campaign timeline*, <http://www.bdsmovement.net/g4s-timeline> (besøkt 27.04.2015), og Palestinian BDS National Committee, «Statements: G4S responds to public anger but remains complicit in Israel's abhorrent prison system».
- ¹³⁵ Se Who Profits, *Financing the Israeli Occupation*, for mer informasjon om israelske bankers rolle i okkupasjonen.
- ¹³⁶ Se også informasjonen om Alstom
- ¹³⁷ I Har Homa inkluderte dette sju komplekser med 377 boliger, og i Ma'ale Adumim finansierte banken minst ti byggeprosjekter, inkludert rundt 369 boliger, et kommersielt senter og Adumim-parken. Banken finansierte også byggeprosjektet til Kotler-Adika i Pisgat Ze'ev bosettingen, som inkluderte 49 boliger. I tillegg finansierte banken 128 boliger i Ramat Rachel i Øst-Jerusalem. Mizrahi Bank ga også økonomisk sikkerhet til et byggeprosjekt i Ariel
- ¹³⁸ Brev til Norsk Folkhjelp fra Oslo kommune, byrådsavdeling for finans 09.04.2015
- ¹³⁹ Oslo Sjenjonsforsikring AS, *Årsrapport 2013*, s. 11.
- ¹⁴⁰ TKKs etiske retningslinjer er tilgjengelige i Trondheim Kommune, *Finansreglement*
- ¹⁴¹ Trondheim Kommunale Pensjonskasse, *Årsrapport 2013*
- ¹⁴² Danwatch, *Forretning på forbudt land III*, s. 12
- ¹⁴³ Mehadrin, *About Us*, <http://www.mehadrin.co.il/docs/P124/>
- ¹⁴⁴ Who Profits, *Edom UK*
- ¹⁴⁵ Who Profits, *Made in Israel*, s. 45, 47
- ¹⁴⁶ Who Profits, *Made in Israel*, s. 73
- ¹⁴⁷ Sitert i Who Profits, *Made in Israel*, s. 74
- ¹⁴⁸ Who Profits, *Made in Israel*, s. 74-75
- ¹⁴⁹ Who Profits, *Made in Israel*, s. 77
- ¹⁵⁰ Who Profits, *Made in Israel*, s. 63
- ¹⁵¹ Who Profits, *Made in Israel*, s. 60
- ¹⁵² Dialog med selskapet i februar 2012. Selskapet har i dialog i 2015 ikke kommet med oppdaterte tall, men har henvist til at de handler med de samme selskapene som de oppgav i 2012.
- ¹⁵³ I følge en dialog med selskapet i februar 2012 gjelder dette importørene Ego, Gidon Sulat, Kibbutz Geser Shluhot, og UMS. Bama bekrefter i epost mars 2015 at de har de samme leverandørene ennå
- ¹⁵⁴ Dialog med selskapet i februar 2012
- ¹⁵⁵ BAMA, *Samfunnsansvar*. Se: <http://www.bama.no/eway/no/samfunnsansvar/index.aspx>
- ¹⁵⁶ Dialog med selskapet i august 2015
- ¹⁵⁷ The Co-operative, *The Co-operative and the illegal Israeli settlements*, <http://www.co-operative.coop/our-ethics/our-plan/tackling-global-poverty/ethical-trading-and-human-rights/the-co-operative-and-the-illegal-israeli-settlements/> (besøkt 05.05.2015)
- ¹⁵⁸ Who Profits, *Ahava*
- ¹⁵⁹ Vedtak fra VITA oversendt Norsk Folkhjelp 23.03.2012
- ¹⁶⁰ SodaStream, «SodaStream to Acquire its Nordics and Baltics Distribution Rights», <http://www.prnewswire.com/news-releases/sodastream-to-acquire-its-nordics-and-baltics-distribution-rights-136052878.html>
- ¹⁶¹ SodaStream, *SodaStream International Ltd. Annual Filing 2013*, s. 18 og 23-24.
- ¹⁶² Who Profits, «SodaStream Update», <http://www.whoprofits.org/content/sodastream-update-may-2013>
- ¹⁶³ Who Profits, *SodaStream*
- ¹⁶⁴ E-postutveksling mellom norsk butikk-kjede og en av Fagforbundets Palestina-ambassadører, 30.05.2014
- ¹⁶⁵ Statistikken er hentet fra SSBs statistikkbank
- ¹⁶⁶ Markedsføringsloven § 7 og § 8
- ¹⁶⁷ Haaretz, 16.04.2015, «European FMs urge policy chief: Label West Bank settlement products», <http://www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/1.652113>. Brevet var signert av utenriksministrene til Frankrike, Storbritannia, Spania, Italia, Belgia, Sverige, Malta, Østerrike, Irland, Portugal, Slovenia, Ungarn, Finland, Danmark, Nederland og Luxembourg
- ¹⁶⁸ European Union External Action, 23.11.2015, "Fact Sheet on indication of origin of goods from the territories occupied by Israel since June 1967." http://eeas.europa.eu/delegations/israel/documents/related-links/20151111_fact_sheet_indication_of_origin_final_en.pdf
- ¹⁶⁹ Det norske tollvesenet refererer til avtalen som et Administrativt arrangement mens den engelske og mest brukte betegnelsen er Technical Arrangement.
- ¹⁷⁰ EU, *Clarification on the notice issued to EU importers*, http://eeas.europa.eu/delegations/israel/press_corner/all_news/news/2012/20120815_en.htm
- ¹⁷¹ Den europeiske unions domstol, *Firma Brita GmbH v. Haptzollamt Hamburg-Hafen*
- ¹⁷² Aprove et al., *Trading Away Peace. How Europe helps sustain illegal Israeli settlements*, s. 26
- ¹⁷³ For at en vare skal få preferansetollbehandling må den ha det som kalles opprinnelsesstatus i henhold til opprinnelsesreglene i den aktuelle frihandelsavtalen. Ytterligere forklaring på hva som skal til for at en vare skal få status som opprinnelsesprodukt finnes på Tollvesenets hjemmesider. Se Tollvesenet, «§ 8-4 opprinnelsesregler preferansetoll», <http://www.toll.no/no/felles/regelverk/tollabc/tollabc/8-preferansetoll/-8-4-opprinnelsesregler-preferansetoll/>
- ¹⁷⁴ Europaparlamentet, *European Parliament resolution on the proposal for a Council decision on the conclusion of the regional Convention on pan-European-Mediterranean preferential rules of origin*.
- ¹⁷⁵ Vidar Helgesen, «Svar på spørsmål fra Annicken Huitfeldt». *Stortinget*. 04.06.2014. <https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Referater/Stortinget/2013-2014/140604/ordinarsporrttime/2/>
- ¹⁷⁶ Epost fra Tor Martin Bærum, Finansdepartementet, 17.04.2015
- ¹⁷⁷ Epost fra Susann Nilsen, Toll- og Avgiftsdirektoratet, 13.03.2015
- ¹⁷⁸ Epost fra Tor Martin Bærum, Finansdepartementet, 17.04.2015
- ¹⁷⁹ Aprove et al., *Trading Away Peace*
- ¹⁸⁰ Charles Flanagan, «Written Answers». *Department of Foreign Affairs and Trade*. 18.12.2014. www.kildarestreet.com/wrans/?id=2014-12-18a.1249
- ¹⁸¹ The Times of Israel, 22.05.2014, «EU bans poultry imports from settlements», <http://www.timesofisrael.com/eu-bans-poultry-imports-from-settlements/>
- ¹⁸² Forskningsrådet, *Bakgrunn: EUs 7. rammeprogram for forskning og teknologisk utvikling*
- ¹⁸³ Europakommisjonen, 08.06.2014, «EU, Israel sign Horizon 2020 association agreement», http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-633_en.htm
- ¹⁸⁴ EU, *Guidelines on the eligibility of Israeli entities and their activities in the territories occupied by Israel since June 1967 for grants, prizes and financial instruments funded by the EU from 2014 onwards*
- ¹⁸⁵ Haaretz, 26.11.2013, «Israel and EU compromise on terms of joint initiative, following rift over settlement funding ban», www.haaretz.com/news/diplomacy-defense/premium-1.560292
- ¹⁸⁶ AFP/Yahoo! News, 10.03.2015, «Israel demolishes EU-funded shelters in Jerusalem», <http://news.yahoo.com/israel-demolishes-eu-funded-shelters-jerusalem-234526417.html>
- ¹⁸⁷ E-post fra Petter Hauan, SINTEF, 17.04.15
- ¹⁸⁸ E-poster fra Peter Burgess, PRIO, 07.08.15
- ¹⁸⁹ E-poster fra Erik Framstad, NINA, 08.04.1015, 10.04.2015 og 13.04.2015
- ¹⁹⁰ E-post fra Lars Holden, Norsk Regnesentral, 10.04.2015
- ¹⁹¹ http://cordis.europa.eu/project/rcn/194906_en.html
- ¹⁹² Stop the Wall, *Supporting Israeli Apartheid, EU*

funding for Elbit Systems

¹⁹³ Nicarnica Aviation 15.07.2014, "Nicarnica Aviation and Elbit Systems Partnership", <http://nicarnicaaviation.com/nicarnica-aviation-and-elbit-systems-partnership/>

¹⁹⁴ UN OCHA, *Key figures on the 2014 hostilities og Fact sheet: Internal Displacement in the Context of the 2014 Hostilities*

¹⁹⁵ Haaretz, 19.06.2015, "Elbit Gets European Grant for Volcanic Ash-detection System", <http://www.>

haaretz.com/beta/1.662007

¹⁹⁶ Se Who Profits, *Flash Report: The Cellular Companies and the Occupation*, for mer informasjon om hvordan israelske telekommunikasjonsselskaper er involvert i okkupasjonen

¹⁹⁷ Se Who Profits, *The Cellular Companies and the Occupation*, for mer informasjon om hvordan israelske telekommunikasjonsselskaper er involvert i okkupasjonen

¹⁹⁸ Se egen info om G4S/Hashmira

¹⁹⁹ Se Who Profits, *Financing the Israeli Occupation*, for mer informasjon om israelske bankers rolle i okkupasjonen

²⁰⁰ Se Who Profits, *The Cellular Companies and the Occupation*, for mer informasjon om hvordan israelske telekommunikasjonsselskaper er involvert i okkupasjonen

²⁰¹ Se egen info om IDB Group

Graffiti på en mur i Jerusalem av den kjente engelske kunstneren Banksy. Banksy opererer under pseudonym og har laget en serie satiriske veggmalierier med motiver fra Palestina.

Fagforbundet
PB 7003 St. Olavs plass
0130 OSLO
Tlf.: 22 06 40 00

www.fagforbundet.no

Norsk Folkehjelp
PB 8844 Youngstorget
0028 OSLO
Tlf.: 22 03 77 00

www.folkehjelp.no